

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
Prof. Dr. Beynun AKYAVAŞ
Kemâl Y. AREN
Yalçın ÇETİNTAŞ
Dr. Ayhan GÜLDAŞ
Ekrem KAFTAN
Yard.Doç.Dr. Bilâl KEMİKLİ
Fırat KIZILTUĞ
Dr. Ahmet ÖGKE
A. Yağmur TUNALI
Prof. Dr. Semâ UĞURCAN
E. Seval YARDIM
Kübrâ YETİŞ
Dr. Orhan Seyfi YÜCETÜRK

YIL: 30

TEMMUZ 2001

SAYI: 3

KUBBEALTI

AKADEMİ

MECMUASI

YIL: 30 TEMMUZ 2001 SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI

– Üç ayda bir çıkar. –

Kubbealtı Akademisi
Kültür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi a.
Sâhibi
Sinan ULUANT

Yazı İşleri Müdürü
Kemâl Y. AREN

Yayın Danışmanları
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahrallı
Prof. Dr. Sema Uğurcan
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel

Haberleşme Adresi
Peykhâne Sok. No. 3
34400 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: (0 212) 516 23 56
Tel: (0 212) 516 63 87
Fax: (0 212) 638 02 72

Elektronik Posta
info@kubbealti.org.tr
info@kubbealti.com.tr
www.kubbealti.com.tr
twww.kubbealti.org.tr
kubbealti@superonline.com

Posta Çeki No.
337056

Yurtiçi Abone
Yıllık: 10.000.000.- TL.

Kurum Abonesi
Yıllık: 12.500.000.- TL. (KDV dâhil)

Yurtdışı Abone
(Posta ücreti dâhil)
45 DM
25 \$

Temsilcilerimiz

Türkiye Diyânet Vakfı
Ankara Yayınevi
Necatibey Cad. Ankara İş Hanı
No. 8 /32-33
Sıhhiye - ANKARA

Bilge Kitapevi
Atatürk Cad. Osmanlı İş Hanı
No. 105
BURSA

Beyoğlu Kitapçılık Ltd. Şti.
Sofyalı Sok. No. 32 /4
Tünel – İSTANBUL

Bulak Bilgi Hizm. Neşr. ve Tic. A.Ş
Konur Sok. No. 27/6
Kızılay – ANKARA

Akademi Kitapevi
Kâzım Dirik Mah.
159. Sok. 6/A
Bornova – İZMİR

Basıldığı Yer:
Özal Matbaası
Tel: (0 212) 565 25 99
Topkapı – İstanbul

Mecmûamızdaki yazılar
kaynak gösterilerek iktibas
edilebilir.

İÇİNDEKİLER

Mülâkat	Sâmiha AYVERDİ	4
İslâm'da Kadın ve Kadın Hakları	Dr. Orhan S. YÜCETÜRK	9
Galata	Prof. Dr. Beynun AKYAVAŞ	30
Gitti	Ekrem Kaftan	33
Safiye Erol'un Romanları	Prof.Dr. Semâ UĞURCAN	34
Unutulan 16 Mart	E. Seval YARDIM	44
Hazret-i Türkistan Bereketi	A. Yağmur TUNALI	48
Dorat	Fırat KIZILTUĞ	51
Yiğit Başı Veli'nin Vefât Târihi Üzerine	Dr. Ahmet ÖGKE	55
Alaeddîn Yavaşça	Yalçın ÇETİNKAYA	65
Özbek Yazarı Aybek'in Nevaî Romanında Gül	Dr. Ayhan GÜLDAŞ	72
Seelida Projesi	Kübrâ YETİŞ	81
Sûfî Şâir Seyyid Seyfullah'ın Vahdet-i Vücûda Dâir Risâlesi: Miftâh-ı Vahdet-i Vücûd	Yrd.Doç.Dr. Bilâl KEMİKLİ	84
Fetih Yıldönümü	Kübrâ YETİŞ	94
Gördüklerim-Okuduklarım-Duyduklarım	Kemâl Y. AREN	99

MÜLÂKAT

24 Mart 1948

Ken'an Rifâi
Sâmiha Ayverdi
Ekrem Hakkı Ayverdi
Safiye Erol – Muharrir
Burhan Toprak

Burhan Toprak: Hanımefendi, "İnsan ve Şeytan"ı okudum. Ne yüksek bir edebiyât kültürünüz var. Fevkalâde güzel bir eser. Ortada poze edilmiş bir fikir var. Fikir asla Türk edebiyâtında olmayan kıymet.

Sâmiha Ayverdi: Aramızda duygu ve düşünce iştirâki olduğu için beğenmişsiniz. Herkes için bu böyle değildir.

Burhan Toprak: Herkes bir ölçü olamaz. Bu gün yâni yedi yüz sene sonra Yûnus Emre'ye dil uzatanlar, onu beğenmeyenler mevcut. Meselâ İsmâil Habib.. "O dibi görünen sığ bir dere gibidir" diyor. Sığ bir dere, o umman için bu vasfı kullanabiliyor. Onu kezâ dar düşünce ile de itham edenler var. Halbuki "Ben yetmiş iki milletle berâberim" diyen bir fikir sâhibinde sosyalist ruh olur mu?

Safiye Erol: Ben yalnız bir kitabınızı okudum, Batmayan Gün. Derhal karşımda bir kıymet olduğuna hüküm verdim ve kitabın çok kuvvetli ve tehlikeli taraflarını işaret ettim. Sizi yüksek ve orta fikir muhîti tanıyor ve takdir ediyor. Bâb-ı Âli için belki meçhulsünüz, fakat esâsen onun kıymet hükmü sıfırdır; orada Kerîme Nâdirler, Esat Mahmutlar sürülür.

Sâmiha Ayverdi: Hanımefendi, hicapla ve özür dileyerek söylüyorum ki, sizin hiçbir eserinizi okumuş değilim. Onun için bu gafletimi affetmenizi ricâ ederim.

Burhan Toprak: Bizim edebiyatçılar ne kadar kolay yazıyorlar. Çünkü düşünmüyorlar, kafaları bomboş. Edebiyât-ı Cedîde denilen o devrin yâdigârları yâ Rabbi ne boş, ne korkunç bir taklit...

Safiye Erol: Biliyor musunuz Burhan Bey, Aşk-ı Memnû'yu okuduktan sonra Emil Zola'nın (...) okudum. Temin ederim ki cümlesi cümlesine intihal¹ yapmış.

¹ Çalmak

Burhan Toprak: Bu adamlar düşünmek ıstırabına katılanmamışlar. İztrab olmanınca da hiçbir şey olamaz. Fikret, bakarsınız devrin pâdişâhını yerden yere vurur, bakarsınız cülûsiye yazar, sonra Târih-i kadîm gibi bir hezeyan meydana koyar. San'at ya bir iddiadır ya bir ispat.

Çok güzel yazıyorsunuz hanımefendi, çok güzel..

Sâmiha Ayverdi: Müsâade ederseniz ben de son eserinizden aynı hayranlıkla bahsetmek istiyorum. Bu kitap size bir Rabbânî mükâfat olarak yazdırılmış.

Ekrem Hakkı Ayverdi: Bakınız, kardeşim kelimenin altını sulinye² ediyor “yazdırılmış” diyor.

Sâmiha Ayverdi: Evet, sizin mevkiinizde, sizin gibi fikrî ve içtimâî mevkîi bu yolda düşünmeye müsâit olmayan bir kimsenin şu eseri hakîkaten kendisi için bir nîmettir.

(Ken'an Rifâî odayı teşrif ediyorlar, tanışma merâsimi yapılıyor.)

Ken'an Rifâî: Hoşgeldiniz hanımefendi, hoş geldiniz oğlum Toprak.. Ben de size müştak idim. Muhabbetlerimiz karşılıklıdır. Ne güzel isminiz var; Toprak.. Âdem'in yaratıldığı ve insanın secde ettiği toprak..

Burhan Toprak: Ne yapayım efendim, ben silinmek istiyorum.

Ken'an Rifâî: Silinme, toprak kal; toprak büyük şey..

Burhan Toprak: Atatürk devri idi. Soyadı kânûnu çıktı, baktım herkes türlü isimler alıyor. Büyükler büyüğü, ulular ulusu, mânâsına gelmiş türlü başı havada büyük isimler.. Bu arada ben de taş, toprak olmaktan başka çâre bulamadım. Sonra benim idealime uygun eserleri böyle sıkışık zamanda neşretmek şansım vardır. Yûnus Emre'yi DİN kelimesi ağza alınmazken millî eser diye yazdım ve maârif vekâleti satın alarak bastı.

Ken'an Rifâî: Şans değil Toprak oğlum, Allah'ın lûtfu.. Bu defâkî “Ballar Balını Buldum” ismindeki kitabınız da kezâlik Allah'ımın size bir lûtf-ı mazharı. Mâdemki ballar balını bulmuşsunuz, mâdemki kovanını yağmaya vermişsin daha ne istersin?

Burhan Toprak: Efendim, ben Akademi'ye müdür olduğum zaman hocalar vazîfeyi tâtil etmiş, elleri böğürlerinde oturup duruyorlardı. Yâni yazı yazmıyorlardı. Kâmil Akdik'ler, İsmâil Hakkı beyler, Necmeddin efendiler hep yeni harf kânûnundan korkarak ellerine kalem almıyorlardı. Korkuları da mahkemeye verilmekte.

Safiye Erol: Affedersiniz Burhan Bey, hakları var. Geçen sene üstlerinde “Âfiyet Olsun, Hoş Geldiniz” gibi eski harflerle yazılı bulunan kalıpları kullandıkları için kâğıt helvacıları mahkemeye verildi.

Sâmiha Ayverdi: Mezbûhâne bir telâş, bir acz hareketi.

Safiye Erol: Zâten zulmün üstünden bir tabaka kaldırın mutlaka altından acz çıkar.

² Altını çiziyor.

Burhan Toprak: neyse efendim, Vekâlet'ten her birine ayrı bir izin kâğıdı getirttim ve zavallılar yazmaya başladılar. Bu gün ben kânûna aykırı olarak eski harflerle yazı yazdırıyorum, demektir.

Efendim, az evvel hanımefendiye eserlerinin çok büyük kıymeti olduğundan bahsediyordum.

Ken'an Rifâi: Öyledir oğlum, öyledir.. Size de ne mutlu ki şu hayat gürültüsü içinde lâzım olan sesi duymuşsunuz. Bu dünyâ bir muhârebe meydanıdır. Kurşun kime isâbet ederse o gider. Binâenaleyh elde fırsat varken ondan istifâde etmeye bakmak lâzımdır. Şu dakikada burada toplanmış bulunuyoruz. Ama yarın için de yine aynı sûretle toplanabileceğimize elimizde bir senedimiz var mı?

Bana müâade oğlum Toprak.. Haydi Ekrem!.

Burhan Toprak: Efendim tekrar görüşmek için bize müâade buyurur musunuz?

Ken'an Rifâi: İnşallah, oğlum inşaallah. Siz bana nasıl müştak iseniz ben de size öyle..

(Ken'an Rifâi, Ekrem Beyle çıkarlar..)

Safiye Erol: Yeni hazırlıklarınız var mı hanımefendi?

Sâmiha Ayverdi: Evet. Bir tâne bitmiş, bir tâne de tebyîz³ edilen iki kitabım var.

Safiye Erol: Hep aynı çerçeve içinde mi düşünüyorsunuz?

Sâmiha Ayverdi: Evet; asla bu sâhadan dışarı çıkmak istemem.

Safiye Erol: Fakat kendinizi, sıfatınızı tahdit etmeyin, belki değişirsiniz.

Sâmiha Ayverdi: Burhan Beyefendi'nin demin söylediği gibi Yunus Emre ile evvelce alay ederken, sonra hayran oluşları rûhun bir sûr ile uyanışı değil mi? Bence her hâdise bir şifredir ve zamânı geline onları çözeriz.

Safiye Erol: Ben buna çözmek diyemeyeceğim; bizim ölçümüzdür belki, fakat sonsuzlar ölçüsünde o çözülüş bir merhaledir. Onun için tefsir diyeceğim. Meselâ, bu gün ben yaşıyorum, yarın öldüğüm zaman benim için belki bir son. Fakat rûhum için merhale..

Burhan Toprak: Bir son, bir müntehâ var Safiye hanım, bir müntehâ var.

Safiye Erol: Öyle mi dersiniz Burhan Bey?

Burhan Toprak: Hanımefendi en son kitabınızı imzânızla berâber ricâ ediyorum.

Sâmiha Ayverdi: Peki beyefendi, takdim edeyim. Fakat daha evvel kitabınızı okurken ilâve ettiğim mülâhazalar ve üstünde durduğum noktalara bakmak ister misiniz?

Burhan Toprak: O!... (Gülerek) Siz benim düşmanım mısınız? Meydana çıkarmadık hiçbir kağıt bırakmamışsınız. Bakın Safiye Hanım, şurada hemen (tesâdüf yoktur) cümlesi yapıştırılmış.

³ Temize çekmek

Sâmiha Ayverdi: Siz bir Şeyh Hüsnü Efendi, bir Osman Kemâlî Efendi olmadığınız için kitabınız beni bu derece alâkalandırdı.

Burhan Toprak: Hüsnü Efendi'yi tanır mısınız?

Sâmiha Ayverdi: Gıyâben..

Burhan Toprak: Çok severdim kendisini. Yûnus Emre'yi ezbere bilir ve def ile o kadar güzel çalıp söylerdi ki.. Çok sohbet ettim kendisiyle.. Bir gün yine gitmek istiyorum.

Safiye Erol: Bugün ev vaziyetim müsâit olsaydı,berâber gitmemizi ricâ ederdim.

Burhan Toprak: Ama Beyefendi ile tekrar görüşmek istiyorum.

Safiye Erol: Beni de mahrum etmezsiniz değil mi Burhan Bey?

Burhan Toprak: Bir kere Hüsnü Efendi'ye Fransız sefîresi Madam... götürmüştüm. Evvelce kocası İran'da sefir olduğu için Farsçayı güzel öğrenmiş. Mesnevîyi okuyor ve anlıyordu.. Hüsnü Efendi'den o kadar hazzetti ki.. Üsküdar'a otomobille geçmedik; son vapur yedide, saat altı buçuk biz daha Üsküdar'ın tepesindeyiz. Birkaç defa ihtar etmeye mecbur oldum. Nihâyet bana: "Sıkaldınız gâliba" demez mi?

Geçen gün Ömer Fevzi Bey'le görüşüyordum.

Sâmiha Ayverdi: Kadıköy'lü Ömer Fevzi Bey mi?

Burhan Toprak: Başka yoktur zâten.

Ekrem Hakkı Ayverdi: Bu zat için "Bible House" memuru diyorlar, hem de çok olarak.

Burhan Toprak: Kat'îyyen zannetmem. Ömer Fevzi para tama'ında olan bir kimse değildir. Yirmiden fazla kitabı vardır.

Safiye Erol: Yeşil Hoca'yı hiç tanıdınız mı Burhan Bey?

Burhan Toprak: Hayır.

Sâmiha Ayverdi: Onun hocası Sâlih Bey için çok samîmî bir kimse diyorlar.

Burhan Toprak: Derinliği olmayan bir adam.

Ekrem Hakkı Ayverdi: Olabilir. Fakat kardeşim de esâsen samîmî dedi. İşte Ömer Fevzi Bey bu Sâlih Bey'e aynı müessese hesabına çalışmak teklifinde bulunmuş.

Burhan Toprak: Hiç zannetmem. Yalnız kendisiyle fikren mutâbık olmadığım noktalar vardır. Meselâ, o her dîne Haktır, binâenaleyh Mecûsî, Müsevî, İsevî, Müslüman birdir; bu ayrılığı kaldırmak için kitapların en faydalı kısımlarını alıp yeni bir terkip yapmak doğru olur, diyor.

Sâmiha Ayverdi: İslamiyetin yaptığı zâten budur. Bir müslüman hem mecûsî, hem yahûdî, hem hristiyan, hem de tekâmül etmek sûretiyle müslümandır.

Safiye Erol: Evet, İslâmiyet bu dâvâyı kökünden temizlemiştir. Onun için tekrar bir itilâfa, doğru gitmek gülünç olur. Çünkü o itilâf yapılmıştır. Bana sorsalar, "Sen mecûsî

misin?” diye, “Evet” derim. Sırasıyla yahûdî, hristiyan, müslüman olduğumu da söylerim. Bir tercih yap, derlerse müslümanım, derim. İslâmiyet büyük bir ruh merhalesi. Ondaki vüs’at ve kemâl hiçbir dinde mevcut değil..

Ekrem Hakki Ayverdi: İşte Ömer Fevzi gibilerin maksadı dîne çok kurnazca darbe vurmaktadır.

Burhan Toprak: Canım V.M.S. de çalışmış binlerce misyoneri ortaya salmış da ne olmuş? Kaç kişiyi hristiyan yapabilmiştir? İslâmiyet’in öyle bir kendi kendini müdâfaa sistemi var ki kurşun işlemiyor. Bizde göz önünde gâvur olan bir Tevfik Fikret’in oğlu çıktı.

Sâmiha Ayverdi: İslâmiyet her türlü bayağı tazyikler ve propagandalardan müstağnîdir. Hazret-i Ali’nin bir sözü vardır.

Burhan Toprak: Hazret-i Ali neden diğer ashab arasında idealize edilmiştir.

Sâmiha Ayverdi: Lâyıktır da ondan.

Safiye Erol: Ne sûretle?

Sâmiha Ayverdi: Bir kere Hazret-i Ali’nin her soluğu menfaatten ârî ve tamâmiyle hayâtı hasbîdir. Resûlullah’a onun gibi kim yardım etti ve hiçbir şey beklemeden canını fedâ etti?

Safiye Erol: Diğer ashâb-ı kiram büyük kimseler değil mi?

Sâmiha Ayverdi: Pek tabîî. Fakat güneşin henüz doğduğu zamanki hâliyle semt-i re’simize geldiği zamanki hâli bir midir? Nur aynı nur; fazîlet cihetiyle tefâvüt var, o kadar.

Safiye Erol: Burhan Bey biliyorsunuz Rüşen Eşref Bey saat beşte gelecek. Evvelce kendisine söz vermiş olduğum için beni mâzur görün, gitmeye mecbûrum. Fakat şu tatlı meclisi de bozmak istemiyorum. Siz kalınız ben gideyim.

Burhan Toprak: Mâdemki sizi ben getirdim, yine berâber gideriz.

Safiye Erol: Ama emin olunuz cidden mahcup oluyorum. Bana izin verin. Yalnız, hanımefendi şu halde sizden bir gün ricâ edeyim, bize teşrîf edin. Konuşmamıza orada devam edelim.

Burhan Toprak: Evet, aynı şeyi ben de ricâ ediyorum.

Sâmiha Ayverdi: Şimdiden bir şey söyleyemeyeceğim. İnşallah bir gün geliriz efendim...

Bu araştırma yazısı, mecmûamızın 1980 yılı Ekim 4. sayısında neşredilen, yazarın "İslâm'da Kadın" isimli makâlesinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş yeni anlatımıdır.

İSLÂM'DA KADIN VE KADIN HAKLARI

Dr. Orhan Seyfi YÜCETÜRK*

İslâm'ın kadına verdiği gerçek değer, Kur'ân'ın 14 asır önce ilan ettiği insan ve kadın hakları, 20'nci yüzyıl medeniyetinin bugün dahî bâzı yönlerden (bilhassa ırk ayrımı, kadın erkek ayrımı gibi) hâlâ ulaşamadığı yüce seviyededir. Buna rağmen cehâlet ve taassupla gözleri ve idrakleri kararmış bâzı kişi ve zümreler ise hâlâ İslâm'ın kadın konusu bahânesi ile İslâm dînini tenkit etmekte ve ona dil uzatmaktadırlar.

Halbuki kadın, İslâm'ın doğuşuna kadar her millette horlanmış, hattâ insan olup olmadığı yüzyıllar boyunca tartışılmış bir konudur. Kadını kötülük ve şer kaynağı, zevk ve eğlence metâi saymışlar, ona medenî haklardan, mülkiyet ve verâsetten hiçbir hak tanımamışlar, kadını her türlü hak, hukuktan mahrum bırakmışlardır. Bu konuda târihten birkaç örnek verelim. Eski Yunan'da kadın dâimâ kocasının, kocası yoksa babasının, o da yoksa akrabasının himâyesi altındadır. Kadının ne danışılarak görüşü alınır, ne de bir işe karışmasına imkân verilirdi. Eski Yunan medeniyetinde kadının ev işleriyle meşgul olmasından başka bir göreve getirilmediğine şahit oluyoruz. Eski Roma'da da buna benzer uygulamalar vardır.

Nitekim İngiltere'de 1788 senesine kadar kadın, kocası kendisine âdilce, zâlimce her ne emrederse ona itâate mecburdu. İngiliz piskoposlarından Dour, 1888 yılında Westminster kilisesinde verdiği hitâbesinde şöyle diyordu: "Bundan 100 sene evveline gelinceye kadar kadın, erkeğin sofrasına oturmak hakkına sâhip olmadığı gibi, kendisi ne sorulmadan söze başlaması da câiz değildi. Kocasını da başının ucuna kocaman bir sopa asar, karısı ne zaman bir emrini tutmazsa onu kullanırdı. Kadının sözü kızlarına geçmezdi. Erkek çocukları ise analarına ev içinde bir hizmetçi kadından fazla pâyeye vermezlerdi."

17. ve 18.yüzyılda Avrupa'da kadının durumu işte böyleydi. 1789 Fransız İhtilâli'nde, insan hakları konusunu ele aldıkları zaman, bu defa kadınlar da kendilerine bir pay çıkarmak istemişler ve bunun için de yöneticilere mürâcaatta bulunmuşlardı. O zaman ihtilâlin en büyük hatiplerinden olan Chaumette, Paris'li kadınlara şöyle seslendi: "Tabiat, sosyal görevleri ikiye ayırıp, ülkenin himaye ve yönetimini erkeklere bırakmış ve kadınları ev idâresini tanzime has bir yaradılıştaki vücuda getirmiştir." Batıdan verdiğimiz bu örneklerin benzerlerini doğuda da bulmak mümkündür. Nitekim İslâm'dan

* D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Görevlisi

önce Ortadoğu ve Araplarda kadın, yeryüzündeki bütün insan toplumları yanında, târif ettiğimiz hakâret, zillet ve esâret içinde idi. Hattâ Kureyş ve Kinde gibi bâzı Arap kâbi- leri içinde kızları diri diri gömmeyi güzel işlerden sayanlar bile vardı.

Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyuruyor: “Birilerine kızı olduğu müjdelenin- ce, öfkesini yutkunarak yüzü kapkara olur. Kendisine verilen müjdeden dolayı herkes- ten saklanır. O, kız çocuğunu hakâret üzere tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün diye tereddüt ederdi.”¹ Yine İslâm'dan önce Tevrat'ın bir ifâdesinde kadın, Allah'ın cennette haram kıldığı meyveyi Âdem'le berâber yiyerek büyük günah işlediğinden dolayı lânet- lenmiş bir varlık olarak tanımlanıyor ve şöyle deniliyor: “Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyâdesiyle çoğaltacağım. Ağrı ile evlât doğuracaksın ve arzun kocana ola- cak, o da sana hâkim olacaktır.”²

Kadın Erkek Eşitliği Konusu

İslâm'da kadın, insânî yönden batı dünyâsından çok farklı bir anlayışla ele alın- mıştır. Yaradılış bakımından kadın ve erkek eşit varlıklar olarak görülmüştür. Aynı a- sıldan gelmişlerdir. Bir tek Allah'a iman ve ibâdet etmekle de emredilmişlerdir. Bu yön- den kadın erkeğin, erkek de kadının kardeşi sayılır. Babaları Hz.Âdem,anneleri Hz.Hav- vâ, Rab'leri de âlemlerin yaratıcısı ve tek olan yüce Allah'tır. Kur'ân'da şöyle buyuru- luyor: “Ey insanlar! Sizi bir nefisten yaratan, ondan da yine onun eşini, sonra ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rab'binizden korkun.”³ Üstünlük erkek ve kadın olmakla değil takvâ iledir. Yâni Allah'a saygı duymak, emirlerine sarılmak, yasakların- dan kaçınmaktır. Bu konuda Cenâb-ı Hak'kın emri de şöyledir: “Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Sizi birbirinizle sırf tanışmanız için, büyük büyük ce- miyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah yanında en şerefliiniz, takvâca en ileride olanınızdır.”⁴ Şu halde erkek olmak Allah nazarında bir üstünlük vâ- sıtası değildir. Kadın olmak da bir aşağılanma vâsıtası asla olmamıştır. İman, ibâdet ve iyi şeyler yapmakta kadın ve erkek eşittir. Kadın da, akıl ve irâde ile ihtiyar sahibi ola- rak yaptıklarından sorumludur. Herkes yalnız kendi yaptıklarından sorumludur. Kur'ân- ı Kerim'e göre: “Erkekten, kadından kim mü'min olarak iyi amel (davranış) de bulunu r- sa, biz onu dünyada çok güzel bir hayatla yaşatırız ve onları yaptıklarının daha güzeli ile mükâfatlandırırız.”⁵ Burada mükâfatlandırılan ne yalnız erkek, ne de yalnız kadındır. İkisi arasında ayırım yapmadan her ikisi de birlikte mükâfatlandırılmaktadı r.

Daha önceki dinlerde kadını suçlayan, onu lânetleyen ve uğursuz sayan zihniyet İslâmiyet'le yıkıldı. Hz.Âdem ile Hz.Havvâ'nın berâberce yaptıkları hatada ortak olduk- ları bildirildi. İkisinin günahından insanları günahkâr sayan, Hristiyanlıktaki 'Hati e-i Asliyye' (doğuştan gelme asli günah) akidesi reddedildi. Hristiyan dünyâsına Pavlus' -

¹ Nahl / 58 - 59

² Tekvin 3 / 17

³ Nisâ / 1

⁴ Hucurat / 13

⁵ Ahzâb / 35

un kattığı bu asli suç sebebiyle her doğan çocuk günahkâr kabul edilmiştir. Bu inanışa göre, doğan bütün çocuklar, kilisede yapılan ve adına vaftiz denilen dinî bir merasim ile asli gûnahtan arındırılmaktadırlar. İslâm'a göre her kişi kendi yaptığından sorumludur. Nitekim Kur'an bu konuda: "Onlar geçmiş birer ümmettir. Kazandıkları kendilerine, kazandıklarınız da sizedir. Onların yapmış olduklarından sorumlu değilsini z."⁶ diye buyurmaktadır.

İslâm'ın kutsal kitabına göre insan neslinin yeryüzündeki varoluş sebebinin başlıca özelliği "Yaratıcısına, yani Rab'bine halifelik yapmak"⁷ ve "O'na layık kul olmaktır"⁸. İnsanın başlangıcından bahseden Kur'an âyetlerinde cinsiyet farklılığına herhangi bir fazilet tanınmış değildir. Bir başka âyette Cenâb-ı Allah buyuruyor ki: "Mümin erkeklerle mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emrederler, kötülükten men ederler."⁹ Buradaki dostluk, kardeşlik, dürüstlük anlamındaki bir yakınlıktır. Dostlar demek, birbirini seven, tanıyan dolayısıyla sürekli dayanışma içinde olan insanlardır. Dost, dost bildiği insanların derdinde, sevincinde ona ortak olan kişidir. Kur'an -ı Kerim iki cinsin böyle bir dayanışma içinde bulunmalarını bize emretmektedir. Ancak kadını sâdece bir cinsellik unsuru olarak gören bir zihniyetin, Kur'an'ın bu yüce hedeflerini kavraması da tabi ki beklenemez. İşretliklere yol açacak gerekçesi ile kadın, sürekli olarak perde arkasında gizlenmiş ve böylece toplumdan soyutlanmıştır. Kadın-erkek işbirliği söz konusu olmayınca toplum kendisinden beklenen gelişmeyi, başarıyı, ilerlemeyi gösterememiştir. Câhil kalan bir annenin çocuğunu yetiştirmesi ne kadar mümkündür? Yine haremlik selâmlığa delil olarak getirilen bir âyet-i kerime var ki bu sâdece Hz.Peygamber'in hanımları için gelen bir âyettir. Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor: "Peygamberin hanımlarından bir şey isteyeceğiniz zaman perde arkasından isteyiniz. Böyle davranmak, gerek sizin kalpleriniz gerekse onların kalpleri için daha temiz bir yoldur."¹⁰ Sâdece Hz.Peygamberin hanımları ile ilgili bir âyetin bütün topluma maledilmesi ise yanlış bir anlayışın ifâdesidir. Zira biraz önce de ifâde ettiğimiz gibi Kur'an, iki cinsin birarada bulunmasını, dost arkadaş olmasını emretmektedir. Diğer taraftan Kur'an -ı Kerim hem mümin erkeklere, hem de mümin kadınlara iffetli olmalarını emreder¹¹. İffetli olmak sâdece kadınlardan beklenen bir özellik değildir. Hep yanlış anlaşılmıştır. Cenâb-ı Allah erkeklerden de kadınlardan da iffetli olmalarını istemektedir. Her nedense târih boyunca iffetli davranmak hep kadından beklenen bir davranış olmuştur. Bu ise ikiyüzlülüktün başka bir şey değildir, zira iffet her iki cins için aynı ölçüde gerekli olan bir özelliktir. İşte kadının toplumdan soyutlanması, câhil bırakılması ve bunun neticesinde de toplumun geri kalması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kadın ile erkek elele vererek toplumun

⁶ Bakara / 134

⁷ Bakara / 30

⁸ Zâriyât / 56

⁹ Tevbe / 71

¹⁰ Ahzâb / 53

¹¹ Nur / 30 - 31

meselelerini birlikte çözmedikçe, Kur'ân'ın yukarıda açıkladığımız âyetinde belirlenen neticesinin elde edilmesinin imkânı yoktur.

Doğumunda bir kimsenin kendi cinsini tayin etmesi mümkün değildir. Çünkü "dilediğine kız, dilediğine erkek çocuk veren"¹², ancak yüce Yaradan'dır. "Bir kimseyi kısır kılan da yine O'dur."¹³ Allah'ın bu seçimine ise biz kulların rıza göstermek, şükretmekten başka yapacağı hiçbir şey yoktur. Kur'ân-ı Kerim erkek kadın ifâdesinden çok, insanlar ismini kullanır. İnsanların hidâyeti için de peygamberler göndermiştir. Son peygamber olarak Hz.Muhammed kadını ve erkeği ile tüm beşerin peygamberidir¹⁴. O sâdece erkeklerin peygamberi değildir; O'nun getirdiği aydınlıkla dünya hayâtını tamamlayan kadın ve erkek cennetle mükâfatlandırılır. İster kadın ister erkek olsun, Allah'a inanmış her kim hayırlı bir iş yapmış ise ona cennet vaade dilmıştır¹⁵. Hz.Peygamber'den sonra ilk müslümanın bir kadın (Hz.Hatice), ilk müslüman şehidinin de yine bir kadın olduğu târihen sâbittir.

Yine müslüman kadınının, devlette müstakil bir şahsiyete sâhip olduğunu gösteren Kur'ânî delil Hz.Peygamber'e kadınların bey'atıdır. Bey'at, bir toplumda başkan durumunda olan bir kişiye toplum fertlerinin tek tek uyma taahhüdünde bulunmasıdır. Bu konudaki Kur'ân âyeti: "Ey peygamber! Mümin kadınlar, hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık etmemek, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ve ayakları arasında uydurdukları bir iftira ile gelmemek (başkalarından peyda ettiklerini kocalarındanmış gibi takdim etmemek) ve iyi şeylerde emrine karşı gelmemek üzere sana bey'at ederlerse, bey'atlerini kabul et ve Allah'tan onlar için mağfiret dile. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."¹⁶ ifâdesi ile kadının Hz.Peygamber'in şahsında tecelli eden devlet reisine ancak meşrû sâhada itaatle vazifeli olduğuna işaret etmektedir. Bu özellik ayrı bir değer taşımaktadır.

İslâmiyet bey'at ile oy ve seçme hakkı tanıdığı müslüman kadınına, Hz.Peygamber devrinde (1400 yıl evvel) başındaki idareciyi seçme hakkı veriyordu. İslâmiyet'in bu özelliğine karşılık, Batının en medeni ülkesi diye bilinen İsviçre'de bile, kadınlar, 1971 senesinde yapılan bir referandumla % 51 oyla, yani % 1 oy farkı ile seçme hakkını kazandılar. Devletin başı durumundaki Hz.Peygamber'le yapılan bu vatandaşlık akdini müteâkip kadınlar da erkeklere eşit siyâsî haklara sâhip oluyorlardı. Halbuki Yahudilik'te "Kadın yaratılmamış olduğu için her sabah şükreden Yahudi erkeği"¹⁷ evlenirken karısından drahoma alır. Bunun yanında Hristiyan erkeği için, meşhur Saint Paul (Hristiyan inancını Hz.İsa'ya Allah'ın vermiş olduğu tevhid akidesinden bozarak bugü nkü dejenere edilmiş hale getiren kişi) "Erkek kadın için değil, bilâkis kadın erkek için yara-

¹² Şura / 49

¹³ Şura / 50

¹⁴ İbrahim / 1

¹⁵ Mümin / 40

¹⁶ Mümtahine / 12

¹⁷ Bkz. Vocabulaire de Theologie Biblique, s:441, M.Tayyip Okıç, İslam'da Kadın Öğretimi, Ankara, 1979, s:7.

tlmıştır¹⁸” diyen Saint Paul’un Hristiyanlığının kafasındaki Batı hanımı ile Hz. Peygamber devri İslâm hanımını böylece karşılaştırmakta fayda vardır. Hristiyanlık ve Yahudilik’te kadın, cinsel özellikleri itibarı ile suçlanarak toplum dışı bırakılırken ve onları kusurlu ve insanlığı tartışılır bir varlık olarak görürken, az çok soru sorma gücünü kendinde bulan kadınları da engizisyon mahkemelerinde ateşe atarak yakmışlardır. Tarih bunun örnekleri ile doludur. Nitekim Orta Çağ Batı dünyasında kadının konumu şu atasözü ile özetlenebilir: “Bir kadın evinden dışarıya, ancak üç zamanda çıkacaktır. Vaftiz edildiği gün, evlendiği gün, öldüğü gün.”¹⁹ İslâm filozofu İbn-i Rüşd, bundan 800 yıl önce bize ışık tutan ve kadını erkekle eşit tutan bkle eşit tutan bın değerini şöyle anlatıyor: “Kadın erkek gibi ilim tahsil edebilir, âlim olur, veli olur, müderris olur. Kadın erkeğin ehil olduğu her şeye de ehildir.” İbn-i Rüşd’ün bu görüşleri sanki bugün yazılmış gibi günceldir, öğreticidir, ibret vericidir. Ayrıca gerçek İslâm ile günümüz müslümanının yaşadığının aynı şey olmadığını kabullenip, hatâmızı düzeltmek zorunda olduğumuzu itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Nitekim Pakistan’ın milli şairi Muhammed İkbâl de: “Ferdî kusurlarımızı İslâm’a yükleyerek sorumluluktan kurtulamayız” diyor.

Erkeğin Kadına Üstünlüğü Konusu

Batı dünyası İslâm’ı tenkit ederken, erkeğin kadına üstün olması meselesi üzerinde ısrarla durmuştur. Halbuki Cenâb-ı Allah bir âyetle bu konu ile ilgili şöyle buyuruyor: “Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından sarf etmelerinden dolayı, erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler.”²⁰ Burada belirtilen hâkim olmak başka şey, üstün olmak başka şeydir. Bu konuda yorumcular diyorlar ki: “Erkekler evdeki âilenin koruyuculuğunu ve her türlü maddî mânevî ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludurlar. Onun için erkeğe hâkimiyet verilmiştir.” Nitekim 6000 yıllık dünya târihi incelendiğinde, tamamı erkek hâkimiyeti ile kurulmuş bir düzenin devam ettiğini görmekteyiz. Halbuki Kur’ân’da: “Kadınların sâhip oldukları hakları, örfe uygun bir şekilde, vazifelerine denktir.”²¹ buyurulmaktadır. Âyetten anlaşılacağı üzere kadın ve erkeğin sâhip olduğu haklar garanti altına alınmıştır. Bu da bize Kur’ân’da kadın ve erkeğin eşitliğinin esas olduğunu göstermektedir. İslâm üstünlük diye bir şey tanımaz. Kadının haklarında mücâdele etmesini de Cenâb-ı Allah bir âyetle değil, Kur’ân’da bir bütün süre olarak ‘Mücâdele’ süresinde beyân etmektedir. Bu sürede Allah kadınlardan mâruz kaldıkları haksızlıkları gidermek için otoriteler nezdinde ellerinden gelen gayreti göstermelerini istiyor. Zira böyle davranışlar Allah katında takdire mazhar olan davranışlardır. ‘Mücâdele’ suresinde anlatılan konu Müslüman bir kadının (Havle binti Sa’lebe – Huveylid) Hz. Peygamber’le tartışmasıdır: Bu hanım Peygamber’in huzuruna gelip şikâyet ediyor: “Ey Allah’ın Elçisi! Kocam benimle evlendiğinde ben gençtim. O zaman beni arzuluyordu. Ona bir çok çocuk verdim. Yaşımın ilerlediği bir sırada beni anasına ben-

¹⁸ Korintoslulara I.Mektup, XI / 10.

¹⁹ C.Perkins, Kadın ve Ekonomi, Kaynak Yayınları, s:35-36.

²⁰ Nisa / 34

²¹ Bakara / 228

zeterek yalnız bırakıverdi. Eğer aramızı düzeltirsen çok iyi olur.” diyerek kocasının kendisine karşı ilgisizliğinden şikâyet eden hanım, Peygamber’den yardım talep ediyor. Peygamber’in cevabı: “Yüce Allah’ın şimdiye kadar bana bir emri ulaşmış değildir. Bana göre sen kocana haramsın.” oluyor. Şâyet mücâdeleyi sevmeyen bir hanım olsa sesini çıkarmaz, “Peygamber böyle buyurdu” der, geriye döner gider. O hanım dönmüyor ve şöyle diyor: “Ey Allah’ın Elçisi! Kocam, vallahi talâk kelimesini kullanmadı, yâni ben seni boşadım demedi. Nasıl olur da bana haram olur.” Bunun üzerine Hz. Peygamber aynı cümlesini tekrarladı. Kadın yalvararak Hz. Peygamber’i iknâ edemeyince, halini Allah’a arz ederek: “Allah’ım, yalnızlığın acısından ve ızdırabından sana şikâyet ediyorum. Küçük çocuklarımı ona bıraksam perişan olacaklar, kendi yanıma alsam aç kalacaklar. Allah’ım sana şikâyet ediyorum.” Diye dâa ediyor. Kadın henüz oradan ayrılmadan Mücâdele süresinin ilk âyeti nazil oluyor ve “Kocası hakkında seninle tartışan ve şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Esasen Allah sizi işitendir, bilendir.”²² buyurulmak sûretiyle şikâyetçi kadının haklılığı vurgulanarak kadınların mâruz kaldıkları bu gibi haksızlıklar konusunda mücâdele etmeleri istenmektedir. Kadın erkek eşitliğini vurgulayan âyetlerden biri de: “Müslüman erkeklerle müslüman kadınlara, mümin erkeklerle mümin kadınlara, ibâdete devam eden erkeklerle kadınlara, sâdık erkeklerle sâdık kadınlara, sabırlı erkeklerle sabırlı kadınlara, Allah’tan korkan erkeklerle Allah’tan korkan kadınlara, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlara, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlara, iffetlerini koruyan erkeklerle iffetlerini koruyan kadınlara, Allah’ı çok anan erkeklerle Allah’ı çok anan kadınlara, şüphesiz ki Allah onların hepsine bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır.”²³ Burada mağfiret ve mükafatın hem erkeklerle hem de kadınlara âit olduğu belirtilerek, İslâm’da kadınla erkek arasında da ayrım yapılmadığına ve aralarında bir üstünlük bulunmadığına işâret edilmektedir.

Cenâb-ı Allah “Erkeği ve dişi yaradana and olsun ki, sizin çalışmanız çeşittir.”²⁴ diyerek kadın erkek ayırımı yapmaksızın hem erkeğin hem kadının her işte çalışabileceğini işaret ediyor. Yine “Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları cennetlere koyacağım” diyor. Ayrıca “Siz hep birbirinizdensiniz”²⁵ buyurmak sûreti ile kadın ile erkek arasında amel bakımından herhangi bir ayrışlığı olarak her ikisini de cennete sokacağını apaçık şekilde ifade ediyor. Ancak Hz. Peygamber’den sonraki dönemlerde de ki, erkeklerin anlayışlarının kısıtlılığı neticesinde kadınların bir takım hakları ellerinden alınmıştır. Târih boyunca şâyet erkek değil de kadın, âile reisi olarak tanımlanmış olsaydı bu defa da muhtemelen erkeğin kadına eşit olması gerektiği iddia edilecekti. Kaldı ki erkeğin âile reisi olması kadına tahakküm anlamına da asla gelmemelidir. Âile reisliği sembolik bir örnektir, birinin âilede söz sahibi olması demektir. Yalnız Cenâb-ı Allah

²² Mücâdele / 1

²³ Ahzâb / 35

²⁴ Leyl / 1-4

²⁵ Âl-i İmran / 195

“Kadınların sâhip oldukları hakları örfе uygun bir şekilde vazifelerine denktir”²⁶ demek sureti ile de bize açıklık getiriyor. Âyetten anlaşılacağı üzere kadın ve erkeğin sâhip olduğu haklar, üstlendikleri sorumlulukları nisbetindedir. Âile reisi eşinin, çocuklarının, evinin her türlü maddî manevî sorumluluğu üstlenir. Evlenirken kadınların mehirlerini erkek verir, kadınlar mehir vermez. Erkek, kadının dışarıda çalışmasına izin verirse de, kadının çalışmadığı durumlarda da ona bakmak, onu geçindirmek, korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülüklerinden dolayı erkeğe hâkimiyet verilmiştir, ama bunu üstünlük anlamında almamak gerekir.

Kadının Şâhitliği Konusu

Batı’da, İslâm’ın tenkid edilen konularından biri de şâhitlikte bir erkekle iki kadının şâhitliklerinin denk kabul edilmesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu konu: “Ey insanlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman yazın. Borçlu yazsın borç veren de yazsın. Yazarken Rabbi olan Allah’tan sakınsın. Ondan bir şey eksiltmesin, yanlış yazmasın. Eğer borçlu aptal veya âciz yazdıramayacak durumda ise, velisi doğru olarak yazdırsın. Yazıştığınız borç senedine erkeklerinizden iki şâhit tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa şâhitlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatmak üzere iki kadın olabilir.”²⁷ ifâdesi ile açıklanmaktadır. Burada iki kadının şâhitliği doğrudur ancak bunlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın diye bir şart getiriliyor. Yoksa buradaki ifâdeden iki kadın bir erkeğe eşittir anlamı çıkmıyor. Ayrıca bu âyet yalnızca vâdeli borçlanmalar için geçerlidir. Onun dışındaki borçlanmalar için erkeğin şâhitliği yeterlidir. Yoksa Kur’ân’da mutlak olarak iki kadının şâhitliğinin bir erkeğe eşit sayılacağına dâir bir hüküm bulunmamaktadır. Vâdeli borçlanmalarda kadının şâhitliğine dâir âyet özel bir durum olup, bundan genel bir hüküm çıkarılamaz. “Biri unuttuğunda diğeri hatırlatsın” ifâdesinin sebebi, erkek ve kadının psikolojik yönden farklı olduğu düşünülürse hiç bir zaman kadının erkeğin yarısına eşit olduğu anlamına gelmeyecektir. Yine o dönemde kadınlar, şimdiki gibi ticârî ve mâlî meseleler ile ilgilinmedikleri için, alacaklıya zarar verir endişesi ile iki kadının şâhidliği istenmiş olabilir. Kur’ân’da kadın ve erkeğin şâhitlikte eşit olduğunu belirten âyetler de mevcuttur: “İffetli kadınlara zinâ isnat edip de sonra bu iddialarını doğrulayacak dört şâhit getirmeyenlere 80 deynek vurun.”²⁸ ifâdesinde iffetli kadına zinâ isnat etmek büyük bir suçtur. Burada dört şâhit için dört erkek ya da sekiz kadın getirin denmiyor. Kadın veya erkek olduğu belirtilmeksizin dört şâhit getirin deniyor. Bu âyette açıkça görüldüğü gibi kadının şâhitliği erkeğe denk sayılmaktadır.

İslâm, kadının toplumsal kişiliğini geliştirip, koruma haklarını teminat altına almıştır. Kur’ân-ı Kerîm hiç bir cinsel ayrım koymadan, toplumsallaşma sürecinin insan fıtratına yerleştirildiğini ve yaradılışında zâten var olduğunu bildirir. “Ey insanlar! Biz

²⁶ Bakara / 228

²⁷ Bakara / 282

²⁸ Nur / 4

sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız takvâca üstün olanınızdır.²⁹”

Renk, dil ve fiziki özelliklerin farklılığı bir aşağılanma vesilesi değil, zenginlik vesilesidir. Farklılıklar insanların birbirlerini tanımalarını teşvik eder.

Mirasta Erkeğe Bir, Kıza Yarım Verilmesi Konusu

Yine tenkid edilen konulardan bir tanesi, erkeğe bir, kıza yarım miras verilmiş olmasıdır. Kur’ân âyetinde: “Allah size çocuklarınızın alacağı miras hakkında erkeğe, kadının payının iki mislini tavsiye eder.³⁰” Kız çocuğuna yarım hisse verilmesinin sebebi erkeğin üstünlük meselesinden dolayı değildir. Bir denge sosyal adâ içindir. İslâm hukukuna göre âilenin geçiminden, anne babaya bakımından, kadına verilecek mehirden sâdece erkek sorumludur. Erkeğin sorumluluğu kadının sorumluluğundan çok çok fazladır. Yine İslâm hukukuna göre kadının mal varlığı, erkeğin mal varlığından ayrıdır. Kadının malının sahibidir, istediği gibi ona hükmeder, alır, satar, bağışlar, çoğaltabilir, azaltabilir. Hiç kimse ona müdâhale etme hakkına sâhip değildir.

Ama bütün bunlara karşılık kadının hiç kimseye karşı mâlî bir sorumluluğu yoktur. Böyle olunca, evlenen bir kızın babasından kalan miras da eğer aynı ana babanın bir erkek, bir kız çocuğu varsa, erkeğe iki, kıza bir verilir diyor, ama iki kız bir erkek, iki erkek bir kız varsa, o zaman aralarında eşit taksim edilir, diyor. Tabii bunları bilmeyenler İslâm’da mirasta bile kadın yarım olarak kabul edilir diyor. Halbuki, İslâm’da ister anne, ister eş, ister kız çocuk, ister kız kardeş olsun kadının geçimi kendisine âit değildir. Onun geçiminden babası, eşi, erkek kardeşi sorumludur. Yine bu kadar büyük külfete karşılık, elbette bir nimet verilmesi icab eder. O nimet de, erkeğe bir, kıza yarım olması ile meydana geliyor. Kadının mal varlığına istediği gibi tasarruf etme hakkına sâhip olduğunu düşünürsek, kadının malı bir tarafta artarken erkeğin malı sürekli azalacaktır. Yine kadına boşanma tazminatını erkek verir. Halbuki bir karı kocâ anlaşmazlık nedeniyle boşandıkları zaman, kadın kocasına boşanma tazminatı vermez. Günümüzde bile hâlen medeni hukukta nafaka erkekten alınır, kadından alınmaz. Ayrıca mirastan kadına, erkeğin yarısı kadar hisse verilmesi, kadının mirasçı olabileceği bütün kurumlar için geçerli değildir. Biraz evvel açıklandığı gibi, sâdece kadının, aynı ana babanın çocuğu olarak erkek kardeşi ile birlikte mirasçı olması halinde bu hüküm geçerlidir. Şu halde kadına, erkeğin mirastaki hissesinin yarısının verilmesinin genel bir kural olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Diyebiliriz ki, mirastan kadına erkeğin hissesinin yarısı kadar pay verilmesinin, erkeği kadından üstün tutmak düşüncesi ile hiç bir alâkası yoktur. İslâm öncesi dönemde kızlara hiç miras verilmiyordu. İslâm hiç olmazsa yarım pay bile getirmek suretiyle onlara bu hakkı tanıyor. Günümüz İslâm bilginlerinden bazıları (Fazlurrahman gibi) bugünün ekonomik şartları gereği kıza iki hisse verilmesini savunmaktadır.

²⁹ Hucurat / 13

³⁰ Nisa / 11

Anne Olarak Kadın Konusu

Hız.Havvâ bütün insanların anasıdır. Bütün peygamberler, anneleri olan kadınların şerefli mevkilerini belirtmişlerdir. Kur'ân'da da Allah'a ibâdet ve itaatten sonra da ana babaya ihsan ve onlara iyilikle muamele edilmesi buyurulmuştur: "Allah'a ibâdet ediniz. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayınız. Ana babanıza da ihsanda (iyilik ve ikramda) bulununuz.³¹" İslâm'a göre annenin hakkı babaninkinden fazladır: "Biz insana ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Anasını onu zahmetle (karnında) taşıdı, onu zahmetle doğurdu ve süten kesilmesi de iki yıl sürdü.³²" Bu konuda Peygamber Efendimiz kendisine gelip en fazla kime ihsan ve ikramda bulunacağını soran şahsa cevâben: "Annene" buyururlar. "Sonra kime?" sorusuna üst üste iki defa daha "Annene" ve sonra "Babana" buyururlar³³. Peygamberimiz bir Hadis-i Şerif'inde de "Cennet anaların ayakları altındadır³⁴" buyurarak anneye ikram ve hürmet etmenin lüzum ve önemini beyân etmişlerdir.

Eş Olarak Kadın Konusu

Evlenmek, erkek ve kadının nikâhla birleşmesi, âile hayatı yaşaması demektir. Bu, fitrî bir ihtiyaç, meşrû ve insânî bir vazifedir. İslâm'a göre iki taraflı bir sözleşme olan evlilik, sözleşen tarafların serbest muvâffakatine dayanır. Yâni erkek ve kadın eşini seçmekte serbesttir.

İslâm dışındaki toplumlarda kadın istemediği bir evlenmeden kaçınmak için, bir takım dolambaçlı yollara başvurmak zorunda idi. Çünkü o, ne şer'an ne de örfen onu ret hakkına mâlik değildi. Lâkin İslâm bu mühim hakkı istediği zaman kullanabilmesi için kadına verdi. Binâenaleyh kadının rızâsı olmadan evlenmesi câiz olmaz ve o izin verinceye kadar da akit tamamlanamaz. Nitekim Hz.Peygamber bir Hadis-i Şerif'te: "İstişâre edip fikrini sormadan dul kadınla evlenme, veya onu evlendirme. İzni veya arzusu olmadan bâkire kızla da evlenme veya onu evlendirme. Umumiyetle kızların izni sükutudur.³⁵" buyuruyor.

Hattâ İslâm kadına kendi kendini evlendirme hakkını da verdi ki, bu Avrupa'nın ve Batı'nın ancak 20. asırda ulaşabildiği bir merhaledir.

İslâm'da evlenme Allah'ın ve Peygamberinin emirleri ile teşvik edilmiştir. Her iki cinsin birbirlerinin ihtiyaçlarını karşıladığı ve nikâh akdi ile gerçekleşen hukuki meşruiyet platformunda birbirlerini gayri meşru yollara saptıktan koruduklarını, Kur'ân

³¹ Nisâ / 36

³² Lokman / 14 , Ahkâf / 15

³³ Buhari, Sahih, Katib'ül-Edeb, II; Müslim, Sahih, Kitabu'l-Bir; Tirmizi, Sünen, Kitabu'l-Bir.

³⁴ Ahmed b.Hanbel, Müsned, III, 429; İbn Mâce, Sünen, II, 930, no:2181; Nesâi, Sünen, VI,11; Hakim, El-Müstedrek, II, 104; IV, 151.

³⁵ Bûhari, Kitâbü-Hiyel; Buhari, Kitâbü'n-Nikâh, 41; Buhâri, İkrâh, 3; Müslim, Nikâh, no:64-67; Ebû Davud, Nikâh, 23; Nesâi, Nikâh, 33, 34, 36, 41; Darimi, Nikâh,16;Ahmed bin Hambel, Müsned, II, s:250, 259, 279, 425.

bir benzetme ile şöyle ifade eder: “Onlar (eşler) sizin elbiselerinizdir, siz de onların elbiselerisiniz.”³⁶ Ayrıca

“İçinizden kendileri ile huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet vâir etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir.”³⁷,

“Ey Müminler! Sizden bekârları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onları fazl-u keremi ile zengin eder.”³⁸,

“Allah'ın kudret ve nişânelerinden birisi de, size kendi özünüzdten eşler, zevceler yaratmasıdır. Onlarda sükûnet ve huzur bulursunuz. O, aranızda muhabbet ve rahmet hislerini hâkim kıldı.”³⁹ buyurulmaktadır.

Hız.Peygamber de:

“Evlentiniz, çoğalınız. Zira ben kıyâmet gününde sizin çokluğunuzla iftihar ederim.”⁴⁰,

“Nikâh benim sünnetimdir. Her kim sünnetimden yüz çevirirse şefaata nâil olamaz.”⁴¹,

“Ey Gençler! Sizden geçinmeye iktidarı olanlar evlensin. Çünkü gözü haramdan en çok saklayan, ırzı en sağlam muhafaza eden budur.”⁴² buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm Müslüman erkek ve kadınların müşriklerle (putperest) evlenmesini kesinlikle yasaklamıştır⁴³. Çünkü İslâm'a göre insanın değeri imanına bağlıdır. Allah katında imanlı kimse daha üstün ve daha temizdir. Onun için bir Müslümanın putperestle evlenmesi kesin olarak yasaklanmıştır.

Müslüman bir kadının kitap ehli bir erkekle evlenemeyeceğine dâir Kur'ân'da açık bir yasak yoktur. Buna rağmen İslâm hukukçuları icmâ ile aldıkları bir kararla, Müslüman kadınlarının ehl-i kitap erkeklerle bile evlenmelerini yasaklamışlardır. Bu yasak kararının ideolojik ve politik sebepleri vardır. Öncelikle âile reisi erkek olduğu için, ona itaat etme durumunda olacak Müslüman kadının, dinî vecibelerini yerine getirmesi mümkün olamayabilir. Böylece kültürel asimilasyon yolu ile Müslüman bir fert kaybedilmiş olacaktır. İkinci bir sebep de, doğacak çocuklar neseb yönünden babaya bağlı olacağı için çocuklara dinî (İslâmî) kimlik verme de imkânsızlaşabilir. Aynı yasak Yahudilikte de mevcuttur. Yahudi bir kadının, Yahudi olmayan bir erkekle evlenmesi şiddetle yasaklanmıştır. Çünkü Yahudi olmanın vazgeçilmez şartı, Yahudi bir anneden

³⁶ Bakara / 187

³⁷ Rum / 21

³⁸ Nur / 32

³⁹ Rum / 21

⁴⁰ Kuzai, Şihab'ül-Ahbar, Terc.Ali Yardım, İst., 1999, s:139, no:439.

⁴¹ İbn-i Mace, Sünen, Nikâh, no:1.

⁴² Buhari, Sahih, Kitab-u's-Savm, 10; Buhari, Nikâh, 2-3; Müslim, Sahih, Nikâh, no:1-3; Ebu Davud, Sünen, Nikâh, 1.

⁴³ Bkz.Bakara / 221, Mümtehinne / 10.

dünyaya gelmektir. Eğer bu yasak çiğnenir ve evlilik gerçekleşirse, Yahudi olmayanla evlenen kadın ve erkek afaroze edilerek toplumdan tecrit edilir.

Mehr Konusu

İslâm'da evlenmede, nikâh akdinin sıhhat şartlarından biri 'mehr'dir. Mehr, evlilik akdi ile birlikte erkeğin kadına vermeyi taahhüt ettiği bir miktar mal olarak değerlendirilebilen kıymetli eşyadır. Halbuki Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta evlilik konusunda kızların para biriktirip (ki buna drahoma denilir) evlenebilmeleri mümkündür. Drahoması eksik olan bir kızın evlenmesine izin verilmez. İslâmiyet ise bunu mehr ile tamamen tersine çevirmiş, kızın vermesi gereken drahomayı, alması gereken mehr haline dönüştürmüştür. Cenâb-ı Hak bu konuda Kur'ân'da: "Nikâhladığınız kadınların mehirlerini niye seve seve, gönül hoşluğu ile, Allah'ın bir farzı, bir atıyyesi olarak verin. Eğer verdiğinizden bir miktarını kendi rızaları ile size bağışlarsa, hibe ederlerse, onu da içinize sine sine yiyin."⁴⁴ buyurmaktadır. Bu Âyeti Kerime'de buyurulduğu veçhile, mehr kadının hakkıdır, evlenecek kadına mehr olarak verilecek şey ancak kadındır. Şâyet velileri kadının mehrinin tamamını veya bir kısmını almışlarsa, kendileri için sarfedemezler. Mehri, onu alacak kadının eline teslim etmek, yahut onun rızasıyla kendi için harcamak lâzımdır. İslâm'dan önceki, kadının velisinin mehri alması âdeti, Cenâb-ı Hak tarafından men edilmiş, mehri, sahibi olan kadına vermeleri emrolunmuştur.

Tefsirlerden okuduğumuza göre, Hz.Ömer'in halifelîği zamanında, mehr miktarının yüksekliği sebebiyle evlenemeyen genç erkeklerin o döneme âit mehr miktarının azaltılması taleplerini dikkate alan Hz.Ömer, câmide mimberden halka hitâben: "Kadınların mehirlerini niye yüksek tutuyorsunuz? Hz.Peygamber döneminde mehr miktarı dört dirhem veya daha aşağı idi. Mehri çoğaltmanın Allah nazarında takvâ ve iyilikle bir ilgisi olsaydı onlar bunu sizden önce yaparlardı. O halde bundan böyle, bir erkeğin herhangi bir kadın için dört dirhemden fazla mehr verdiğini duymayayım." der. Bunun üzerine câmide bulunan bir kadın Hz.Ömer'e itiraz ederek: "Ey Müminlerin Emiri, insanların, kadınların mehirlerini dört dirhemden fazla vermelerini nasıl yasaklarsın? Sen Allah'ın Kur'ân'da ne dediğini duymadın mı?" diyerek âyetleri okumaya başlar: "Eğer, eşinizi boşar da başka bir eşle evlenmek isterseniz, onlardan birine yüklerle mehr vermiş olsanız dahî hiç bir şey geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık bir günah işleyerek onu geri almak mı istiyorsunuz? Vaktiyle siz birbirinizle haşır neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız?"⁴⁵ Kadının bu uyarısı üzerine Hz.Ömer "Kadın doğru söylüyor, ben hatâ ettim. Sizden kadınların mehirlerini dört dirhemden artırmanızı yasaklamıştım. Bu sözümü geri alıyorum. Kim malından istediği kadar vermek isterse versin." diyerek hatâsını bir kadının ikazı ile düzeltmiştir⁴⁶.

⁴⁴ Nisâ / 5

⁴⁵ Nisâ / 20-21

⁴⁶ Muhammed İzzet Derveze, El-Merafi'l Kur'ân ve's Sunna, Beyrut, 1967,s:27-28.

İslâm'ın ilk dönemine âit bu olay gösteriyor ki, kadınların kendilerini, erkeklerden aşağı, onların emrinde, onların her dediğine ve yaptığına boyun eğmesi gereken insanlar olarak görmüyorlar, aksine kendilerini erkeklerle eşit haklara sâhip kabul ediyorlardı.

Fıkıh kitaplarımız mehrin önemini şu ifâdelerle belirtiyorlar: “Zevcelere verilen mehirler, onlardan yapılan istifâdelere karşılık olarak verilen -bir bakıma- ‘bedel’ demektir. Bununla berâber mehr verilmesi, zevcenin kadrini yükseltmek, çeyiz ve diğer ihtiyaçlarını kolaylaştırmak, istikbalini temin etmek -bugünün tabiri ile tazminat, sigorta, vs.- nikâhın ehemmiyetini ilân gibi hususları da içine alır.”

İki türlü mehr vardır. Birine mehr-i muaccel, diğerine mehr-i müeccel denir. Mehr-i muaccel, nikâh öncesi verilmesi lazım gelen mehirdir, nikâh şartı için geçerlidir. Mehr-i müeccel ise ölüm, boşanma anında erkeğin daha sonra boşanmak istediği kadına vermeyi taahhüt ettiği mehirdir ki, bu noktada kadının gelecek teminatı sayılmaktadır.

Çok-Eşle Evlilik (Poligami) Konusu

Gayri müslimlerin ve Batı dünyasının, İslâm'ı tenkid etmek ve onun değerini düşürmek kasdı ile, günümüzde bile üzerinde ısrarla durdukları bir konu da, İslâm'daki birden fazla kadınla evlenmedir.

İslâmiyet birden fazla kadınla evlenmeye müsaade eder. Ancak birden fazla kadınla evlenmek, emir değil, bir imkân ve şartlı bir istisnâdır. Bu imkân ve şartları açıklamadan, İslâm'dan önceki dinler ve toplumlarda bu konuya kısa bir göz gezdirmenin faydalı olacağına inanıyoruz. Nitekim çok kadınla evlenme, eskiden beri çeşitli ülke ve toplumlarda görülen müşterek bir âdet olup, kânûnen de, dînen de geçerli idi. Eski Hindular, Brahmanlar, Midyalılar ile Babilliler, Asurlular, Eski İran ve Hz. Musâ'nın vefâtından önce ve sonraki Yahudilerde de iş, bu şekilde cereyan edip hiç bir sınır ve şart ile kısıtlanmazdı⁴⁷. Sonunda yalnız Talmud, bu mübahlığı kayıtladı. O da, ancak kocanın kaç kadın ile evlenecekse hepsinin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmasından başka bir şart koyamadı. Eski Atina ve İspartalılar da çok kadınla evlenirlerdi. İsparta'nın dik-kate değer bir özelliği vardı. Bu da, kadının da istediği kadar kocaya varmak hakkına sâhip oluşu idi.

Batı dünyası, İslâmiyet'i bu yönü ile tenkid ederken Kitab-ı Mukaddes'teki peygamberlerin hemen hepsinin sayısız eşleri olduğundan habersiz görünürler.

Hristiyanlıkta da Hz. İsa bizzat çok evlilik aleyhinde bir kelime bile söylememiştir. Hatta Luther, Melancton, Bucer gibi belli başlı Hristiyan din bilginleri Matta İncilinde bahsi geçen on bakire hikâyesinden, birden fazla evliliğin meşru olduğu neticesini çıkarmaktan çekinmemişlerdir. Zira Matta İncilinde, Hz. İsa bir erkeğin on kızla evlenmesini mümkün görür⁴⁸.

⁴⁷ Bkz. İşâyâ 4/1

⁴⁸ Matta / XXV, 1-12

Bu târihi örnekler gösteriyor ki, İslâm'dan önceki dinlerde birden fazla kadın almanın bir sınırı yoktur. Bir erkeğin istediği kadar kadınla evlenmesi mümkündü. Hatta böyle yapmak meziyet bile telâkki edilirdi. Filozof Voltaire, bu konuyu İslâm düşmanlarına verdiği şu cevapla ifâde etmektedir: “Ey ahmak câhiller, sizler diğer câhillerin sözlerine aldanarak İslâm dîninin şehvânî olduğunu sanıyorsunuz. Bu iddianız yanlıştır. Onsekiz ve daha fazla kadın almaya alışılmış bir memlekette, ondördünü ve fazlasını boşatıp dörde indirirse –ki o da şartlıdır- böyle bir dine şehvet dînî demeye nasıl cesaret edersiniz? Birden fazla kadın almak usulü, insanlığın tabiatı icâbıdır. İslâmiyet bunu tahdit etmiştir.” Voltaire'in söylediği gibi onsekiz ve daha çok kadınla yaşamaya alışkın bir erkeği dört kadınla evliliğe, kayıtlarla zorlamak ve bunu başarmak inkılâpların en büyüğü olsa gerek.

İslâm hukuku akla daha yakındır. Bu sebeple bu hukuka göre, birden fazla evlilik için, birinci kadından başlamak üzere, önce evli olduğu kadınların ve sonra da evleneceği kadının izinlerini almak gerekir. İzdivaç sözleşmesinde tarafların böyle bir evliliği kabul ettikleri açıkça yazılmak zorundadır. Ayrıca Kur'an'da birden fazla evlilik için eşler arasında adâletin kurulması emredilir. Şâyet adâlet kurulamayacaksa, bir kadınla evlilik emredilerek bunun daha hayırlı olduğu bildirilir⁴⁹.

İslâm dîninde tek kadınla evlenmek zarûreti yanında, çok kadınla evlenmeye müsaade olunmasının türlü hikmetleri ve sebepleri vardır. Bunları üç grupta toplayabiliriz:

1. Ferdî ve içtimâî ihtiyaç ve zarûretleri gidermek,
2. Ahlâkı yükseltmek, temiz nesil yetiştirmek,
3. Zayıf yaradılışları sebebiyle insanları gûnahtan korumak.

Dünya düzeni her zaman bir olmaz. Târihin her devrinde görülen büyük savaşlar neticesi erkek ve kadın nüfus oranı değişebilir. Erkeklerin azaldığı bu gibi durumlarda, dul kalan genç kadınlar, adedi çoğalan yetim kızlar ne olacaktı?

Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra erkeklerin azalması üzerine Alman kadınları, lekesiz gezmek istediklerinden hükümetlerine müracaat ederek: “Nasıl olsa bir erkek bir çok kadınla yaşıyor. Bunlardan birisi hariç, diğerlerinin metres gibi çirkin bir sıfatla dolaşması doğru olmuyor. Bir kânunla erkeklere birden fazla kadınla evlenme imkânı sağlayınız. Böylece Alman kadınlarının namus ve şerefini koruyunuz.” dediklerini gazetelerde okumuştuk.

Ayrıca, kadına evlilik icaplarını ve ev işlerini yaptıramayacak bir hastalık veya bir felâket gelip de, erkek, boşamayı vefalılığa aykırı addettiği durumda, ikinci bir eş alınabilir.

Yine kadın kısır olur, koca da çocuk isteğinde bulunduğu hallerde, İslâm dînî ferdî ve içtimâî zarûretleri, ihtiyaçları ve menfaatleri nazarı itibare alarak, çok evlilik müessesesine imkân tanımıştır. Böylece kimsesiz kalan dul kadınların ve yetim kızların sefaletten ve mahrumiyetten kurtulmalarını şeref ve haysiyetlerini korumalarını ve di-

⁴⁹ Bkz. Nisa / 3

ğer evli kadınlar gibi mes'ut olmalarını ve daha mühimi, fuhşa set çekip, temiz nesil yetiştirmelerini, aslı ve nesli muhafaza etmelerini sağlamıştır. Bu itibarla çok kadınla evlenme müsaadesi İslâm dîni için bir kusur değil, bilakis fazilet ve namus örneği olup ferdi, içtimai ve ahlâki mülâhazalarla kabul ettiği şerefli bir müessesedir. Bütün bu hakikatlere rağmen maalesef hiç bir İslâmî müessese böylesine tenkid edilip iftiraya uğramamıştır.

Bu konuda en çok tenkit edilen Hz.Peygamber'in evlilikleridir. Hz.Peygamberin çok kadınla evliliğini, daha onun döneminde Yahudiler dillerine dolamışlardı. Onlara Cenâb-ı Allah: *"Yoksa onlar, Allah'ın lûtfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar?..⁵⁰"* diyerek cevap veriyordu. Diğer taraftan *"And olsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik..⁵¹"* âyeti ile de Yahudilere daha önceki peygamberlerden bâzılarının çok kadınla evli bulundukları hatırlatılmaktadır.

Çok kadınla evlilik, Arabistan'da normal olarak yaşanan bir hayat tarzı idi. Hz. Peygamber döneminde toplumdaki çok evlilik akrabalık bağları ile değişik insan toplulukları arasında, dostluk ve siyasi bağların oluşması için tesirli bir vâsıta olarak da görülmüştür. İslâm'ın yayılması, düşmanlıkların ortadan kaldırılması gayeleri ile o günün şartları içinde kadınlardan yardım alınmasının en iyi yolunun çok kadınla evlenme olduğu düşünülürse, Hz.Peygamberin çok evliliği mâkul görülebilir. Nitekim Hz.Peygamber'in eşleri Müslümanların başvurdukları birer danışman olmuşlardır. Onların bu hizmetleri Hz.Peygamberin vefâtından sonra da uzun yıllar devam etmiştir.

Bütün bu sebeplerle Hz.Peygamber'in eşleri hakkında Kur'ân'da özel emirler ve yasaklar vardır⁵². Yine Hz.Peygamber döneminde İslâm'a hizmet eden Müslüman kadınlardan bâzılarının Hz.Peygamber'le evlenmek istediklerini Kur'ân âyetlerinden öğreniyoruz⁵³.

Şimdi Hz.Peygamber'in evliliklerini özet olarak sunalım:

1. İlk eşi Hz.Hatice'dir. Hz.Peygamberle evlendiği zaman 40 yaşlarında iki çocuk-annesi dul bir hanımdı. Hz.peygamber ise 25 yaşında idi. Hz.Hatice'nin vefâtına kadar süren 25 yıllık evliliklerinden Hz.Peygamber'in Kasım ve Abdullah isimli iki oğlu ile Zeyneb, Rukayye, Fatıma ve Ummu Kulsüm adlarında dört kızı olmuştur⁵⁴.

2. Hz.Hatice'nin ölümüne kadar başka bir kadınla evlenmeyen Hz.Peygamber eşinin vefâtından sonra büyük bir mânevî çöküntü geçirir; çocukları da küçük kalmıştır. Yakınları ve dostları O'na *"Ya Resulallah, çocuklarına bir anne gerek"* diyerek, ilk Müslümanlardan olup ve Habeşistan'a göç etmişken, kocasının ölümü üzerine Mekke'

⁵⁰ Nisâ / 54

⁵¹ Ra'd / 38

⁵² Bkz. Ahzâb / 6, 28-34, 53

⁵³ Bkz. Ahzâb / 50

⁵⁴ Bkz. İbn-Sad, et-Tabakât, 113, VIII, 14-19; M.Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 730.

ye dönüp, Müslüman olmayan baba ve erkek kardeşi ile yaşamaya mecbur kalan Sevde isimli dul bir hanımı tavsiye ederler. Onları kıramayan Hz.Peygamber ikinci evliliğini Sevde Hanım ile yapar.

3. Aradan bir müddet geçtikten sonra, ilk Müslümanlardan ve yakın arkadaşı olan Hz. Ebubekir: "Ya Resulallah, seninle akraba olalım, kızım Ayşe'yi alır mısın?" diyor. Ayşe o sıralar 8-9 yaşlarında idi; nişanlanıyorlar. Evlenmenin bir rivâyete göre 13-14 yaşlarında, bâzı kaynaklara göre⁵⁵ de 17 yaşında olduğu yazılıdır. Hz. Peygamber hayatında bâkire olarak yalnız Hz.Ayşe ile evlenmiştir.

4. Hz.Ömer, dul kalan kızı Hafsa'yı önce Hz.Osman ile evlendirmek ister, o kabul etmeyince Hz. Ebubekir'e teklif eder, ondan da müsbet cevap alamayınca çok üzülür. Bunları öğrenen Hz.Peygamber, Hz.Ömer'e kızı ile evlenmek istediğini haber verir. Bu evlilik sayesinde, kendisinden sonra Hilâfet makamına geçecek olan üç halifesinin, dostluklarını bozulmaktan kurtarmış olur⁵⁶.

5. O sıralar Arabistan'ın güçlü kabilelerinden biri olan Amir b.Sa'saa kabilesi ile Müslümanların arası açılmıştı. Bu kabileye mensub Zeyneb bint Huzeyme'nin kocası Bedir Savaşında şehit olmuştu. Hz.Peygamber Amir b.Sa'saa kabilesi ile ilişkileri düzeltmek için Zeyneb ile evleniyor. Zeyneb bu evlilikten 8 ay sonra vefât etmiştir.

6. İlk Müslümanlardan olan Ummu Seleme, kocasını kaybedince büyük üzüntüye düşer. Hz.Peygamber onunla evlenerek üzüntülerine son verir.

7. Hz.Peygamber halasının kızı Zeyneb bint Cahş'ı azatlı kölesi ve evlâtlığı Zeyd ile evlendirir. Fakat bu evlilik iyi yürümez. Zeyd, Hz. Peygamber'e Zeyneb'le geçinemediklerini haber verir. Hz.Peygamber "Allah'tan kork, hanımını boşama..."⁵⁷ der. Hz. Peygamber'in arabuluculuğuna rağmen çiftler boşanır. İddetini bekledikten sonra Hz. Peygamber'e Zeyneb'le evlenmesini emreden âyet nâzil olur⁵⁸. Arap örf ve âdetine göre bir kimsenin evlatlığının dul kalan eşi ile evlenmesi yasaktır. Hz.Peygamber'in Zeyneb'le evliliği fiili olarak bu yasağı kaldırır. Bu konuda "Muhammed, oğlunun karısı ile evlendi" diyenlere de Cenâb-ı Allah: "*Muhammed sizden hiç birinizin babası değildir.*"⁵⁹ âyetiyle cevap vermektedir.

8. Müslümanlara karşı savaş hazırlıkları yaptığı haberini aldığı el-Mustalik oğulları kabilesine, ânî bir baskın yapan Hz.Peygamber çoğu kadın ve çocuk olan yüzlerce esir alır. Esirler arasındaki kabile başkanının kızı olan Cuveyriyye, Hz.Peygamber'in huzuruna giderek, ondan esirlikten kurtulacağı fidyeye için yardım ister ve bu arada Müslüman olduğunu da söyler. Hz.Peygamber onun fidyesini öder ve ona evlilik teklifinde

⁵⁵ Bkz. El-Mesudi, Murucu'z-Zeheb, II, 309; İbn Asakir, Teracimu'n-Nisâ, 9, 10, 28; et-Tebrizi, el-İkmal, III, 610.

⁵⁶ İbn Sad, et-Tabakât, VIII, 81-86; Buhari, Sahih, Nikâh, VI, 130.

⁵⁷ Ahzâb / 37

⁵⁸ Bkz. Ahzâb / 37

⁵⁹ Ahzâb / 40

bulunur. Cuveyriyye bu teklifi kabul edip Hz.Peygamber'le evlenince, askerler de ellerindeki bütün esirleri serbest bırakırlar. Bu evlilik, Müslümanlarla el-Mustalik oğulları arasındaki düşmanlığı dostluğa çevirir⁶⁰.

9. Ebu Sufyan'ın kızı Ummu Habibe, kocasıyla berâber ilk Müslüman olan gruplandırılar. Mekke'deki zulümden Habeşistan'a kaçarlar. Kocasını orada Hristiyan olur ve ölür. Hz.Peygamber, dininde sebat eden Ummu Habibe ile evlenmek istediğini bildiren bir haber gönderir. Ummu Habibe bu teklifi kabul eder. Bu olay Hz.Peygamber'e düşman olan Ebu Sufyan ve taraftarlarının Müslümanlara karşı tutumlarının ileride değişmesine sebep olmuştur. Kur'ân'daki "Olabilir ki Allah, aranızda düşmanlık bulunan kimselerle, sizin aranızda dostluk meydana getirir."⁶¹ âyeti ile târihçiler, bu evliliğin yukarıda bahsedilen yakınlığı sağladığını ifade ederler.

10. Müslümanlar tarafından Hayber'in fethinden sonra Hz.Peygamber Mustalik oğulları ile olduğu gibi Yahudilerle de dostluk kurmak için başkanlarının kızı olan Sa'fiye ile de evlenir.

11. Hudeybiye Barışı ile Umre yapmak için geldiği Mekke'de üç gün kalan Hz. Peygamber orada Meymume ile evlenmiştir. Bu evlilik ile Hz.Peygamber'in hem Mekkeliler hem de Meymume'nin değişik kabilelerden olan akrabaları ile yakınlık ve dostluk kurmak istediği söylenebilir⁶².

Yukarıda özetle açıklanan Hz.Peygamber'in bu eşlerinden başka câriyeleri de olmuştur. O dönemde câriye parayla satın alınan veya harpte esir düşmüş bayan köle, odalık demektir.

Medine'de hicretin beşinci yılında yapılan savaş neticesinde Kureyza kabilesinden Reyhane isimli bir Yahudi, Hz.Peygamber'in câriyesi oldu; daha sonra da Müslüman oldu. Hz.Peygamber ona evlilik ve hürriyet teklif etti, fakat onun: "Beni eş olarak alacağına, câriye olarak al. Köle olarak kalmayı tercih ederim. Zira ben hür kadınlar gibi örtünmeye riâyet edip yüzümü kapatmak istemiyorum."⁶³ cevabını Hz.Peygamber kabul etti. Reyhâne, Medine'de dahi yerleşmeyerek eski evinde oturmaya devam etti.

Hz.Peygamber'in gönderdiği mektuba Mısır'daki Kıpti'lerin büyük reisi cevap verirken, sunduğu hediyeler arasında Maria adında bir de câriye göndermişti. Maria Müslüman oldu. Kaynaklar Hz.Peygamber'in Maria'ya evlenme teklif edip etmediğini kaydetmiyorlar. Ancak Hz.Peygamber'in Hz.Hatice'den başka yalnız Maria'dan da bir oğlu doğmuştur. İbrahim ismini verdikleri bu yavru çok yaşamamış, küçük yaşta vefât etmiştir. Maria bir çocuk annesi Ummu'l-Veled olarak Hz.Peygamber'in vefâtından sonra hür hâle gelmiştir.

⁶⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 63-65; VIII, 116-117; İbn Habib, el-Muhabber, 89-90.

⁶¹ Mümtahinne / 7

⁶² Buhari, Sahih, I, 98, Salât, 12; Müslim, Sahih, II, 1044, Nikâh, 14/84.

⁶³ M.Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 27

Boşanma Konusu

Akla hitab eden, ilmin ve ahlâkın en samimi dostu olan İslâm dînî insanın zaafiyetini ve tabiatını dikkate alarak zarûretler ânında boşanmayı hukuki bir kurtuluş olarak kabul etmiş ve eşlere ayrılma imkânı da vermiştir.

Ancak şu şartla ki, zayıf yaratılmış olan ve çok aceleci bulunan insanın, bu imkânı alelacele kötüye kullanmasına müsaade edilmemiştir. Birçok yapıcı ve ıslah edici ameliyeden sonra, durum düzelmezse ve artık geçinmeye de imkân kalmamış ise ancak o zaman boşanma helal kılınmış, fakat bunun da en menfur bir helâl olduğu bildirilmiştir. Zarûretler karşısında müsaade edilen boşanmada en önemli zarûret kadının âile namusunu kirletmesidir. Bu konuda Kur'ân'da Cenâb-ı Allah: "Ey Gençler! Kadınlarınızla iyi geçininiz. Şâyet onlardan hoşlanmayacak olursanız sabredin. Olur ki sizin hoşlanmadığınız şeyde Allah bir çok hayır takdir etmiş bulunsun."⁶⁴ buyurmaktadır.

Boşanma istenmemekle berâber, şâyet zarûret hâlini alırsa, İslâm hukukunda erkeğe boşanma hakkı verilmiş, kadına da fesh-i nikâh (mahkemeye müracat etme) hakkı tanınmıştır. Ne var ki, erkek boşanma hakkını bizzat kullanır. Kadın ise erkek gibi bizzatihi bu hakkı kullanamaz, mahkemeye müracaat etmek mecburiyetindedir. Ancak nikâh yapılırken kadın, kendisini dilediği zaman boşamakta muhtar olduğuna dâir şart koşar ve bu şartı kocası veya vekili kabul ederse, o zaman kadının da boşanma hakkı olur.

Erkek ve kadın arasındaki bu farklılık şöyle izah edilmektedir. Erkek, kadına nisbetle, hâdiselere karşı daha sabırlı ve metindir. Bunun için boşanmayı suistimal edemez. Bununla berâber kadının erkeğe nisbetle içtimâî durumu çok nâzıktır. Kadının namusu, ismeti ile ilgili öyle haller bulunur, erkeğin bunları mahkeme kapısına götürmesi, orada yabancılar karşısında kirli çamaşırları ortaya atarak teşhir etmesi kadının istikbalini mahfeder, yeni bir yuva kurmasına mâni olabilir. İşte bu ince hikmete binâen, erkeğe tek başına mahkemeye gitmeden usulü dâiresinde boşama imkânı tanımıştır.

Kur'ân-ı Kerîm her iki eşin arasındaki geçimsizlikleri, kati surette ayrılmaya karar vermeden evvel, bir hakeme götürmeleri hususunda ısrar eder.

Örtünme Konusu

İslâm'da kadın konusunda sözü edilen noktalardan biri de kadının giyim-kuşamı, cemiyet içi davranışları, örtünmesi, süsü vs.dir. Bunu Kur'ân-ı Kerîm'in Ahzâb ve Nur surelerindeki âyetlerden öğreniyoruz: "... Hârici elbiselerini üstlerine giymelerini söyle. Bu, onların tanınmalarına ve rahatsız edilmemelerine daha uygundur."⁶⁵ Bu âyeti kerimede Cenâb-ı Allah, Müslüman kadınlarının evden çıkarken harici elbiselerini giyerek tanınmalarını, böylece rahatsız edilmekten kurtulacaklarını emir buyurur. Nitekim günümüzde de, bu emre uymayıp dekolte bir kıyâfetle sokağa çıkan bir kadına herkes pek iyi gözle bakmaz. Onu rahatsız eder, ayıplar, belki işi azıtarak tecâvüze bile kalkabilir.

⁶⁴ Nisâ / 19

⁶⁵ Ahzâb / 59

Kadının sokak kıyâfeti, onun kadınlık şeref ve namusunu koruyacak tarzda olmalıdır. Çevresine hürmet telkin eden bir kıyâfet kadının iffet ve namusunu korumada ona yardımcı olur.

Yine Nur suresinde: "... Başörtülerini yakalarının üstünü kapayacak surette koyalınlar..."⁶⁶ buyurulmaktadır. Burada anlaşıldığı üzere Arap kadınları İslâm'dan önce de örtülü idi. Başörtüsü kullanma, yalnız Araplara ve Müslümanlara has bir âdet de değildi. Bütün Ortadoğu ve Asya ülkeleri kadınlarının, Müslüman olsun olmasın hepsinin baş örtüleri vardı. Dün olduğu gibi, bugün de bunu görebilmekteyiz. Örtünmeye riâyet edenler sâdece Müslüman kadınlar olmayıp, diğer dinlere mensup kadınlar da örtülüdür. İncil'-de duânın kabulü için başın örtülmesi istenir. Başını örtmeyen kadının saçının kesilmesi emredilerek, cezalandırılır⁶⁷. Müslümanların giyimli olması başka şey, örtülü ve giyimli olmanın sırf Müslümanlara âit bir özellik olması ise tamamen başka bir şeydir.

Yine bilinen gerçek odur ki, kılık-kıyâfet, giyim-kuşam, dînî olmaktan çok millî ve mahallî bir karakter arzeder. Aynı dine mensub milletlerin müşterek dînî inançlarına rağmen kıyâfetleri birbirine benzemez. Nitekim bu ayrılık, bir ülkenin aynı inancı paylaşan fertleri arasında da mevcuttur. Bölgeler, hatta kasaba ve köyler arasında bile kıyâfet farklılığı vardır.

Ne yazık ki, günümüzde bu ayrılıklar da kalmadı diyebiliriz. Çünkü hangi din ve ülkenin insanı olursak olalım beynelmilel bir modanın esiri durumundayız. Onun emri ile uzun-kısa, bol-dar, her ne emredilirse yakışır-yakışmaz örf ve âdetlerimiz ülkemiz ve insanımız şartlarına uyar uymaz demeden önümüze sürüleni alır ve giyer olmuşuz. Halbuki İslâm dînî her şeyde olduğu gibi bu konuda da dâimâ prensiplerden hareket etmiştir. O, kıyâfetin şekli ve modeli üzerinde değil, onun 'Ahlâkiliği' üzerinde durmuştur.

Nitekim Hz.Peygamber kılık kıyâfette temizliği, intizamı, tertipli giyinmeyi titizlikle tavsiye etmiş, pasaklı ve dağınık giyinenleri hafif yollu kınamıştır. Ayrıca herkesin içtimai seviyesine göre giyinmesini istemiş ve: "Allah kuluna verdiği nimetin değerini onun üzerinde görmekten hoşlanır."⁶⁸ buyurmuştur.

Dînîmiz kadının bilhassa evinde, süslü ve giyimli olmasını tavsiye ederken bâzı aşırılıkları ağır bir dille kınar. Kadınların erkek ve erkeklerin kadın kıyâfetine bürünmelerini hoş karşılamaz.

Allah'a imanı, peygambere muhabbeti, namusa düşkünlüğü ve İslâmî prensiplere titizlikle bağlılığı olan bir kadın kimseye danışmadan ve her şeyden önce kendisini düşünerek giyiminin tarzını kendisi ayarlayacaktır.

⁶⁶ Nur / 31

⁶⁷ Korintoslulara I.Mektup, 10/5-6

⁶⁸ Kuzai, Şihabü'l-Ahbar, Trc.Ali Yardım, İstanbul, 1999, s:207, no:699.

Kadının Dövülmesi Konusu

Kur'ân'da "Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin mallarından sarfetmelerinden dolayı, erkekler kadınların yöneticileri ve koruyucularıdır. İyi kadınlar, gönülden boyun eğler ve Allah'ın korumasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. Başkaldırıp, serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara, öğüt verin (öğüdünüzü dinlemezlerse) yataklarında onları yalnız bırakın (boykot edin) ve (bunlarla yola gelmezse) dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür."⁶⁹

Âyeti kerimede dövün kelimesi 'darb' kelimesi ile ifade buyurulmuştur. Bu kelime Arap dilinde sâdece dövmek anlamında kullanılmamaktadır. Dövmek anlamının yanında 'işini bozmak, birini güç durumda bırakmak' veya 'bir şeyin yapılmasına engel olmak' anlamlarına da gelmektedir⁷⁰. Kur'ân tercüme ve tefsirlerini yapanlar 'darabe' kelimesini hep dövmek mânâsına kullanmışlardır. Halbuki darabe kelimesinin diğer anlamları dikkate alındığında, serkeşlik yapmasından endişelenilen kadın, onu isyana götürecek ortam, hal ve tavırlar ortadan kaldırılmak suretiyle, dövülmeden de eşine itaat-kâr hale getirilebilir.

Her konuda tek rehberimiz ve örneğimiz olan Hz.Peygamber acaba bir defa olsun eşlerinden birine bir fiske vurmuş mudur? Hayır, bu ne görülmüş ne de duyulmuştur. Yüce Peygamber hiç bir zaman eşini dövmediği gibi, kadının dövülmesini de İslâmî edep dışı bir davranış olarak görmüşlerdir.

Kadının Çalışması Konusu

Çalışma konusunda Kur'ân'da: *"..Erkeği ve dişiye yaradana andolsun ki, sizin çalışmanız çeşit çeşittir.."* (Leyl/1-4) buyurularak; ayırım yapmaksızın hem erkeğin hem kadının her işte çalışabileceğine işaret ediliyor.

İslâm târihinin her devrinde, Hz.Peygamber devri de dâhil olmak üzere, Müslüman kadınlarının kendilerine her mesleği seçip icrâ ettikleri görülür (Mesela Hz.Ömer Medine'de pazarı kontrol için bir kadın müfettiş kullanırdı). Bu sebeple diyebiliriz ki, İslâm toplumunda kadın parazit olmaktan uzak, hayatını kazanmak ve kabiliyetlerini geliştirmek için, iffet ve namusu ile her işte çalışabilir.

Yine İslâm hukukuna göre kadın mülk edinebilir, Onun üzerinde mutlak bir hak-ka sâhiptir. Âilesinden getirdikleri üzerinde isterse şahsen tasarrufta bulunabilir.

Sonuç

Cenâb-ı Hak, kendi ile erkek kulları arasında perde ve aracı koymadığı gibi, kadın ile mertebe-i ulûhiyeti arasına da böyle engeller koymamıştır. Erkek kulları içinden, sâfiler, nebiler edindiği gibi insanlığın anası Havva, Hz.İbrahim'in eşi Sare ve Hacer, İmrân'ın kızı Meryem, Firavun'un eşi Âsiye, müminlerin anaları olan Peygamberimizin

⁶⁹ Nisâ / 34

⁷⁰ Bkz. Kamus-i Türkî, Temel Türkçe Sözlük, Şemseddin Sami, İstanbul, I, s:238.

eşleri, peygamber hânedânının anası Hz.Fatıma, Hz.Hüseyin'in kızı Sekine, Rabiâtü'l Adeviyye gibi, isimleri Allah tarafından bilinen daha bir çok kadınları da kendine yakın sâfileri arasına dâhil etmiştir.

İncelememizin başından beri yaptığımız açıklamalarda görüldüğü gibi İslâm ve Kur'ân-ı Kerim erkek ve kadın arasında hiç bir ayırım yapmamakta, her ikisine de aynı hak ve sorumlulukları yüklemektedir. Ancak, çok kısa bir zamanda büyük bir coğrafyaya yayılan İslâmiyet, zaman zaman karşılaştığı, kadın aleyhtarı yabancı kültür ve ananelerin de tesiri altında kalmasının sonucu, Kur'ân'a ve sahih sünnete rağmen, kadın asırlar boyu aşağılanmış ve toplumdan âdetâ soyutlanmıştır.

İşte kadının toplumdan soyutlanması ve câhil bırakılması sonucudur ki, insanlığın en azından yarısı atıl, işe yaramaz hale getirilmiştir. Bu görüşümüzü destekleyen Garaudy de aynı meseleye değinerek diyor ki: "Erkek hâkimiyetine dayalı altı bin yıllık ataerkil toplum yapısından bu yana, insanlık kadın boyutu yönünden kötürümdür."⁷¹

Uzun zaman içerisinde peygamberlerin bu konuda yaptıkları olumlu katkılar, erkeklerin güçlü oluşları sebebiyle kısa sürede terkedilmiştir. İnsanlığın geleceğe güvenle bakabilmesi, her zemin ve zamanda mutlu olabilmesi, ancak kadın ve erkeğin elele vererek uyumlu bir şekilde çalışmalarına bağlıdır. Şu halde bugün, yapmamız gereken en önemli işlerden biri, toplumun ihmal edilmiş olan bu kesimini topluma yeniden kazandırmak olmalıdır. Bugün dahi toplumumuzda ezilen kadın varsa bunun sebebi İslâm ve Kur'ân-ı Kerim değildir. Bunlar İslâm ve Kur'ân'ı iyi öğrenmemek ve bilmemekten; eğitim eksikliğinden ve toplumlara yerleşmiş an'anelerden kaynaklanıyor. Toplum seviyesinin yükseltilmesinde eğitim kurumları ile yayın organlarının önemli görevleri vardır.

Şu halde günümüzde kadın haklarını korumak ve kadınlara karşı revâ görülen şiddeti önlemek için, İslâm ve Kur'ân'ı eleştirmek yerine toplumda küçük büyük demeden herkesi şiddete özendiren televizyon yayınları ile filmleri engelleyebilirsek, insanlığa karşı görevlerimizin bir kısmını yerine getirmiş sayılabiliriz.

Milletimizin iman, fikir ve kültür hayatında önemli bir yeri olan mutasavvuf, mütefekkir ve mürebbi, âbide şahsiyet, Muhterem Sâmîha Ayverdi Hanımefendi (1905-1993) İngiltere'ye ihtisas için giden torunu Gülşah ile eşi Dr.Tarık Akçal'a yazdığı 10.5.1979 târihli mektuplarında 'kadın hakları'na temasla şöyle diyorlar:

"Maaşallah ayağınız uğurlu geldi ve İngiltere, bir muhafazakâr başvekilin idâresine girdi. Hem de bir kadın. Bu kadının iç ve dış politikası bizi pek alâkadar etmez. Lâkin 'kadın hakları' yaygarası ile sun'î bir dâvâ icat edenlerle hemfikir olmadığımı söylemesi, akıllıca bir beyan....

Seviyeli ve disipline sâhip medenî cemiyetlerde, bir 'kadın erkek' meselesi zaten düşünülemez.... Erkek erkekliğinin, kadın da kadınlığının mes'uliyetlerini idrak ve tatbik ettiği ölçüde dâvâ kendiliğinden düşmüş olur.

⁷¹ Garaudy Roger, İslam ve İnsanlığın Geleceği, İstanbul, 1990, 141.

Hız.Mevlâna: 'Câhil kimse kadına galiptir. Akıl ehli ise kadına mağluptur. Nasıl ki su ateşe galip ise de, bir kap içine koyarak ocağa oturtursan, işte o zaman ateşin suya galip olduğunu, onu kaynatmasından anlarsın' buyurur ve devamla 'Kadınlık ne ulvî, ne büyük bir vazifeyi hâizdir. Sanki mahlûk değil, hâliktir. Allah ona yaratıcılık hüviyeti bahşetmiştir' der.⁷²

Sözümüzü, Peygamber Efendimiz'in, güncelliğini ve önemini hiç kaybetmeden aynen muhafaza eden Vedâ Hutbelerinde kadınlar hakkındaki buyrukları ile tamamlayalım:

"Ey İnsanlar! Kadınların haklarını gözetiniz, bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları tanrı emaneti olarak aldınız, onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde haklarınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır..."⁷³

⁷² Bkz. Sâmiha Ayverdi, Mektuplardan Gelen Ses, İstanbul, 1985, s:85-86.

⁷³ M.Hamidullah, El Vesaiu's-Siyasiye, Kahire, 1956, 281-283.

GALATA

Prof. Dr. Beynun AKYAVAŞ

Elif elif servilerin üstüne incecikten bir kar yağarken Üsküdar'dan yola çıkıp İstanbul'un fethine kadar Cenova başta olmak üzere Venedik ve Pizalıların yaşadığı, ticaret yaptığı bir İtalyan şehri olan Galata'ya vardım. Aşağı yukarı Kasımpaşa deresi vâdisi ile Tophâne arasındaki sâhayı, Azapkapı, Şişhâne, Beyoğlu, Galata kulesi sâhasını kaplayan ve Bizans'dan Haliç ile ayrılan Galata'da târih arap saçına dönmüştür. Konstantinopolis'in XIII. bölgesi olan bu bölgede Galata adından başlayarak herşey ihtimallere, faraziyelere bağlıdır, herşey bir muammâdır. İlk çağda incir ağaçlarının bol bol yetiştiği bağlık bahçelik bir yer olduğu için **Sykai** diye bilinen Galata'nın adını Evliyâ Çelebi o tatlı üslûbuyla şöyle anlatıyor: "Evvelâ Kostantiniyye kal'ası binâ olunduktan sonra Galata tarafları bir çemenzâr-ı hoş havâ, mahsuldâr kurâ-i dil-rübâ olmağla bilumum sağmallar koyunlarını ve sığırlarını bu Galata toprağında otlatarak sütünü krala takdim ederlerdi. Bu mahsuldâr yerdeki nebat ve berekât âsârı olarak süt gayet lezziz husule geldiğinden ismine **Galata** dediler, çünkü Yunan lisânında süte galata derler." Galata adı hakikaten süt ile mi alâkalıdır, yoksa Anadolu'ya buradan geçen Galatlar mı Galata denmesine sebep olmuşlardır? Ne odor ne de bu, Galata Arapça **kal'a**'dan gelir diyenler olduğu gibi Galata âdetâ Cenova'nın iskelesi durumunda olduğuna göre bu ad İtalyanca bayır, iskele mânâsındaki **calata**'dan gelir diyenler de bulunmaktadır. Bizantion'u Konstantinopolis adıyla Doğu Roma imparatorluğunun pâyitahtı ilân eden Konstantinus I tarafından etrâfı surlarla çevrilen Galata'yı imâr eden imparator ise Iustinianos I'dur. Bu yüzden Galata bir müddet de **Iustiniana** olarak anılmıştır. Eremya Çelebi Kömürcüyan **İstanbul Târihi** (XVII. Asırda İstanbul) adlı eserinde "Galata adı ise, mezkûr imparatorun ölümünden sonra kullanılmaya başlamış ve zamânımıza kadar gelmiştir" demektedir.

Vaktiyle surlarla, burçlarla, kapılarla, hendeklerle tahkim edilmiş olan Galata 1453'e kadar 186 sene bir Ceneviz şehri olarak kalmış ve Cenova cumhuriyetinin temsilcisi olan podesta tarafından idâre edilmiştir. Bugün bile Galata'nın daracık sokaklarında dolaşmak, kale gibi binalarını seyretmek, neyin ne olduğunu anlamaya çalışmak insanı asırlar öncesinin o İtalyan şehrine götürebilir.

29 Mayıs 1453 salı günü ebediyen Türk kalacak İstanbul'un fethinden sonra hâkimiyet işareti olarak Galata surlarının bir kısmı yıktırılmış, **Christea Turris** yâni İsa kulesi adıyla anılan Galata kulesinin anahtarları Büyük Fatih'e takdim edilmiş ve Galata'nın Osmanlıya teslimi 1 Haziran 1453 cuma günü tamamlanmıştır.

Kemankeş Caddesi üzerindeki Kurşunlu Mahzen veya halk arasında Yeraltı Câmii olarak bilinen câmî, XVIII. asırda Sadrâzam Bahir Köse Mustafa Paşa tarafından câmîe tahvil edilen bir kulenin mahzeni olabilir. Bu kulenin Osmanlı donanmasının Haliç'e geçişini önlemek maksadıyla gerilen o koca zincirin bir ucunun bağlandığı Tiberios II zamanında inşa edilmiş kule yâni **Kastellion ton Galatu** olması mümkündür. 1202-1204 seneleri arasında yapılan ve görülmemiş bir vahşet, zulüm ve gaddarlıkla İstanbul'un altını üstüne getiren IV. Haçlı seferinde Lâtinler evvelâ işte bu kuleyi zaptetmişlerdir. Tonozları ve sütunlarıyla Yerebatan, Binbirdirek gibi Bizans sarnıçlarına benzeyen câmide iki türbe vardır. İnanişâ göre, Emevî orduları serdârı Mesleme ile gelen ve şehit düşen Ashâb-ı Kirâm'dan Vehb ibn Hüseyre ile Amr ibn el'As (R.A.) bir türbede, yine Ashâb-ı Kirâm'dan Süfyan ibn Uyeyne (R.A.) ise diğer türbede medfun bulunmaktadır. Arap orduları Şam'a dönerlerken bu binanın kapılarını kurşun akıtarak kapattıkları için mahzen Kurşunlu Mahzen adını almıştır iddiası da ileri sürülmektedir.

Bir vakitler Galata Kadısı'nın mahkemesinin bulunduğu Galata Mahkemesi sokağındaki Arap Câmii'nin ise yine İstanbul'u kuşatan Arap orduları serdârı Mesleme bin Abdülmelik tarafından bir Bizans kilisesinin harâbeleri üzerine yaptırıldığı ihtimâli olduğu gibi, hayır bu aslında bir Bizans kilisesinin üzerine yapılan San Paolo e San Domenico adında bir Ceneviz kilisesidir, Fetih'den sonra Galata'daki Müslüman nüfusu çoğaltmak için iskân edilen Endülüs Arapları tarafından câmîe çevrilmiştir diyenler de bulunmaktadır. Dominiken râhipler hem Arap, hem Bizans hem Lâtin ve hem de Osmanlı üslûbunu hatırlatan bu ibâdethaneden ayrıldıktan sonra Eski Banka sokağına inen Galata Kulesi sokağındaki kiliselerini inşa etmişler, kilise birkaç defa yangın geçirmiş, bugünkü kiliseyi ise Ayasofya'nın restorasyonunu yapan meşhur mimar Gaspere Fossati 1843 yılında yapmıştır.

Eski Banka sokağı Galata'nın en eski sokaklarından biridir ve Fransızların meşhur Saint Pierre hanı bu sokakta bulunmaktadır. Hanın üzerinde kraliyet arması ile "André Chénier 30 Ekim 1762 yılında bu evde doğmuştur" yazısının okunduğu bir kitâbe var.

André Chénier İstanbul'da bir ticârethânedede vazife gördükten sonra Fransa'nın Fas konsolosu olan Louis Chénier ile Kıbrıslı Elisabeth Santilomaca'nın oğludur. Küçük yaşta Paris'e gitmiş, çoğu ölümünden sonra neşredilen şiirleriyle romantiklerin ve bilhassa parnasyenlerin öncüsü olarak kabul edilmiştir. André Chénier İhtilâl taraftarı olmasına rağmen İhtilâl'in aşırılıklarına karşı çıkarak kraliyeti kurtarmaya ve Louis XVI'yi müdafaa etmeye çalışmış, bu yüzden Paris'i terk etmeye mecbur kalmış ve nihayet Passy'de bir başkası arandığı halde tesâdüfen yakalanarak hapsedilmiş 20 Temmuz 1794 günü otuz iki yaşında iken giyotinde can vermiştir.

Kar artık incecikten değil, lâpa lâpa yağıyor!... André Chénier'nin kendisini giyotine götüren arabada eliyle alnına vurarak "Bu kafa yabana atılmamalıydı" sözünü düşünüp dururken Eski Banka sokağının karşısındaki Kart Çınar sokağına girdim. İşte yine bir Ceneviz sokağı!..Avusturya lazaristlerinin Saint Georg kilisesi ile mektebi bu sokak-

ta, az ileride de hastahânene var. Rahibe Petra Pronegg ile berâber gezdiğimiz târihî kilisenin döşemesinin altında çoğu zengin tüccarlara âit olan mezarlardan birinin üzerinde “Hic Jacet D.Elizabeth Petri” diye başlayan Lâtince bir kitâbe gördüm. André Chénier’in 21 Kasım 1776 günü 58 yaşındayken vefât eden büyükannesi Elizabeth Petri burada yatıyor.

Kar hâlâ yağıyor. Bizans zamânında karşı mânâsında **Pera** diye anılan Galata’nın bu adı zamanla Beyoğlu’nun adı olmuş, Osmanlı ise İtalyanlarla berâber artık Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin de yaşadığı bu semtleri biraz “gâvur” olarak gördüğü için Beyoğlu yerine üstü kapalı olarak “Karşı” demeyi tercih etmiştir.

Fetih’den sonra Mevlevîhânesi, Mimar Koca Sinan’ın Sokullu Câmii, Kılıç Ali Paşa Câmii gibi şâheserleri, mescitleri, çeşmeleri, hanları, hamamları, kervansarayları, gelenekleri, görenekleri, âdetleri, yaşayışı itibâriyle yavaş yavaş Türkleşen ve dâimâ ticaret merkezi olan Galata ile Beyoğlu, meyhâneleri, balozları, Alkazar, Avrupa, Konkordia, Naum gibi tiyatroları, eğlence yerleri, otelleri, büyük mağazaları, sefârethâneleri, kiliseleri ile her zaman biraz frenk olarak kalmış ve Antoine Alion, Köçeoğlu, Clementis, Zarifidis, Kamondo gibi büyük fâizlerle borç veren ve Düyûn-i Umûmiye idâresinin kurulmasının sebeplerinden biri olan bankerler, sarraflar buralara yerleşmişlerdir. Bunlardan Antoine Alion’un mâlikânesi bugün Beyoğlu’ndaki Odakule’nin bulunduğu yerdeymiş, Kamondoların sahibi oldukları ve belki de Ceneviz’den kalan binâlardan biri ise Felek sokağındaki Résidence otelidir. Bu Kamondo âilesinin Paris’de Parc Monceau’da bulunan ve antika eşyası, heykelleri, halıları, tablo koleksiyonları ile meşhur olan mâlikânesi ise Nissim de Camondo müzesi olarak kullanılmaktadır.

Galata ile Beyoğlu’nun her sokağı bir târihtir. Hangi sokağa girmeli, nereleri, neleri görmeli, nereleri, neleri nasıl yazmalı? Velhâsıl her semti bir ömre bedel olan “Bizim İstanbulcağızı tahrir eylemek” için ya bin sene yaşamalı veya dünyâya birkaç defa gelmeli!...

GİTTİ

Ekrem KAFTAN

Eyvah o gül-i rânâ gelmeden bahâr gitti
Gönlümü hûn etmeğe sarıldığım hâr gitti
Nice yıldır bulmuştum ıtrında bin teselli
Aşkından eylediğim sonsuz âh u zâr gitti
İstanbul'u görmüştüm gözlerinin aksinde
Demâdem yıkandığım çağlayan cûy-bâr gitti
Zülfüne takıp beni sürüklerdi Boğaz'da
Dudağımı yandıran lâ'l rengi ruhsâr gitti
Hatırlar Emirgân ki el ele zikretmiştik
Lâlelerde mey sunan o sâkî nigâr gitti
Arza düşen yıldızlar cem' olurdu Yıldız'da
Vaslımızın şahidi yaprak ve eşcâr gitti
Her gurûb İstanbul'un seyrine râm olurduk
Gözyaşımın zevrâkı mahzun Üsküdar gitti
Daha bir gonca iken hapsetmişti gönlümü
Güle döndü elimde aşkımda esrâr gitti
Her köşe haclegâhtı sevdâmanın âteşiyle
Ummânlar tutuşturan gönlümdeki nâr gitti
Yazıldı defterime affa sığmaz günahlar
Güle düşen şebnemle yazdığım eş'âr gitti
Gayrı ölsem ne çıkar gülden uzak gûşede
Sînesine alacak tek soğuk mezâr gitti
Rabbine iltica et, Dilârâ versin diye
Unutma ki Hilmî Hân sevdiğin o yâr gitti.

27 Haziran 2001

SAFİYE EROL'UN ROMANLARI*

Prof. Dr. Semâ UĞURCAN

Safiye Erol'un Türk kadın romancıları arasında önemli bir yeri vardır. Safiye Erol, lise, üniversite tahsili ve şarkiyât doktorası yaptığı Almanya'dan döndükten sonra deneme, tercüme ve küçük hikâyeler ile edebiyat hayatına girer. (1927) Büyük tür olan romana 1938'de başlar. Sonuncusu tefrikada kalan dört roman yazar. "Ken'an Rıfâi" isimli uzun yazısında, mistik insan, olgun insan ve mürşid-i âgâh kısımlarıyla bir din büyüğünün sistemini felsefî boyutlarda işler. *Çölde Biten Rahmet Ağacı* 'nda hicrete kadar Hz. Muhammed'in hayatı üzerinde durur.

Safiye Erol'un ilk eseri *Kadıköyü'nün Romanı* 1930'ların başında gurup arkadaşı yedi gencin hayatındaki bir devreyi anlatır. Bu, havâilik dönemi ile hayat yollarını deneme, ciddi seçimler yapma ve dünyadaki gerçek yerini alma arasında geçen dönemdir. Yazar, kahramanların gurupla beraber olma, guruptan yalnız biriyle ilgilenme ve kendi başlarına olma vâkiasını estetik bir düzen içinde sunar.

Necdet, Bedriye, Nesrin, Orhan, Mükerrerem, Bahâ Kadıköy'de yaşayan altı gençtir. Kadıköylüler Necdet ile Nesrin'e nişanlı gözüyle bakmaktadır. Ancak başarılı bir gazeteci olan Necdet, kendisinden biraz büyük olan Bedriye'ye aşiktir. Genç yaşta kocasını kaybeden Bedriye, bu aşka cevap vermez. Sonradan guruba katılan Burhan'a ilgi gösterir. Nesrin, Necdet'i unutabilmek için Mükerrerem ile nişanlanır. Fakat araba kazasında ölür.

Romanın ortalarından sonra guruptaki arkadaşlık ilişkisinden çok, Bedriye, Necdet ve Burhan arasındaki yoğun aşk-kıskançlık ilişkisi önem kazanır. Bedriye'nin Bur-

* 16 Mayıs 2001'de Türk Kadınları Kültür Derneği'nin düzenlediği "Safiye Erol Paneli"nde sunulan konuşmanın metni.

¹ Yazıda faydalandığımız metinler: *Kadıköyü'nün Romanı*, İstanbul 1938, Semih Lütü Kitapları, 253 s., *Ülker Fırtınası*, İstanbul 1944, Remzi Kitabevi, 182 s. *Ciğerdelen* İstanbul 1946, Becid Basımevi, 361 s. "Kenan Rıfâi " *Kenan Rıfâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Sâmîha Ayverdi, Nezihe Araz, Sofi Huri ile beraber, İstanbul, 1983, Hülbe Yay., 2. bsk., 476 s. *Dineyri Papazı*, *Tercüman gazetesi*, 26 Mayıs-12 Ekim 1955. İktibaslar bu baskılara aittir. Yazarın *Dineyri Papazı* ile *Çölde Biten Rahmet Ağacı* (*Yeni İstanbul Gazetesi*, Ocak-3 Şubat 1962.) isimli tefrikaları, yakında Kubbealtı Neşriyatı tarafından çıkarılacaktır. Safiye Erol, Selma Lagerlöf'den *Portugaliya İmparatoriçesi* (1941) ve La Mottée Foquee 'dan *Su Kızı* (1945) romanlarını da tercüme etmiştir.

han ile evliliği, yaratılış farkı yüzünden uzun sürmez. Üç şahıs kendi yollarında yalnız kalırlar. Bedriye Almanya'ya müzik tahsiline gider. Necdet işin terbiyesiyle, Burhan av zevkleriyle oyalanır. Bu arada guruptaki diğer gençler de dağılır. Necdet Bedriye'yi, Bedriye Burhan'ı tamamen unutamasa da hayâtın normal akışında, günlerin getirdiği ile mutlu olmaya çalışırlar.

Kadıköyü'nün Romanı için mekân, asıl kahramandır demek mümkündür. Kadıköy mesîreleri, av yerleri, lokanta ve plajları, rıhtımı, piyasaları, sinema ve tiyatroları, köşklere, villâları, düğünleri, güneşi, gurubu, mehtabı ile esere girer. Semt dinlenmenin, eğlenmenin, spor yapmanın, bedeni ve ruhu beslemenin mekânı olarak bu gençlik dönemine şahit olur. Gençlerin birbirine âşık olmalarında Kadıköy'deki şâirâne dekorun etkisi vardır (s. 93). Yedi gencin her biri Kadıköy'e has hayat tarzı, moda ve zihniyetlerden birini temsil ederler. Gurubun iş adamı Muharrem'dir. Necdet için gazetecilik mesleği, para ve ün kazanma vâsıtasından öte, şahsiyeti yapan, keyif veren bir davranış biçimidir. Ayakkabıcı ustası Bahâ, Kadıköy halkının önemli bir ihtiyacını karşılamaktadır. Kalender meşrepli Orhan sesi, şarkıları, aylaklığı, esprileriyle Kadıköy'ün neşe kaynağıdır. Burhan avcılığın, tehlikeli su sporlarının, hayvan beslemenin, tabiatla berâber olmanın temsilcisidir. Bedriye için Kadıköy insana şifâ veren mekândır. Nesrin'in aşırı hızdan ölmeden evvel arabasıyla kat ettiği yollar ve semtler, onun Kadıköy'e son bakışının ve Kadıköylü'nün onu son görüşünün şahitidir. Bedriye-Necdet-Burhan üçlüsü fırtınalı dönemlerinde uzaklaştıkları Kadıköy'e, eserin sonunda yalnız başlarına geri dönerler.² Yazar, bu gençlerle bir önceki nesil arasında mukâyeseler yaparak, 1930'ların Türkiye'si ile Osmanlı arasındaki farkları da dile getirir.

Romanda mecâzî anlamda "yol" kavramı sık geçer. İrâdenin olduğu yerde yol da vardır. "Yol" meslek seçmek, meleke geliştirmek, kararını tatbik etmek, yeni bir oluşum kazanmak... gibi anlamlar taşır. Özellikle Bedriye ve Necdet kaderlerinin kendilerine çizdiği yolda nefis terbiyesinden geçer.

Romanda kaderi, karakteri, tesâdüfleri, ömrün mutluluk ve ârızalarını yorumlayan, eklektik seçilmiş bir yığın kültür malzemesi, dinî-mistik söz, hikâye, mısra, şarkı, anekdot bulunmaktadır. Bunları kullanan şahıslar "kendimi güzel ifâde edemediğim yerde iktibasa başvururum." der gibidirler.

Ülker Fırtınası (1944) Safiye Erol'un romancılığında daha ileri bir merhalelidir. Nuran müzik eğitimi yapmak için gittiği Viyana'da yıllarca kalır. Döndüğünde mesleğini uygulamak ister. Ama idealini gerçekleştiremez. Üdî Sermet'e âşık olur, evleneceklerini zanneder. Sermet'in evli olduğunu duyunca aldatıldığını düşünür. Uzun süre hastalık ve ızdırap içinde âtil kalır. Sonunda Sermet ile münâsebeti tam bitmese de eski ha-

² Eserin mekân değeri üzerinde Selim İleri durmuş, Kadıköy'ü tabiatı ve yaşama tarzlarının aksiyonla en iyi tasvir eden eserlerden biri olduğunu söylemiştir. ("Edebiyatta Kadıköy", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, 1994, s. 340.)

râreti küllenir. Yeniden çalışma enerjisi bularak müzik sâhasında memleketine hizmete başlar.

Romanda birbirine denk olmayan Nuran ile Sermet arasında ilerleyen ve gerileyen yoğun aşk ilişkisi işlenir. Nuran-Sermet farklılığı ile kaderin onları birleştiren gücü arasındaki çelişki, romanın problematiğini teşkil eder. Nuran Batı müziği, Sermet Türk müziği icrâ eder. Nuran bekârdır, Sermet evli ve hercâî gönüllüdür. Nuran'ın müzikle ilgili büyük idealleri vardır. Sermet anlık zevklerin ve para kazanmanın peşindedir. Kadınlara sahiplik etmek isteyen, sevgiyi bir kere kazandıktan sonra korumayı düşünmeyen bir zihniyete sahiptir.

Nuran ile Sermet'in berâberliklerinin başlamasıyla Nuran'ın kendisini bu denk olmayan ilişkiden kurtarması yedi safhada devam eder. Çiftin yedi defa ayrılıp barışması satranç oyunundaki ileri geri hareketlere benzer. Şiddetli olsa da uzun sürmeyen, fazla tahrip bırakmayan "Ülker Fırtınası"³ ile Nuran'ın aşk sarsıntılarından sonra kendisini toparlaması arasında benzerlik vardır. Çiftin berâberlik yahut dargınlığı, Nuran'ın bedeni yahut rûhunun zorladığı karar ve hareketlere bağlıdır. Sonunda beden ve rûhu beraber hareket eder ve Nuran Türkiye'ye döndüğü zamanki gibi enerjik fakat yaşadıkları sâyesinde tecrübe kazanmış, Türkiye'nin şartlarını daha iyi tanımış bir meslek kadını haline gelir.

Ülker Fırtınası' nda müzik önemli yer tutar. *Kadıköyü'nün Romanı'* ndaki ruh hâli ile mekân eşleşmesi, burada ruh hâli ile müzik eşleşmesi haline gelmiştir. Âşıklardan erkek Türk, kadın batı müziği icrâsıdır. Birbirlerini Türk müziği gecesinde tanırırlar. Eserde 1930'larda Türk müziğinin hâkim temâyüllerine, sevilen bestelere, insan sesi ile âlet sesi arasındaki farka, Türk müziğine resmî olarak daha az önem verilmesine dâir pek çok ayrıntı üdf Sermet vasıtasıyla yer alır. Sevgililerin müzikte ilgi alanları ayrı da olsa, mutlak dilin güzelliği ikisini de büyüler. Temsilcisi oldukları müzik sâhalarını, kendi bilgi, zevk ve sezgileriyle yorumlarlar: Nuran eserin başında, Viyana'dan döndüğü sırada müziğimizi bir müzikolog dikkatiyle inceler. Batı müziğine has özelliklere sahip olmayışına göre değerlendirir. Nuran ve Sermet, Türk müziğinde aramak, çağırmak ve yalvarmak tonunu hissederler. Üdf Sermet, ömrü boyunca bu müzikle aradığı, çağırdığı ve yalvardığı sevgilinin Nuran olduğunu anlar. Sermet için müziğin varlığı aşta eritmesinden öte anlam yoktur. Sanata böyle baktığı, disiplinsiz olduğu, 1930 ların siyasî-kültürel atmosferi Türk müziğini geliştirecek imkânlar sunmadığı için mesleğinde tükenir. Nuran ise tükenme noktasında yeniden doğar. Âşık olduğu ve ihânet gördüğü yıllarda, müzik kabiliyetinin durduğunu zannetmiştir. Ancak o durmamakta, her türlü hâlette içten içe ilerlemektedir. Sermet'i sevgili değil arkadaşı sıfatına indirdikten, sonra müzik kabiliyeti içindeki kaynaktan tekrar fıskırır. İhânetleri sırasında Sermet'i Peygamberi ihbar eden Yehuda'yla eşleştirmişti. Kendisini aşktan kurtardıktan sonra Yehuda senfonisini besteler. Böylece duygu ve tecrübelerini sanat eserine döndürmeyi başarır. Doğ-

³ Halk takvimine göre haziran ayının 10 unda olan bir fırtına.

Batı müziğini telife çalışır, notaya geçmemiş eserleri derler, Türk operası kurulması içinde çalışır. Eser arınmanın ve işin zaferi ile biter.

Ülker Fırtınası 'nda otobiyografik unsurlar mevcuttur. Romanın kahramanı Nuran Yerli, Safiye Erol gibi tahsil için uzun zaman Avusturya'da kalmıştır. Döndükten sonra Safiye Erol'un da Nuran'inkine benzer bir kültür şoku yaşadığı tahmin edilebilir. Yazarın annesi, kahramanın babası Bektâşîdir. Bu târikatin kelime ve sembolleri eserde sık sık kullanılır.

Safiye Erol'da tasavvuf felsefesi bu romandan itibaren ortaya konulur. Nuran'ın babası maddî külfetleri üzerinden atma, meslekî bilgiyi ve parayı ihtiyacı olana verme, sevinç ve hüznü eşitleme, kâinata vahdet nazariyesiyle bakma, heyecanı sanata dökme tarzında tasavvufî özellikleri üzerinde taşır. Yazarın bütün eserlerinde görülen kader fikri, burada ilk romandan daha derin işlenir. Tasavvufu bu tarz benimseyen Ali Fethi Bey romanın en iyi canlandırılmış şahıslarından biridir. Ali Fethi Bey'in nefis terbiyesi için başvurduğu yol, iki mısrayla aktarılır:

*Çek çevir kendini er meydanıdır
Yok meydanı değil var meydanıdır*

Burjuva alışkanlıkları olan, Avrupa kültürü içinde büyüyen Nuran, gün gelince babasıyla yollarının birleşeceğini sezer. Sermet'le geçirdiği aşk mâcêrâsından sonra *babasının tesiri altında en ince ve artistik bir panteizme kadar yürür.* (s.177) Babası gibi mutlak huzurun yalnız Allah'ta bulunduğu prensibini yaşamaya başlar (s. 179).

Ciğerdelen (1946) Safiye Erol'un en tanınmış romanıdır. Romanda hal ve geçmişte cereyan eden iki olay vardır. Erkek kahraman mimar Turhan Tuna'nın ağzından aktüel zamanda geçen olay hikâye edilir. Kadın kahraman Cangüzel'in yazdığı Sarı Sipahiler, Yedi Peçeli ve Ciğerdelen isimli geçmiş zamanlı üç hikâyede tarihî bir olay anlatılır. Aynı ailenin farklı kollarına mensup olan Turhan ve Cangüzel birbirini sever. Ancak Turhan'ın Cangüzel'e duyguları ölçüsüz ve haysiyeti zedeleyicidir. Ortak cetlerinin 17. yüzyılda Ciğerdelen kalesine yakın bir tımarla yaşadıklarını anlatan hikâyelerle, Cangüzel Turhan'ı terbiye etmek ister. Böylece hikâyeler Cangüzel ve Turhan'ın mâcêrâsının arasına girer. Hikâyelerden birincisi "Sarı Sipahiler"; Tımarlı sipahi beyi Mustafa Durakça ile Macar aristokratlarından birinin kızı arasındaki aşkı, kızın Cangüzel adıyla Türk âilesine girmesini, ikisi arasında irsiyetten, muhitten, terbiyeden gelen farkların aşkın gücüyle halledilmesini konu eder. İkinci hikâye "Yedi Peçeli"de Mustafa Durakça ile Cangüzel'in oğlu Sinan'ın ailede açtığı gedikleri anlatır. Sinan ile mâlikâne-nin hâfız ve silâhşörü Nuri'nin kızı Zühre arasındaki aşk bu hikâyenin başlıca konusudur. Aşkta Sinan hep alıcı, Zühre hep vericidir. Zühre sevgisini lâıyk olmayan birine verdikçe mânen yükselir. Bu arada tımara oldukça yakın yerde bulunan Ciğerdelen kalesi Avusturya ve Macar tehdidi altındadır. Zühre ile Sinan'ın babalarının savunurken öldükleri Ciğerdelen, onların 17 yaşındaki oğlu Nuri'yi de bağrına alır. Zühre şehit annesi olduktan sonra, Sinan'ın aşkından kurtulur. İlâhî bir nurla dolar. O civarda Müslümanlar, Macarlar ve Sırplar arasında çok saygı duyulan, kendisine danışılan bir bilge

kadın haline gelir. İkinci Viyana kuşatmasına yaklaşan günlerde Sinan "ya şehit ya gâzi" sözü ile ilk defa savaşa gider. Zühre yenilgiden kısa bir zaman önce ölür. Üçüncü hikâyenin adı "Ciğerdelen"dir. Ciğerdelen kalesinin başına gelenleri ağıt halinde anlatan bir parçadır. İkinci Viyana bozgunundan sonra düşman eline geçen Ciğerdelen kalesi, içindeki üç bin kişi ile ateşe verilmiştir. Cangüzel'in yazdığı hikâyeler burada biter.

Turhan Cangüzel'in hikâyeler vâsıtasıyla verdiği dersi alır. Duygularının şiddetini, kıskançlığını kontrol etmeyi öğrenir. Târihteki ataların cihangirlik idealinin, imkânlarının son haddini kullanarak 1940 yıllarının Türkiye'sine hizmet idealine kanalize edilmesi gerektiğini anlar. Trakya ve Anadolu için imar projeleri hazırlar. Cangüzel ve Turhan evlenip çocuk sahibi olmaları ile âilenin yüzyıllardır birbirinden ayrılmış iki kolu birleşir.

Safiye Erol *Ciğerdelen* 'de içiçe geçmiş iki zamanı görünmez sıkı şekilde bağlar. Aktüel zamandaki sosyal ve psikolojik olayların temelindeki tarihî izleri belirtir. İki zamanı kesiştiren aynı sembollerin yüzyılların şartlarına göre farklı şekilde kullanılmasıdır. Romanda ciğerdelen, serhat, ateş, toprak, yol gibi semboller vardır.

Romandaki en önemli sembol "**ciğerdelen**"dir. Kelime insanın benliğini en fazla sarsan temel duyguyu temsil eder. Safiye Erol'un bütün romanlarında en temel duygu aşktır.⁴ Romanın şimdiki zamandaki olayında ve geçmiş zaman hikâyelerinde aşk ciğeri delen bir tesir gücüne sahiptir. Turhan Tuna'nın Cangüzel'e duyduğu sâhiplik derecesindeki sevgi, "Sarı Sipahiler"de anne Cangüzel için oğlu Sinan'a duyduğu marazî sevgi, "Yedi Peçeli"de Zühre'nin Sinan Bey'de bütün menfi peçelerinin düştüğünü görmesine rağmen vazgeçemediği derin sevgi birer "ciğerdelen"dir. Böyle duygular uğruna insanlar, toplumun değerlerine ters hareketlerde bulunabilir veya kendi kendilerini hayal kırıklığına uğratabilirler.

"Ciğerdelen"ın sosyal anlamı ferdî anlamı kadar önemlidir. Eserin okuyucusunda yaptığı ilk çağrışım, târihî bir kalenin adı olması dolayısıyladır. Ciğerdelen kalesi 16. ve 17. yüzyıllarda Türklerin Rumeli'ndeki en ileri karakoludur. Tuna üzerinde, Estergon'un karşısında, bugünkü Slovakya ile Macaristan arasında çok stratejik noktada bir Türk üsüdür. Hikâyeler Osmanlı'nın toprak olarak en genişlediği, o genişliği muhafaza etmek için kendisini en zorladığı dönemi anlatmaktadır. Kahraman olmayana hayat hakkı tanınmadığı devir ve yerde, bütün erkekler kaleyi korurken şehit düşer. Sosyal sorumluluğun ciğeri deldiği zamanlarda, aşk geri plâna itilir. Bu kadar kan ve canın bedeli olan kalenin elden çıkması kahramanların da, okuyucunun da ciğerini deler. Kale kaybedildikten yaklaşık 250 sene sonra kader, Cangüzel ile Turhan'ı birleştirir. Onlar için "ciğerdelen"; dün ile bugünü birleştirmek, millî kültürün kendilerine kattığı değerli mayayı

⁴ Nezihe Araz Safiye Erol'un aşk hakkında kendisine söylediklerini aktarır: *O, yaşıya yaşıya, canını adıyla adıyla öğrenmen gereken ve varlığının bütününe esirgmeden içine atacağın bir adestir.* ("Safiye Erol'un Ardından" *Düşünen Adam*, 5.10. 1964.)

keşfetmek, o mayayla artık sınırları daralmış vatana hizmet etmektir. Bunu gerçekleştirdikten sonra aradaki problemleri aşmak kolaydır. Sanıyoruz Safiye Erol için "ciğerdelen", bu anlam katmanlarını sanatının ulaşabileceği en yüksek noktada ifade etmektir. Kendisiyle yapılan bir mülâkatta eseri için *ciğeri deldi de geçti*. demiştir.⁵

Ciğerdelen 'in iki zamanında da **serhad ve serhadli** kelimesi hakikî ve mecazî anlamda kullanılır. Osmanlı 1683'den sonra defalarca serhaddaki "palanga"sından iner, "kuytu köşelere" çekilir. Romanın halihazırında Trakya bir serhaddir. Edirne ve Keşan Turhan Tuna'nın esas memleketidir. İzleri henüz çok taze olan Balkan savaşında Edirne, İkinci Dünya Savaşı sırasında Keşan dahi boşaltılmıştır. Serhadli tehlikeye daha yakındır ve dâimâ tayakkuz halinde bulunmalıdır.

Safiye Erol "serhadli" kelimesine mânevî anlam yükler: *Ciğerdelen* 'deki bâzı kahramanlar, nefislerini terbiyede imkânlarını zorlayan serhadlilerdir. Aşk ve cemiyet mistisizminde kadın kahramanlar Zühre ile Cangüzel, Sinan ve Turhan'dan daha cerbezeli "serhadli"lerdir. Ama Turhan'ın serhadliliği de ilgi çekicidir. 16. yüzyıldaki ataları sık sık onun rüyâsına girer. İnsanın rüyasında ataları ile konuşması, tarihî sorular sorması için, onları sık düşünmesi, onlarla sık hemhâl olması gerekir.

Romanda **ateş** de önemli bir semboldür. *Ciğerdelen* kalesini düşman yakmıştı, aşk kahramanları yakıyordu. Romanda ateş kelimesi, Turhan'ın düşünce ve metafor sisteminin etrafında kullanılır. Âşık Kerem hikâyesi, Promete efsanesi, kendi külünden yeniden dirilen semenderin hikâyesi Turhan'ın yakıcı ruh halini ifade eder. İhtiraslarını dizginlemeyi başardıkça ateşi, yakıcı gücünü kaybeder. Kahramanın *buyruğu altına girmeyi özleyen bir eleman* (s.361) haline gelir. Turhan, parasını ve emeğini memleketi imar uğruna harcamasını şöyle özetler: "*Meşaleyi düşürmeden menzile ulaştırmış, alevi genç arkadaşlarıma aktarmışım.*" (s.347)

Toprak ile iki zamanın kahramanları arasında yoğun ilişki vardır. Târihî hikâyelerin şahısları dünyanın en geniş topraklı devletine mensuptular. Fakat Zühre'nin babasının tahmin ettiği gibi, ölülerini o topraklarda bırakarak geri çekilecekler, daralmış hudutların ötesinde yaşayacaklardır. "Evlâd-ı fâtihân" torunları Turhan ve Cangüzel, Edirne, Keşan, İstanbul, Bursa'da oturmakta, atalarının yaşadıkları yerleri de ancak seyahatle görebilmektedirler. Yine de toprağın daralması, onlara geniş olduğu zamanı unutturmaz. Onlar ruh ve beden gücünü vatan toprağından alırlar. Turhan Tuna Keşan için "*ben hiç bir yerde ayağımı burada bastığım gibi basamam. Yürüdükçe toprak altındaki köklerinimin tabanına filiz saldıgını görüyorum.*" der (s.11). Toprak böylece kültür, tarih, gelenek, kısacası şahsiyeti yapan kökler anlamını taşır. Turhan'ın toprağa bu tarz bakışı, Cangüzel'in *atalarımın kılıcı başımın üzerinde duruyor*. sözüyle aynı mantığı taşımaktadır.

⁵ "Ciğerdelen Müellifi Safiye Erol Diyor ki", Kandemir, *Edebiyât Alemi Mecmuası*, Nr. 15, 281 Temmuz 1949.

Târihî zeminde kahramanlar asker ve çiftçilikle meşguldüler. Yâni toprağı işler ve müdâfaa ederler. Zühre, toprakla insan mayası arasındaki benzerliği vurgular. *Bâzı insanlara etekler dolusu muhabbet tohumu serpiyoruz. Yeşermezler bir türlü, ne hikmettir?* (s. 286.) sorusuyla, kadının problemini dile getirir. Cangüzel Zühre'den daha şanslıdır. Turhan'ın toprağına, muhabbet, muvazene, hizmet tohumu ekmeyi ve ektiklerini biçmeyi başarır.

Ciğerdelen 1940'larda târihî roman furçasının hakim olduğu, meseleye kahramanlık açısından yaklaşıldığı yıllarda yazılmıştı. Bu eser ise estetik değer taşımaktadır. Romanı okuyucu, aktüel zamanlı kısımdan çok, tarihî zamanlı kısmıyla hatırlar. Aynı romandaki iki metin arasındaki sosyal, tarihî, psikolojik ve felsefî ilişki kuvvetle hissettirilir. "Kenan Rifâî" yazısında Safiye Erol'un şu satırlarını okuyoruz: *Bugünün zâviyesinden bakılınca, eski medeniyetlerden her birinin kendi halkası içinde çok ahenkdâr, mütecânis, bir görünüşü vardır.. Ne kadar nüans zuhûr ederse etsin.. müşterek esaslar âşikâr görülür. Görülür ki hükemâ bu yerlerde belli başlı iki manevî kutûb tesis etmeye uğraşmıştır: Birincisi ruhun ebediliğine imân, ikincisi beynelbeşer nizâmlı bir tesânüd.* (Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık, s.231.) İşte *Ciğerdelen* romanının târihî hikâyeleri, o nurlu âlemi resmeder, onun özünü verir. Bu imân ve tesânût, târihî hikâyelerin bütün ayrıntısına siner. Böylece yazar geçmiş bizzat ortaya koyar, hikâye kahramanları gerçekten 17. yüzyılda yaşıyor izlenimi uyandırır. Hikâyeler Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesini, 17. yüzyıl târihçisinin vakâyinâmesini, halk şairinin irticâî şiirini, devlet adamının lâyihasını, destancının epiğini, tasavvuf ehlinin sohbetini hatırlatır. "Sarı Sipahiler"deki üç kadının bayram hazırlığı şöyle anlatılır: *Sünbül Hanım her defasında besmele çektikten sonra elindeki fildişi saplı bıçakla baklavayı tarife gelmez bir hünerle balpeteği şeklinde kesiyordu. Bu işin hiç bir kıyı bucağını aksatmadan böyle el yordamıyla nasıl yapılabileceğini Cangüzel'in aklı almadı. Budin'den Akkerman'a kadar Tuna yalısında Sünbül Hanım gibi baklava kesen kimse yoktur. Zeyneb, cariyenin elindeki kutulardan tutam tutam dövmüş fıstık, badem alarak, işi biten sinileri Cangüzel'i gene huylandıracak el çabukluğuyla nakkaş gibi süslüyordu* (s. 86-87).

Safiye Erol'un üslûbu, tarihî konunun canlandırılmasında yardımcı olur. Eser, aktüel zamandan tarihî zamana doğru kayarken destan âhengine bürünür. "Kenan Rifâî" yazısında Safiye Erol "titreşim, tannâniyet" anlamındaki "vibrasyon"un üslûba kattıkları üzerinde durur. Vibrasyonu *sanatkârın müthiş ve meçhul bir bölgede yaşadığı müthiş ve meçhul bir mâcerâdan yadigar kalan ihtizazdır* (s. 220) diye târif eder. Yahyâ Kemâl bunu "çelik tellerden" sözüyle ifâde etmişti.⁶ *Ciğerdelen* 'in içindeki üç hikâyede ses kudreti hissedilir. "Sarı Sipahiler" de o üslûp vâsıtasıyla okuyucu, "fetih günlerinin saf

⁶ Safiye Erol ilk büyük destan yazarı Homeros'a hayrandı. Yahya Kemal için de "rhapsode" yani "kahramanlık destanı düzen kişi, şehnameci" sıfatını uygun görmüştü. Erol'un kendisine verdiği bu sıfat Yahya Kemal'in çok hoşuna gitmişti. ("Gerçek Emek", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, C.II, 1968, s. 189.) "Çelik tellerden" ifâdesi Yahya Kemal'in "Hayal Beste" şiirinden alınmıştır.

neşesi"ni bulur. "Yedi Peçeli"de ses, aşk acısına, şehit evlât acısına, en önemlisi zafer ve bozgun heyecanına uygun bir tona bürünür. Son hikâye "Ciğerdelen"de ton ağıt edâsına döner. Ağıt tarihin dönemecini canlandırırken, ses hâlin fakirliğini, Canzi'nin geçmiş zamana duyduğu yakıcı hasreti dile getirir. Turhan'ın duygularını anlattığı kısımlarda da müthiş bir lirizm vardır.

Safiye Erol'un son romanı *Dineyri Papazı* 121 tefrika halinde 1955'de *Tercüman Gazetesi*'nde yayınlanır. *Ciğerdelen* ile arasında dokuz yıllık süre vardır.

Gülbün tıp fakültesinde okuyan fakir, kimsesiz bir kızdır. 1942 yılında Kadıköy vapurunda Ayhan isimli yaşlı ve evli bir iş adamı ile karşılaşır. Ayhan Gülbün'ü nikâhsız bir berâberliğe râzi eder. Âdeta Gülbün'le oyun oynar. Defâlarca onu terk eder. Fakat unutulmaya râzi olmaz. Bir şekilde varlığını hissettirir. Aşkın ezici tahakkümüyle, Gülbün ruh ve beden sağlığını kaybeder. Dostlarının desteğiyle kendisini toparlamaya çalışırsa da başarılı olamaz. Tahsilini yarım bırakır, bulunduğu mekânlardan hiçbirinde uzun süre kalamaz. Nihayet 1948-1949 yıllarında yaşlı hocalarının da irşadları ile içindeki yaşama hamlesi tekrar uyanır ve iyileşir. Ayhan'ı kalbinden ve aklından çıkarır. Tahsilini tamamlar, ihtisasını yapar, bir meslektaş ile evlenir. Kendisini vatan hizmetine adar.

Safiye Erol, *Dineyri Papazı* 'nda olayı karmaşık bir zaman sıralamasıyla verip modern romana has özellikleri kullanır. Olay, 1949 yılında eserin konusunu teşkil eden aşkın anlatılmasıyla başlar. Dostları Gülbün'le ve birbirleriyle bu ilişkiyi konuşurlar. Böyle hatırlamalarla Gülbün'ün mâcerâsı karmaşık şekilde inşa edilir. Aşkın en yoğun olduğu dönem 1942-1943 yıllarıdır. Arkadan Ayhan'ın ihmalleri, keyfi dargınlık-barışıklıklarıyla aşk huzursuz bir devreye girer. Sevginin ve ızdırâbın çeşitli tezâhürleri ile yıllar geçip gider. 1944-1948 yılları bu hatırlamaların ışığında okuyucuya karışık şekilde aktarılır. Gülbün'de acı ve utancın yarattığı psikosomatik hastalıklar çok şiddetlidir ve uzun sürer. Gülbün'ün iyileşmesinin yıllar alması, insanın ne kadar güç olgunlaştığını göstermektedir. İyileştikten ve normale döndükten sonra Gülbün unutkanın en büyük nimet olduğunu düşünür: *Minnet bilmeli o keremkâr ele ki, ruh çürüten intibâları böyle dağıtır, kırar, ufalar, öğütür, rûzgâra savurur.* (tefrika 110) Kanaatimizce yazar, Gülbün'ün hayatın o dönemini unutmak istediği için olup bitenleri karmaşık şekilde sunar.

Birbirini seven kadın ile erkek arasındaki fark Safiye Erol'un bütün romanlarında vardı. Fakat burada yaşlı, evli, tecrübeli, zengin, yeri gelince zâlim erkek ile genç, bekâr, toy ve fakir tıbbiye öğrencisi kızın arasındaki fark daha belirgin şekilde işlenir. Ayhan'ın şahsiyeti zıt unsurlarla örülmüştür: Doğululuk-batıllık, modernlik-muhâfazakârlık, rûhûniyet-cismâniyet, zâlimlik-bağışlayıcılık, cömertlik-cimrilik, aşık olma-hıyanet etme, terketme-peşini bırakmama, ölme arzusu-hayâtiyeti yakalama arzusu... aynı kişide birleşerek Ayhan denen karışık insanı meydana getirmiştir. "Dineri" kelimesinin mânâsı, iskambil kartlarındaki karo, "dineri papazı" karo papazıdır. Safiye Erol, Ayhan için bu kelimeyi kullanarak onun Gülbün'ün hayatıyla oynadığını belirtmek ister. Romanda Gülbün'ün dostları Ayhan'ı "dini ve imanı eğri" biri olarak görürler. Yazar böylece kelime oyunu yapar.

Ayhan ile Gülbün arasındaki uyumsuzluklar romanda zıtların birbirini çekmesi olarak işlenir. Kahramanlardan biri onlar için *"ikisi ne kadar birbirine zıt, ne kadar birbirine yakı."* ifâdesini kullanır. (tefrika 109) Gülbün kendine has kuvveti olmasına rağmen kendinden daha kuvvetli bir kaynağın, aşkın elinde zebunlaşır, eğrilir, bükülür. Safiye Erol'da insanın yolunda yürürken karşılaştığı imtihanlar sonunda olgunlaşması söz konusuydu. Gülbün de bu yolun yolcusudur. Saadetinin bedelini ağır öder. Defâlarca ölüme yaklaşır, defalarca ölümden döner. Unutmayı ve dirilmeyi başardığını sanır. Nihâyet son bir tükeniştikten sonra *"kendi külünden dirilen semender"* gibi canlanır. Yazar bu aşk safhaları için cünûn, fûnûn ve sükûn devri ifadesini kullanır. Cünûnda aşkın saâdet ve hüsrânları söz konusudur. Fûnûnda aşkın visali değil, aşkın bizzat kendisi ideal olur. Daha sonra gelen sükûn devresinde insan artık ferdi benliğini aşar, kendisini üzen kişiyi dahi affeder. Hattâ onu ve yaptığı tahribi unuttur, hayatla barışır, vaktiyle kaybettiği kişi yüksek prensipleri gerçekleştirmek için çalışır.

Dineyri Papazı 'nda, insan rûhunu çözmek ve iyileştirmek isteyen modern tıp erbâbı ile insan ruhunu çözmek ve iyileştirmek isteyen tasavvuf erbâbı, Gülbün'ü kurtarmak için elele vermiştir. Roman Safiye Erol'un Ken'an Rıfâi'yi tanıdıktan sonra yazılması bakımından dikkate değerdir. Yazarın *Ülker Fırtınası* ve *Cigerdelen* romanlarında ruh burkuntularını gideren, insanın kendisini bulmasını sağlayan yol göstericiler mevcuttu. Ancak burada Tayyar Birkul ile Kenan Rıfâi arasında tekâbüliyet belirgindir. Tayyar Birkul, Gülbün'ü hiç beklemediği sırada hastahânedeki ziyârete gelir. Kızın kötü yorumladığı rüyalarından müspet hükümler çıkarır. Dâimâ affedici olmasını ve sevgi tohumu ekmesini ister. *Senin yeni terkîbinde o sevilmişten bir katık bulunacaktır.* (tefrika 98) diyerek iyileşme müjdesini ve şartını verir. Aşk yüzünden ahlâk kurallarını çiğneyen Gülbün'ün utanç duygusunu telâfi eder. Safiye Erol, Kenan Rıfâi yazısında üzerinde durduğu *hiç bir günah işlememeği istemek de günah*tır. (s. 250) prensibini, böylece romana tatbik eder.

Zaman gibi tabiat ve kültür unsurlarının, karmaşık bir şekilde verilmesi, aşk karmaşasını duyurma fonksiyonunu üstlenir. Bitki, hayvan, gökyüzü ve yeryüzüyle ilgili sayısız elemandan romanda defalarca bahsedilir. Ayhan vahşi hayvan imajlarıyla tasvir edilir. Gülbün kendi varlığında kâinatın âhengini bulur. Kendisini günahkâr hissettiği zamanlarda tabiat unsurlarından utanır, ezilir, af diler, onlarla dertleşir, onlar gibi değişimler geçirir, nihayet insan hüviyetine ulaşır. Eserde tabiat unsurlarının bolluğunu "kesretten vahdete" formülüyle açıklayabiliriz. İnsan bedeniyle, rûhuyla, hata ve sevapları ile o birliğin içindedir.

Roman *"Ketaki İsimli Bir Çiçek Vardı"* isimli bir Hint hikâyesiyle başlar. Ketaki aşk çiçeğidir. Brahma akıl tanrısıdır. Brahma aşkın son menziline kadar giden küçük çiçekten, aşk diyarının özelliklerini öğrenir. Öğrendiklerini kendi macerası gibi tanrıların tanrısı Şiva'ya anlatır ve menzile eriştiğine dâir Ketaki'yi şahit gösterir. Ancak Şiva'ya yalan söylemek mümkün değildir. Şiva ikisini de cezalandırır. Ketaki aşk çiçeği olarak anılmayacak, Brahma için Hindistan'da mâbet yapılmayacaktır. Safiye Erol bu çiçeğin hikâyesinden hareketle, kendisinin romancılık fonksiyonun "aşk"ı dile getirmek olduğu-

nu söyler: *Ben tıpkı Ketaki çiçeği gibi,en büyük insanlık macerasını Akıl Tanrısı Brahma'ya anlatmış gibi, insan kardeşlerime anlatarak, Ketaki çiçeğinin cüretini gösterdim. Ketaki çiçeğinin ve insanlara sanat yolu ile bir şey söylemek isteyenlerin mâcerâsı işte budur.*⁷

Dineyri Papazı'nda mekân, karaktere eşlik, hâdiselere şahitlik eden canlı bir unsurdur. Felsefeci Safiye Erol, ilk romanı gibi son romanında da kişilerin varlığına yakından karışan mekânlar üzerinde durur. Gülbün amaçlı amaçsız İstanbul'un bütün semtlerinde -Kadıköy, Üsküdar, Beyoğlu, Köprü, Cağaloğlu, Bayezid'de- dolaşır. Çöldeki Mecnun'un âhularla konuşması gibi karşısına çıkan mekânlarla konuşur. Sevinç ve kederini hissederken, duyu organları kuvvetli bir şekilde dış alemi idrâk etmekte, algılama duyguyu, duyu algılamayı tahrik etmektedir. Aşk hastalığı geçtikten sonra Gülbün'ün binâlar ve tabiatla konuşması daha mâkul bir hal alır. O zaman "mürşid" kahramanların dış görünüşleriyle, Eyüp Sultan, Merkez Efendi binâlarının cepheden görünüşü arasında ilişki kurar (tefrika 95). Eser Selimiye Câmii'nin ruha verdiği ferahlıkla biter. Gülbün tam olarak iyileştiğini Selimiye'yi ziyaretinde anlar. Orada aynı anda hem târini, hem estetiği, hem milletin birliğini hisseder.

İztiraptan hasta olduğu, İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si'nde payına düşen sorumluluğu yerine getiremediği günlerde, Gülbün İstanbul'un fakir bir göçmen mahallesinde, çöplüğün karşısında düşünür. Bu hayıflanma ânı eserin dönüm noktasıdır. Bir süre sonra diyalektiğin tez-antitez-sentez anlayışıyla kötülüklerden iyiliklerin, yıkımlardan dirilmelerin çıkması sonucu iyileşecektir. Romanın son sahifelerinde, iyileşmiş Gülbün Edirne'dedir. Orada medeniyetimizin kemal zirvesi Selimiye ile yeni hamlelerin başlama yeri Hıdırlık tepesinin birbirine baktığını farkeder. Mekânla ilgili bu dikkat, Gülbün'ün geçmiş ile şimdiki beraber düşünerek hizmetini sürdüreceği anlamını taşır. Maddî bir çöplük olarak gördüğü İstanbul'un fakir semti de bu hizmetten payını alacaktır. "Ketaki çiçeği"nin aşk alanı artık fâni bir insandan Hakk'a ve halka doğru gidebilir.

Safiye Erol romanlarında yoğun olarak kadın problemini, kadının çevre ile ilişkisini işler. Safiye Erol'un kahramanları kaderlerinin mahpusu gibi görünür. Fakat irâde sayesinde ıztırdan kurtulma, arınıp yeniden doğma da bir kaderdir. Romanlarının temelindeki aşk duygusu insandan Allah'a ve cemiyete doğru bir genişleme gösterir. 1917 de devlet tarafından yurt dışına gönderilen genç kız, döndükten sonra yazdığı bütün romanlarında "hizmet, borç" gibi kavramları işlemiştir.

Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol hakkında şöyle der: Bu uyanık ve tahlilci kafa.. ele aldığı bir meseleyi didikleyp teşrih masasına yatırdıktan sonra öyle bir terkibe götürdü ki artık önünüzde parçalanmış meselelerin yerine toparlanmış bir bütün görürdünüz.⁸

⁷ "Vatanını Aşka Tercih Etti.", Nazan Yeşim, *Milliyet*, 18 Ekim 1964.

⁸ "Münevver Kime Derler? ", Sâmiha Ayverdi, *Bağ Bozumu*, İstanbul 1987, Hülbe Yay. S. 94-99.

UNUTULAN 16 MART

E. Seval YARDIM

Türk milleti, Allah'ın fitratına verdiği- Oğuz Kağan'ın da ufkuna koyduğu cihan hâkimiyeti ideali için asırlar boyu mücâdele vermiştir. Hep yeni ülkeler fethetmek, yeni ufuklara yelken açmak arzusu gün gelip İslâmiyet'le buluşmuş ve ortaya kimsenin önünde durmadığı bir büyük hedef çıkmıştır. O da Îlâ-yı Kelimetullah'tır. Türk, aklında kızılması, gönlünde îmânı, elinde kılıcı ve kalemi ile kıtalar aşmış, işlene işlene incelenmiş kültürünü, dilini, mukaddes îmânını, dolayısıyla da medeniyetini, adâletini dünyâya hâkim kılmıştır.

Fakat bir gün, o parlak dönem, Türk milletine bir masal âlemindeymiş gibi gelecek olan târihin sayfalarına karışmıştır. Bunu burada tahlil etmek, mevzûumuzun hudutlarını aşar.

Ama, o muhteşem medeniyet kadar, onun vatan topraklarıyla berâber elimizden kayışı, Balkan Harbi, Cihan Harbi, İstiklâl Harbimiz ve yaşanan bütün acı tecrübelerin unutulmaması, yâd edilmesi icâp eder.

İşte böyle unutilan bir günün hâtırasını hâfızalarda tazelemek istedik. Bu târih, 16 Mart 1920, İstanbul'un işgalidir. Sâmiha Ayverdi, 1987 yılında, "Bağbozumu" adlı eserindeki 16 Mart başlıklı yazısıyla bu hâdiseyi yâd etmiş ve önemini dile getirmiştir. Fakat o günden bu güne bu mesele tekrar gündeme gelmedi. Yeni yeni çeşitli dergilerde konu ile ilgili malûmat verilmeye başlandı.

* * *

Asırlarca, pek çok milletin hayallerini süsleyen İstanbul'u almak, Türk milletine ve onun cihangir pâdişâhı Fâtih'e müyesser olmuştur. 29 Mayıs 1453'ten sonra her gün biraz daha işlenerek, Bizans'ın Konstantiniyye'si, Türk'ün İstanbul'u hâline getirilmiştir. Tâ ki milletimizin ve medeniyetimizin sembolü olana kadar. 16 Mart 1920 târihi ise, bu büyük mirasın düşman çizmeleriyle resmen çiğnendiği gündür. İstanbul ise, Türk milletinin göz bebeği, medeniyetinin mayasıdır. Bu sebeptendir ki, onun İngilizler tarafından işgal edildiği tâlihsiz günü, hâfızalarda tâze tutmak, milletin öz malına biraz daha sağlam sahip çıkmasını sağlayacaktır.

*

Hâdis, târihî vechesiyle kısaca şöyledir: İstanbul'da Meclis-i Meb'ûsân, Mîsâk-ı Millî kararlarını alır ve ilân eder. Bunun üzerine İtalyanlar başta olmak üzere, İmpara-

torluğun taksiminden istediği hisseyi alamayanların ve Yunanlılar'ın protestoları, İngilizler'in İstanbul'u işgaline karar vermesini hızlandırır. 15 Mart 1920'de General Wilson tarafından 150 vatanperver Türk, İstanbul'da tevkif edilir. Ardından İngilizler telgrafhaneleri kontrol ederler. 16 Mart 1920 târihinde saat 10'da teşebbüsâtın vâki olacağı müttefikler tarafından sızdırılmıştır¹. Fakat daha o gecenin sabahında, 5.30'da İngiliz bahriyeleri Şehzâdebaşı'ndaki Muzika Karakolu'nu basarak altı askerimizi uykuda şehit ederler, on beşini de yaralarlar. Bundan sonra sırasıyla Harbiye Nezâreti'ni (Bugünkü İstanbul Üniversitesi) ve Tophâne'yi işgal etmişlerdir. Aynı zamanda İngiliz harp gemileri rıhtıma yanaşarak karaya asker çıkarmaya başlarlar. Bir taraftan Beyoğlu'na giderlerken, diğer taraftan kuvvetli bir müfreze Meclis-i Meb'ûsan'ın bulunduğu binânın yolunu tutar. Telgraf merkezlerini de eline geçiren İtilaf Kuvvetleri, İstanbul ile Anadolu'nun muhâberâtını kesmek istemişlerdir. Fakat daha İngilizler telgrafhanelere ulaşmadan, olayı, Merkez Postahânesi'nden Manastırlı Hamdi Efendi, Harbiye Postahânesi'nden Ali Efendi adındaki telgraf memurları, telgraf telleri kesilinceye kadar, Mustafa Kemâl'e bildirirler².

18 Mart 1920'de Meclis-i Meb'ûsân, İngiliz askerlerince basılır, meb'uslar tevkif edilir. Bu işgalin sonucu olarak Ankara'da yeni bir meclis açılmasına karar verilir ve 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi kurulur. Sonrasında ise İstiklâl Harbimiz yeni bir safhaya girer.

*

İşgal hâdisesini, yaşayan bir insan olarak Sâmiha Ayverdi de şöyle anlatmaktadır: "Evimiz Şehzâdebaşı'nda idi. Takvim hesabı ile kış bitmiş ise de, Mart'ın girmesine rağmen dondurucu soğuklar bitmemişti.

Bir gece silâh sesleriyle yataklarımızdan fırladık. Büyükler, biz çocukların korkmamamız için yatıştırıcı sözler söylüyorlarsa da, kurşunlar tepemizden uçarken, kuru sözün işe yaramayacağını anlamaları uzun sürmedi. Zîra büyüklerimiz kadar biz çocukların da zihinlerimizi ve gönüllerimizi karartmış günler, aylar ve yıllar içinde yaşıyorduk. 1918 sonbaharından beri İstanbul, artık Türklere haramdı.

...

Az da olsa, acı bir gerçek olarak kabûl etmek gereken, İngiliz (Intelligence) Teşkilâtı ile bağlantı kurmuş kimseler de mevcuttu.

...

Refik Hâlid ile kardeşi Hakkı Hâlid'in bu teşkilâta mensup oldukları rivâyetini duymayan kalmamıştı. Günün birinde Refik Hâlid, halkın menfûru olan (Alemdar) gazetesinde, gayet mânîdar bir mākale yazarak, yakında bir şeyler olacağı ihtimâlini örtülü bir dille belirtiyordu. Gerçekten de İngiliz istihbârat servisinin kapı aralığından sızan bu haber 16 Mart Fâciası ile sâbit oldu.

...

¹ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.497.

² Daha fazla bilgi için bk., Kâzım Karabekir, a.g.e., s.498-509.

Ey Türk evlâdı! "A kadın, altmış küsür sene evvel cereyan etmiş bir vak'ayı ne diye tâzeleyip yazıyor?" dersiniz, sizin için, târihin bu tozlu köşesine sıkışıp kalmış acılı ve acıklı hâdiseleri görüp yaşadığı gibi yazıyor derim.

*Bir zamanlar her sene 16 Mart Şehitleri için Eyüp Sultan'daki kabirleri başında, mızıkalı, nutuklu merâsim yapılırdı. O gün bu gün, aradan dört nesil geçerek o hâtırayı da nisan defterine yazdı."*³

Ayverdi'nin bahsettiği gibi, 16 Mart Şehitleri için yapılan anma merâsimleri bugün de artık terk edilmiş durumda. Bu törenler 1940'lara kadar yapılmıştır. 1929'dan sonraki gazetelerde yayınlanan haberlere göre, Eyüp Bahâriye Mezarlığı'nda, devrin en yüksek askerî, siyâsî, mülkî erkânının katılımıyla bir anma merâsimi düzenlenirdi. Bando, mızıkâ, askerî birlikler, polis müfrezeleri, öğrenciler ve halkın da katıldığı tören, müftü efendinin duâsıyla başlayıp, bir manga askerin havaya üç el ateş etmesiyle biterdi. Bâzen aynı gün, Üsküdar ve Eminönü Halk Evlerinde de toplantılar düzenlenir, gösteriler Şehzâdebaşı'na kadar devam ederdi. Bu yürüyüşlerin fotoğrafları devrin gazetelerinde mevcuttur. 1955'den sonra ise gazetelerde bir tek satır haber bile yoktur. 16 Mart Şehitleri'nin mezarları Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmiş ve bugün orada medfûndurlar.⁴

Sâmiha Ayverdi, mezkûr yazısını "Koca Resûlullah, bir eliyle Hak kelâmını ümmetine verirken öteki eliyle, acep neden kılıç tutup gazâ etti? Toprağı ve devleti olmayan kütlelere hayat hakkı olmayacağı için, istiklâlini kaybetmiş bir milletin Allah demeye dahî imkân bulamıyacağı için..." sözleriyle hitâma erdirmektedir.

Yahyâ Kemâl, 16 Mart 1922'de Tevhîd-i Efkar Gazetesi'nde yayınlanan yazısında: "I. İnönü'de, II. İnönü'de, Adana'da, İzmir'de, Büyük Sakarya'da şehid düşenlerin isimleri sıra ile Ayasofya'nın, Fâtih'in, Süleymâniye'nin sütunlarına hakkedilsin, Kâzım Karabekir'le berâber harb edip düşenlere Sultan Selim'in sütunları yarasır. Bu isimleri, o sütunlarda mahkûk görecek Türk nesilleri, cedlerimiz tehlikeli bir anda ebedî uykularından bu isimler altında uyandılar ve bu mâbedler onların yüzüsuyu hürmetine duruyor, diyeceklerdir.

İstiklâl Harbi'nin hâtırasını her türlü nisan ihtimâlinden kurtarmak yalnız büyük bir minnet nâmına mı lüzumludur? Bu yalnız güzel bir fazîlet olurdu. Eminim ki bu fazîleti göstereceğiz. Lâkin, bu lüzum, milletin istiklâli için çok esaslı bir noktadan vâridir. Görüyoruz ki asırlardan beri harb serencamlarına alışmış olanlar bu harbi de onlardan biri zannediyorlar, sulh olunca başımızdan nasıl bir tehlike geçtiğini, nasıl ve kimler tarafından kurtarıldığımızı unuturlar.

...

³ Sâmiha Ayverdi, *Bağbozumu*, "16 Mart", İstanbul, 1987, s.200.

⁴ Daha fazla bilgi için bk. Dr.Sedat Ongan, "16 Mart", Türk Dünyası Tarih Dergisi, 2001/04,172, s.29.

Bu ba'sü ba'de'l mevtin kahramanlarından da böyle bir an'ane kalırsa kuvvetleniriz."⁵

*

Fakat, bugün o ba'sü ba'de'l mevtin en kara günlerinden birinde şehit düşen kahramanlar unutuldu gitti. Şimdi bizlere düşen vazife, bu büyük kalemlerin sözlerini rehber edinip, 16 Mart Şehitleri'nin hâtırası için faaliyete geçmektir.

Anma merâsimleri vakit kaybetmeden, en kısa zamanda ihyâ edilmelidir. 1929-1930'lu senelerde Şehzâdebaşı-Vezneciler bölgesinde 16 Mart Şehitleri Âbidesi yapılması teklif edilmişti, 1998'de tekrar belediyeye böyle bir teklif sunulmuş,⁶ fakat yapılamamıştır. Bugün, o dönemde âbide yapılması plânlanan Vezneciler'deki eski minibüs terminali, Şehzâdebaşı metro istasyonuna tahsis edilmiş durumdadır. Teklifimiz, bu terminale "16 Mart Şehitleri" adının verilmesidir. Böylece, belki o meş'ûm günün hâtırası da hep diri tutulmuş olur.

Sözlerimizi Yahyâ Kemâl'in İstanbul için söylediği şu mısralarıyla bitirmek istiyoruz:

*"Hüznün, ferahlığın bizim olsun kışın, yazın
Hiçbir zaman kader bizi senden ayırmasın."*

⁵ Yahyâ Kemâl, Eğil Dağlar, "Bu Muhârebenin Askerleri", s.230-233.

⁶ Sedat Oğan, a.g.m., s.30.

*Garib Ahmed sözi her giz karımaz
Eğer yer astığa girse çürümez*

HAZRET-İ TÜRKİSTAN BEREKETİ

A. Yağmur TUNALI

Ankara, Ankara olalı böyle bir geceyi çok az görmüştür. Hele şu son yılların, son ayların, son günlerin hercümercinde böyle bir güzelliği hayal etmek bile Ankara'nın nâsibine düşmez, zannedilirdi. Bunun için, Ankara, 27 Nisan'da kara bahtını ak etmiş kadar sevindi. Bu büyük sevincin sebebi, siyâseti ve bürokrasiyi rahatlatacak, bildik problemlerle ilgili değildi. Çocuklarının çok şaşıracakları, bir akşamlik bir konserdi, bir tadımlık bir iksirdi. Bir akşamdan, akşamlara yayılacak ferah bir ilkbahar penceresiydi. Bunun için, Ankara, baharı 27 Nisan akşamında biraz olsun farkedebildi.

Programı, Kubbealtı Akademisi Kültür San'at Vakfı, Ahmet Yesevî Üniversitesi'ne Yardım Vakfı ile Altay Kültür Eğitim ve Sanat Vakfı düzenlemişti. Kültür Bakanlığı da salon tahsis etmişti. Güzellik buradan başlıyordu. Bu kurum ve kuruluşlar Ahmet Yesevî ismi etrafında birleşiyorlardı. Birleşip de yaptıkları iş, Kültür Bakanlığı'nın ve bizim TRT'nin heyecanı bir hayli eksik, koro ve solistlerinin vereceği bir konser değildi. Yesevî duyusunun Yunus'ca ifâdesi olan "Her dem yeni doğarız" âhengiyle bir amatör topluluğa konser verdireceklerdi ve bu amatör topluluk, bir profesyonelin yüksek voltajlı enerjisiyle şahlanacaktı.

Burada, sihirli isimlerden bahsetmem lâzım. TRT'den emekli olan Ahmet Hatiboğlu son asrın en önemli Türk mûsikîsi üstâtlarından biri. Bunu bir çırpıda böyle söyleyip geçemem. O bir Yesevî devamcısı. O, bir nesli çok çok azalmış idealist. Besteciliğini, icrâcılığını bilenler değerlendirsınler, haddi daha fazla aşmayayım; fakat onun kadar Türk mûsikîsinin tasavvuf ayağını ayağa kaldıran kaç isim sayabiliriz? Her türlü zorluğu yumuşaklığıyla ve yumuşaklığıyla birleşen otoritesiyle aşan ve her verdiği konserde sonrakilerin yolunu açan, yâni fırsatı fırsatlar açmak üzere değerlendiren kaç isim sayabiliriz? Konuyu kaybetmekten korkmasam, kalemi serbest bırakıp onu dilediğince yazsın diyeceğim. Kalem o kadar istekli ki onu yazmak, yazmak, yazmak istiyor.

Ahmet Yesevî'den Yûnus'a Türk Tasavvuf Mûsikîsi Özel Konseri'nden adı yâd edilecek isimler arasında pek tabîî Yesevî Üniversitesi'ne Yardım Vakfı Başkanı Namık Kemal Zeybek ve Altay Vakfı Başkanı Vâhit Erdem isimleri bir lokomotif olarak anılmaya değer. Meselâ bir Vâhit Erdem ki, Devlette uzun yıllar vermiş olduğu hizmetleri

süresince, onca karışıklığın içinden tertemiz çıkmış, sevgi dolu gönlü olmasa, bu konserin insanlara bu kadar tesir etmesi düşünülemezdi. Çünkü, sevenler sevdirmeye gücünü de taşırlar. O sevgi ki, İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin sâde mesajında salona ıtırılı bir muhabbet yayıyordu. Sonra bu ıtırı ıtır-ı şâhîye döndüğü o gönülden, gönüllere nur yağıyordu. Söz, şimdi bu iksirin eşiğine düşen mûsikîndi. Sanatların şâhı olan mûsikînin, aşkımızın dilsiz dili mûsikînin...

Konser, iki bölümden ibâretti. Birinci bölümde bütün sûfî anlayışlar kol kola giriyordu. Tasavvuf târihimizin belli başlı yollarının sesleri, bir olanın birliği içinde dönüyordu. Mevlevî mûsikîsi ve Bektâşî mûsikîsi iki ana başlık altında, iki büyük tasavvuf mûsikîsi kolu olarak veriliyordu. Bu iki bölümde çok karakteristik eserler seçilmişti. Sonra ilâhî formundan dört örnekle genel mûsikî çizgisi veriliyor ve devran mûsikîsine geçiliyordu. Bir bakıma devran mûsikîsi bölümünde büyük ölçüde Rifâî, Kâdirî Dergâhların-da uygulanan birbirine eklemeli mûsikî çizgisinden örnekler veriliyordu.

Bu birinci bölümün, gâyesi bir yolların, hârikulâde berâberliğini duyurmak bakımından dikkat çekici olduğunu tesbit etmek elbette yeni bir şey değildir. Ancak, eserlerin güftekar ve bestekârlarının bir evde oturduklarını ve şenlikle yaşadıklarını bir kerre daha düşünmek bugün için mühimdir. Bütün bu isimler ve sayılmayanlar ayrıydılar; fakat berâberdiler. Bugün de bu isimleri takip edenlerin, bu konserde ve hakikatte olduğu gibi bir ve berâber olmalarına ne mâni olabilir? Bence konserde verilen mesajlar içinde öne çıkan bu idi.

Konserin ikinci bölümü yeni bir esere ayrılmıştı. Belki en çok bu bölümü merak ediliyordu. Çünkü yeniden keşfetmeye başladığımız geçmişimizin büyük simâsı Ahmet Yesevî Hikmetleri devam eden tesirini daha bir su yüzüne çıkaracaktı. Ahmet Yesevî Hikmetleri bizde çok bahsedilen, fakat çok az bilinen bir eserd. Bu gece, mûsikînin kollarında o hikmetlerden örnekleri Çağatay Lehçesi'ni mümkün mertebe bozmadan besteleyen Ahmet Hatipoğlu'ndan dinleyecektik. Hatipoğlu, eserine "Yeseviyye" adını vermişti. Yeseviyye yolunun adıyla aynı olmasına dikkat edip etmediğini bilmiyorum. Eser yirmi bölüme ayrılmış. Birbirine bağlı çeşitli makamlardan yirmi bölüm. Zor bir çalışma, hem bestelemek, hem de icrâ etmek bakımından zor.

Hatipoğlu'nun eserinin mûsikî değeri üzerinde ehlini konuşturmak lâzım. Fakat, gelenekle çağımız çizgisini buluşturan bir eser olduğunu söylemekle haddimi aşmadığımı ümit ederim. Makam geçişlerinde, usûl değişikliklerinde, dikkati, şaşırtıcı bir güzellikle tâzelemesi yekpâre bir eser duygusunu güçlendiriyor. Eserin diğer en dikkate değer tarafı, Türkistan mûsikîsinden tatlar taşınmasıydı. Müzikologların pentatonik dediği beşli aralıkla yazılan Asya Türk mûsikîsi karakterinin yer yer eserde merkeze oturduğu da oluyor. Öyle anlaşıyor ki, Hatipoğlu, lehçe özellikleri yanında bin yıl önceki müzikaliteyi duymak ve bugünün Türk mûsikîsinin yüksek zevkiyle sunmak istemiş. "Aşk olsun!" demek, hissiyatımı ifâdeye yeter mi.. bilmiyorum.

Ankara'nın, bu eserin ilk icrâsını hakedecek bir müzikal seviyeye ulaştığını söylemek çok zor olsa da, biz coşkun bir Ankaralı grubu bu imkânı (torpili demeliydim)

yaşadık. Fakat gösterdik ki, Ankara, bu tarz faaliyetlere aç bir şehirdir. Târîhi Türk Ocağı Salonu'nu dolduran ve bir yarısı ayakta kalan seyirci bunu gösteriyordu. Ayakta bile yer bulamayıp dışarıda kalanlar, stadyumlarda yaşanan durumları bilmeyen mûsikî sevdâlılarına benzer bir manzarayı gösteriyorlardı.

Ben, Ankara'da ilk defa böyle bir konser izdihâmı gördüm. Hatta diyebilirim ki, bu kadar mûsikîye bağlı, bu kadar heyecanlı, bu kadar istekli bir dinleyiciye de az rastladım. Bunu anlamakta güçlük çekenler arasına beni de yazın. Çünkü, Türkiye ve özellikle Ankara, siyâsetin ve bürokrasinin açtığı derin yaralarla inerken, bu insanlar nasıl oldu da bu konseri kendileri için gündemin birinci sırasına taşıdılar? Soru budur.

Demek ki, diyorum; en derin krizler ortasında, ruh dünyâımıza bir yükseltici veya en azından bir tesellî olarak tasavvufun girmesi kaçınılmaz oluyor. Çünkü bu milletin tasavvuf anlayışıyla berâber yürüttüğü hayâtı unutulsa da genler böyle bir konserle harekete geçiyor ve hatırlatıyor. Aziz Ahmet Hatipoğlu'nu ve bu yazıda adını daha önce anmadığım topluluğun yönetmeni, kadim dostum, birçok işte beraber yürüdüğümüz Muzaffer Şenduran'ı gönüller alkışladı. Bu üniversite korosuna Ahmet Hatipoğlu'nun adını vermek kadirşinaslığını gösteren Muzaffer Şenduran, yıllardır gençlere Türk mûsikîsi sevgisi aşılayarak yurda salarken, Yesevî çizgisindeydi. Bugün, o çizgiyi kalite ile devam ettirmek istiyor. Bu amatör ağırlıklı konserde zaman zaman profesyonellerin zor ulaşacağı bir seviye tutturulduğunu memnûniyetle, hatta daha yakışanı iftiharla söylemeliyim. Radyo sanatkârı birkaç sâzende dışında bu çocuklar, henüz işin başındaydılar. Fakat, bizi ne kadar ileri götürdüler, kanatlarında nasıl taşıdılar ! Vâr olsunlar !

DORAT

Fırat KIZILTUĞ

-Mustâfendi, hava iyi görünmüyor, bugün beklesen ?.

-Canım ne olacak. Hem Dorat beni götürür.

-Sen bilirsin, bak Soğanlı'nın üstü kapalı...

-Bir şey olmaz, meraklanma, hadi hoşça kal.

Atını mahmuzladı. Dorat şehirden çıktı. Hafif dörtümlü Keçevi Düzüne vurdu. Yol bir saat çekiyordu. Bayırın üstüne çıkınca hava birden patladı. Sert rüzgâr, dağdaki, bayırdaki karları kaldırdı. Çevirdi, girdaplar yaptı. Çukurları, izleri ânında sildi süpürdü. Gök birden karardı. Yukarıdan da, kar boşanmağa başladı.

Mustâfendi, çizmesinin içine çift çorap giymişti. Tiftik eldivenleri iyiydi. Selânik örgü çok uzun yün atkıyı, kafasına dolamıştı. Menzılbaşı zamanından kalma kaputu kalın, yakaları kalkık, her yanını sarıyordu. Belinde de, beylik palaskası. Hey gidi günler!.. Harb-i umûmîde bu palaskaya, kütüklükleri, tabancası, matarası, kasaturası asılıydı.. Manevra ka-yışının uçları da, yine bu palaskaya takılıydı.

Yalnız, şimdi seferberlik hâtıralarını düşünmenin zamanı değildi. Tipi vardı tipii!.. Hem de, son yıllarda böylesi görülmemişti.

Yol, iz kapanmıştı. Her yer birbirine benziyordu. Atı yönetmenin imkânı kalmamıştı. Mustâfendi dizginleri gevşetti. " *Dorat yolu sen seç*" demek istemişti. At, sâhibinin arzusu hemen anladı. Rahvan yürüyüşe geçti. Zâten köyün baca kokularını duymağa başlamıştı. Çok yaklaşmışlardı.

Birden bir patırdı oldu. Ön ayakları, düz zannettiği karla dolu bir çukura gömüldü. Kurtulmağa çalıştı. Çok zordu.

Bu yetmiyormuş gibi, sağrısında keskin bir acı hissetti. Sahibi, gümüş saplı kamçısını çok sert ve insafsızca indirmişti. Halbuki taylığından beri onu hiç incitmemişti, elmaya alıştırmıştı, şekere alıştırmıştı. Üzengileri bile kaburgalarına gıdıklar gibi dokundururdu. O kamçının ucundaki yürek biçimi sahtiyan parçasıyla, her zaman okşar gibi dokunurdu.

Dorat da, sâhibinin bütün isteklerini sevincini, kederini anlardı. Bâzen تنها yollarda giderken türkî söylerdi:

*Egin'in altından akan Fırat'tır,
Begimin bindiği doru kırattır,
Sılaya dönmesi hayli murattır;
Tez gel ağam tez gel eylenmeyesin,
Elde güzel çoktur evlenmeyesin .*

Dorat da, onunla neşelenirdi. Ama şimdi, bu kıyâmet gecede kamçı, hançer gibi yakmıştı... Dorat birden bütün durumu kavradı. Kendisi gömülü kalırsa, sâhibiyle beraber bu tipide boğulur, donarlardı. Kamçıyı düşün- menin zamanı değildi. Bütün gücünü, varlığını ön ayaklarına topladı. Var kuvvetiyle silkindi. Cirit oyunlarında, davul zurna çaldığı zaman, art ayak üstüne kalkar, gösteriş yapardı. İşte o kalkışını hatırladı. Anî bir hareketle geriye sıçradı. Ayakları çukurdan kurtulmuştu. Amma üstündeki binicisini de, fırlatmıştı.

Mustâfendi beş altı metre geriye çok fena düşmüştü. Dorat yanına geldi. Binmesini bekledi. Fakat nâfile. Sahibi yerinden kıpırdamıyordu. Halbuki daha önceleri de, düştüğü olmuştu yerden kalkar, yine sağ küzengiden eğere sıçardı. Ama şimdi upuzun yatıyordu.

Birden Dorat'ı ölüm korkusu sardı. Sâhibini dikkatle kokladı. Yaşadığına emin olunca rahatladı. Burnunu yaklaştırdı. Sıcak nefesini yüzüne verdi. Mustâfendi gözlerini açtı. Kalkmağa çalıştı. Kalçasında ve kolunda korkunç bir acı hissetti. Yerinden kımıldanamıyordu. Üstlerinde tipi uğulduyor, karlar savruluyordu.

Dorat, durumu ilkel duyarlılığıyla anladı. Bir şeyler yapmazsa sâhibi donacaktı. Dişlerini, Mustâfendi'nin palaskasına geçirdi. Sâhibini yan yan sürükledi. Daha az rüzgâr alan bir yere kadar çekti. Yüzüne biraz daha hohladı. Ona umut vermeğe çalıştı. Sonra birden inanılmaz bir hızla, köye doğru dört nala uçu. Evin kapısına geldi. Ön ayaklarıyla döğdü. Olanca gücüyle kişnedi. Daha doğrusu kendince haykırdı.

Mustâfendi'nin büyük oğlu Hâlis, kapıya fırladı. Dorat Kızılyar'a doğru koşmak istiyor, bir şeyler anlatmağa gayret ediyordu. Üstünde Mustâfendi yoktu. Hâlis hemen atın merâmını anladı. Sıkıca giyindi "*Hadi Dorat beni oraya götür*". Ata bindi, Dorat uçmağa başladı. Mustâfendi'nin bulunduğu yere geldiklerinde, yarı donmuş haldeydi. Hâlis, babasını atın terkisine bindirdi. "*Dorat ikimiz çok ağırız ama çaremiz yok. Bizi köye ulaştır.*" diyerek boynunu okşadı.

Köye geldiler, Mustâfendi'yi yatağına çıkardılar .Çoban Vâhit Emmi'yi çağırdılar. Önce ellerini ve ayaklarını karla oğuşturdu. Ayağında ve kollarındaki çıkıkları yerine yer-

leştirdi. Kırığı sardı. İki tahta arasında emniyete aldı. Tarçın, zencefil, helvincan karıştırılmış çay içirdiler. Mustâfendi kurtulmuştu.

Hâlis de, Dorat'la meşguldü. Üstünü kuruladı. Gebre ile iyice tüylerini düzeltti. Kuru bir çul örttü. Ilık yal içirdi. Önüne arpa saman koydu. Dorat, iyiydi, rahattı. Sâhibini, ölümden kurtarmıştı. İri, koyu gözlerini kapadı. Derin bir at uykusuna daldı.

Mustâfendi, bir-iki ay yattı. Kırıklar kaynadı. Üşütmenin verdiği rahatsızlıklar düzeldi. En çok nefret ettiği koltuk değneklerinden kurtuldu. Yalnız, o geceden ciğerlerinde inatçı bir öksürük kalmıştı. Yakaladığı zaman, dakikalarca boğulacak gibi oluyordu. Tütününü değiştirdi olmadı. Çeşitli otların suyunu kaynatıldılar, nâfile. Sirtına şişe çektiler, yakı koydular. Göğsüne lâpa sardılar. Hiçbiri fayda etmedi.

Artık Dorat'a da, binmiyordu. Atla, Hâlis meşgul oluyordu. O, canının derdine düşmüştü. İçinde birşeyler azalıyordu ama adını koyamıyordu.

Bir sabah Mustâfendi uyanmadı. Merak ettiler Odasına gittiler. Lâmbası, başucunda kısık yanıyordu. Söndürülmemişti. Ama kendisi uyumuş bir daha uyanmamıştı.

Bütün âdetler yerine getirildi. Mustâfendi'yi toprağa verdiler.

Hâlis, o gün Dorat'ın arpa kesmediğini ve su içmediğini fark etti. Bu durum üç gün sürdü. Hâlis, "Mamlı Anasına" koştu. O, çok şey bilirdi.

-Ana, Dorat üç gündür aç ve susuz.

-Niye oğlum ?

-Bilemedim ana. Ne yaptıysam yiyip içmedi.

Mamlı Ana, uzun uzun düşündü. Sonra Hâlis'i çağırdı: "Dorata sadece yular tak , mezarlığa gideceğiz" Hâlis, denileni yaptı. Mezarlığın yolunu tuttular.

Kabrin başına gelince ana işaret etti. Dorat'ı serbest bıraktılar. Önce uzun uzun kiş-nedi. Ön ayaklarıyla, ayak ucundaki toprakları eşeledi. Tepindi, uğundu, haykırdı. Kocaman gözlerinden yaşlar boşandı. Sonra sâkinleşti. Hâlis'in yanına geldi.

Tavlasına götürdüler. Hâlis, gözlerini sildi. Yelesini, boynunu okşadı. Önüne su koydu. "Hatırın kalmasın" gibilerden iki-üç yudum içti. Yemliğe uzandı. Birkaç tutam arpa kesti. "Bak yem de, yiyorum" kanaatini vermek ister gibi...

Hâlis, uzun süre Dorat'a binmedi. Kuşluk vakti onu alıyor, mezarlığa götürüyor, babasının mezarı etrafında dolaştırıyordu. Toprağı kokluyor, horulduyor, sonra dönüyorlardı. Ancak o zaman su içip yem kesiyordu.

Hâlis, zaman zaman Dorat'ı serbest bırakmağa başladı. Mezarlığın yanındaki çayırdan otluyor, ara sıra sahibinin kabrine bakıyor, sonra tavlama dönüyordu.

Mustâfendi'nin toprağın altında oluşuna iyice alıştıktan sonra, daha düzenli yaşamağa başladı. Koştı, ciritlere katıldı. Elma yedi, şeker yedi.

Yalnız Dorat'ta bir huy kaldı. Ara sıra su içmiyor, yem yememekte inat ediyordu. Hemen bağlarını açıyor, serbest bırakıyorlardı. Doğru mezarlığa gidiyor, biraz sonra dönüyordu. Her seferinde, iri, parlak kara gözleri, nem içinde oluyordu...

YİĞİTBAŞI VELİ'NİN VEFAT TÂRİHİ ÜZERİNE

Dr. Ahmet ÖGKE*

Türk tasavvuf düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden biri olan **Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî** (910/1505), tasavvuf târihinin en yaygın tarikatlerinden *Halvetiyye*'nin *Ahmediyye* ismiyle anılan kolunun müessisidir. Dîni-cemiyet târihimize geçen önemli hizmetlerinin yanında telifât ile de uğraşarak Türk Kültür târihinde tasavvuf düşüncesine âit pek çok eser kazandırmıştır. Bununla birlikte günümüzde hak ettiği ölçüde tanındığını söylemek oldukça güçtür. Biz bu makâlemizde, günümüzde yapılan bâzı araştırmalarda onun vefat tarihiyle ilgili olarak ortaya konan birbirinden farklı iki ayrı görüşü değerlendirmeye çalışacağız. Ancak, müellifimizi ve onun hakkında günümüzde yapılan çalışmaları (makâle konumuz gerekli kıldığı için) kısaca tanıttıktan sonra asıl konuya geçmenin daha faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız. Bilâhare problemi ortaya koyacak ve yaptığımız araştırmalar neticesinde ulaştığımız bâzı düşünceleri kaydedeceğiz.

Osmanlı Devleti'nin *Saruhan Sancağı*'nın *Akhisar Kazâsı*'na bağlı olan *Marmara Köyü*nde 839/1435 senesinde doğan **Yiğitbaşı Veli**'nin babasının adı **İsâ**'dır. Çocukluk ve gençlik yılları *Gölmarmara*'da geçen Ahmed Şemseddîn, bu yıllarda muhtemelen önce babasından, sonra da yöredeki medreselerden ilim tahsil etmiştir. Kendi de muhtemelen bir *Halvetî* şeyhi olan babası, onu daha sonra *Uşak*'ın *Kabaklı Köyü*'nde irşad faaliyetleri yürüten *Halvetî* şeyhi *Alâaddîn Uşşâkî*'ye (890/1485) mânevî terbiye için göndermiştir. *Alâaddîn Uşşâkî*'den seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra şeyhinin emriyle *Manisa*'ya halife olarak gönderilir. Önceleri çeşitli câmilerde vaaz ve nasihatlerle halkı aydınlatan ve daha sonra şeyhinin âhirete irtihâliyle onun yerine seccâde-nişîn olan Marmaravî, Cumhuriyet'ten sonra "*Adakule Mahallesi*" adını alan, o zamanlar "*Seyyid Hoca Mahallesi*" ismiyle anılan yerdeki mescid ve tekkesinde mürşid olarak faaliyetlerini sürdürmüş ve 910/1505 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Yiğitbaşı Veli, her ne kadar taşrada faaliyet göstermiş ve hizmette bulunmuş olsa da döneminde oldukça etkilidir. Nitekim bir ara *İstanbul* meşâyihî arasında çıkan ihtilâfın çözümü için *İstanbul*'a çağrılmış ve şeyhler arasındaki meseleleri hallederek birtakım şer'e muhâlif

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ar. Gör.

tekkelerin tarikat eşyâsına el koydurmuştur. Onun meşâyih arasındaki meselelere Yiğitçe işâretlerde bulunması, “Yiğitbaşı” ünvânı ile tanınmasına imkân vermiştir.¹

Marmaravî’den bahseden kaynakların büyük bir kısmında onun, hicrî 910 yılının sonlarına doğru 71 yaşında vefat etmiş olduğu kayıtlıdır.² Bununla birlikte Mehmed Sâmi, Hüseyin Vassâf ve Bandırmalîzâde Ahmed Münib, eserlerinde 910 senesinin yanı sıra 900 yılını³ da onun vefat târihi olarak kaydetmektedirler. Ne var ki kaynakların kâhîr ekseriyetinin 910 senesini hiçbir şüpheye mahal bırakmaksızın ittifak hâlinde aktarması ve adı geçen bu iki müellifin bu rakama da yer vermeleri, Yiğitbaşı Velî’nin vefat târihi olarak 910 hicrî yılının kabul edilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Kaynaklarda, müellifimizin hangi ayın hangi gününde âhirete irtihal ettiğine ilişkin ayrıntılı bir izah bulunmamaktadır. 910 hicrî senesinde, milâdî 1504’den 7ay, 1505’den de 5 ay bulunmaktadır.⁴ Bursalî Mehmed Tâhîr Bey’in *Osmanlı Müellifleri*’nde, 910 yılının karşılığının 1504 olarak kabul edilmesinden olsa gerek, muahhar yazarlar, Yiğitbaşı Velî’nin vefat yılı olarak hep bu târihi esas almışlardır.⁵ Ancak, Harîrîzâde’nin *Tibyân*’ında müellifimizin âhirete irtihâliyle ilgili olarak “910 senesinin sonlarına doğru”⁶

¹ Kemâleddîn el-Harîrî, *Tibyânü Vesâilî’l- Hakâik* (Tibyân), Süleymâniye Ktp., Fatih İbrâhim Ef., 430, c. I, vr. 53^a; Mehmet Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul, 1316, s. 34-35; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (Sefîne), Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2308, c. IV, ss. 156-157; Sâdık Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye* (Tomar), Yayına Haz.: İrfan Gündüz, (Tarikatler ve Silsileleri), Enderun Kit., İstanbul 1995, s. 232; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetü’l Ârifîn*, Tashih: Kilisli Rifat Bilge, İbnü’l-Emin Mahmud Kemâl İnal, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, c. I, s. 138; Bandırmalîzâde Ahmed Münib, *Mir’âtü’l-Turuk*, İstanbul, 1306, s. 31; Bursalî Mehmed Tâhîr b. Rifat, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâlî* (Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih), Hazırlayan: M. Âkif Erdoğan, İzmir, 1994, s. 17; Bursalî Mehmed Tâhîr Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (OM), Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yaymevi, İstanbul, Trs., c. I, s. 225; Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Târîhi*, İstanbul, 1939, s. 124; İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zâviye ve Yatırları*, İstanbul, 1946, s. 22; M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa, 1946, s. 95; *Menâkıb-ı Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Efendi* (k.s.), (Anonim Eser), Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 194/2, vr. 8^b

² Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, s. 53^a; Vassâf, *Sefîne*, c.IV, s. 156; Vîcdânî, *Tomar*, s. 232; Bursalî, *Aydın Vilâyetine Mensûb Müşâyih*, s. 17; Bursalî, *OM*, s. 225; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hedîyyetü’l-Ârifîn*, c. I, s. 138; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, III. baskı, İstanbul, 1983, c. I, s. 30

³ Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, s.35; Vassâf, *Sefîne*, c. IV, s. 156; Bandırmalîzâde, *Mir’âtü’l-Turuk*, s. 31

⁴ Bk.: Fâik Reşit Unat, *Hicrî Târihleri Milâdî Târihe Çevirme Klavuzu*, VII. baskı, Ankara, 1994, ss. 62-63

⁵ Bk. Bursalî *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih*, s. 17; Bursalî, *OM*, s. 225; M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 95; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, III. baskı, İstanbul, 1990, s. 474; Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, İstanbul, 1982, s. 23; Osman Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Târîhi*, İstanbul, 1995, s. 185, Süleyman Uludağ, “Ahmed Şemseddin”, *DİA*, c. II, s. 135

⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, s. 53^a

kaydı bulunmaktadır. Bu durumda Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin vefat târihini, milâdî olarak 1505 senesi kabul etmemiz gerekmektedir.

Konumuzu yakından ilgilendirmesi hasebiyle, Yiğitbaşı Velî ile ilgili günümüzde yayınlanmış makâleleri de burada kısaca zikretmemiz gerekmektedir:

a) Mehmet AKKUŞ; "Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin Hayâtı ve Eserleri (I-II), *İlim ve Sanat*, sayı: 21-22, İstanbul, Eylül-Ekim (ss. 29-33) / Kasım-Aralık (ss. 60-63), 1988⁷

b) Süleyman ULUDAĞ; "Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı", *DİA*, c. II, s. 135-136⁸

c) Necdet OKUMUŞ; "Ahmed Şemseddin Marmaravî (Yiğitbaşı) İle İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi", *Manisa*, Sayı: 1, Eylül 1992, ss. 22-30⁹

d) Necdet OKUMUŞ; "Yeni Kaynakların Işığında Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (Yiğitbaşı) Hakkında Bâzı Yanlışların Düzetilmesi", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Yıl: 25, Sayı: 4, İstanbul, Ekim 1996, ss. 175-183.¹⁰

e) Ahmet ÖGKE; "Osmanlı Dönemi Tekke Hayâtına Bir Örnek: Yiğitbaşı Velî ve Tarikat Usûlü", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, c. IV, ss. 521-530¹¹

⁷ Sahâsında ilk olma özelliğini taşıyan bu makâlede yazar, Marmaravî'nin hayâtı, eserleri ve tasavvufî görüşleri hakkında oldukça önemli ve sağlıklı bilgiler vermektedir. Ayrıca müellifimizin eserlerinin geniş sayılabilecek bir bibliyografisini ve tanıtımını vermiş olması, daha sonra Yiğitbaşı Velî hakkında yazacak olanlara önemli bir malzeme sunması bakımından önemlidir. Nitekim *DİA*'ne "Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı" maddesini yazan Süleyman Uludağ ve bilâhare Yiğitbaşı Velî ile ilgili yazılar yazan diğer yazarların da büyük ölçüde Akkuş'un bu makâlesinden istifade ettikleri görülmektedir.

⁸ Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin hayâtından ana çizgilerin kısaca kaydedildiği bu yazıda, müellifimizin eserlerinin özet olarak tanıtımı yapılmakta ve bâzı kütüphâne kayıtları verilmektedir.

⁹ Bu makâlede yazar, Yiğitbaşı Velî hakkında bilgi veren kaynakları ve bu kaynaklardaki bilgilerin doğruluk derecelerini ilk kez tartışmaya açmıştır. Özellikle Marmaravî'nin yaşadığı dönem ve vefat târihiyle ilgili olarak sunduğu bilgi ve belgelerle konuya başka bir açıdan bakan yazar, Yiğitbaşı Velî'nin *Câmiu'l-Esrâr* adlı eserinde bahsettiği döneminin pâdişahlarından ve makâlesinin sonuna aldığı bir arşiv belgesinden hareketle, Marmaravî'nin 910/1505 yılında değil, bundan 50-60 yıl kadar daha sonra yaşamış olabileceğini bildirmektedir.

¹⁰ Bir önceki makâlesinin kısmen genişletilmiş hâli olan ve yer yer de Mehmet Akkuş'un verdiği tarzda Yiğitbaşı Velî'nin hayâtından çeşitli dönemlerin ve eserlerinin işlendiği bu makâlede yazar, müellifimizin yaşadığı dönem ve vefat târihi ile ilgili olarak önceki makâlede ortaya koyduğu ana fikri yine tekrar etmektedir. Bu konudaki görüşlerini biraz daha ayrıntılı olarak dile getiren yazar, netice itibarıyla Yiğitbaşı Velî'nin hayâtının târih süzgecinden geçirilerek yeniden incdenmesi, gelecek nesillere eserleriyle birlikte tanıtılarak fikirlerinin yaşatılması gerektiğini söylemektedir.

¹¹ Yiğitbaşı Velî'nin özet olarak biyografisi verildikten sonra onun tarikat âdâbına dâir ortaya koyduğu temel prensipleri konu edinen bu makâlede yazar, Marmaravî'nin, bir mürîdin tarikate ilk girişten başlayıp, bireysel ve sosyal ilişkilerindeki davranış biçimini, rüyâlarını, tekkedeki gündelik hayâtını, evrâd ve ezkârını, tarikat elbisesi ve hırka giyişi ile seyahat âdâbını kapsayan ve

f) Prof. Dr. Cemal KURNAZ – Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI – Halil ÇELTİK, “Türk Edebiyatında Mi’yar Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî”-nin Hurde-i Tarikat-ı, Tasavvuf 43-63¹² Sayı: 3, Ankara, Nisan-2000, ss. 43-63

g) Ahmet ÖGKE; “Tasavvuf Düşüncesinde “Sır” Kavramı ve Marmaravî’nin “Keşfü’l-Esrâr” İsimli Risâlesi, *Yüzüncü Yıl Üni. İlâhiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 3, Van 2000 ss.225-262¹³

Konuyla ilgili en son inceleme ise tarafımızdan yapılan doktora çalışmasıdır: *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Danışman: Prof. Dr. Mustafa TAHRALI, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000 VII+352 s.¹⁴

Müellifimizi ve onunla ilgili olarak günümüzde yapılan çalışmaları bu şekilde tanıttıktan sonra, şimdi onun yaşadığı dönem ve vefat târihiyle ilgili bâzı farklı görüşleri değerlendirmeye geçebiliriz:

Konuyla alakalı yazı yazan diğer müelliflerden farklı olarak, Yiğitbaşı Velî’nin yaşadığı dönemle ve dolayısıyla da vefat târihiyle ilgili olarak bâzı görüşler ileri süren Necdet Okumuş’a göre, ortaya çıkan birtakım yeni kaynakların ve târihî olayların ışığında konuya bakıldığında Yiğitbaşı Velî’nin milâdî XVI. asrın ikinci yarısında hayatta olması lâzımdır.¹⁵ Zira müellifimiz *Câmiu’l-Esrâr* adlı eserinde *Manisa* şehrine dâir yazdığı 2 beyitte bizzat kendisi şunları söyler:

“Bil bu şehri, şâh ü Sultan Mustafâ’nın tahtıdur
Câmi’ olan taht-ı a’zam atasının bahtıdur
Şâh ü Sultân Mustafâ, Sultân Süleymân oğludur
İbn-i ibn-i hân ile bu nesl-i Osmân oğludur.”¹⁶

tekke eğitimini tamamlayıncaya kadar tâkip etmesi gereken usûle ilişkin görüşlerini ortaya koymaktadır.

¹² Türk edebiyatında, tarikatlerin temel âdâb ve erkânını işleyen Mi’yâr-ı tarikat türü eserlerin ve muhtevâlarının tanıtılmasından sonra Yiğitbaşı Velî’nin kısaca hayâtının anlatıldığı söz konusu makâlede, Marmaravî’nin *Hurde-i Tarikat* adlı risâlesi günümüz harfleriyle yayınlanmıştır.

¹³ Bu makâlede, tasavvuf düşüncesinde ve Türk tasavvuf edebiyatında sır kavramı anlatıldıktan sonra Marmaravî’nin sır kelimesine yüklediği anlamlar üzerinde durulmaktadır. Daha sonra da onun *Keş’ül-Esrâr* risâlesinin tanıtımı ve günümüz harfleriyle metni verilmektedir.

¹⁴ Bu çalışmanın ayrıntılı bir tanıtımı için bk.: Bilal Kemikli, “Tasavvuf Üzerine Yapılan Tezler III/Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri”, *Tasavvuf*, Sayı: 4, Ankara, Eylül-2000, ss. 239-256

¹⁵ Necdet Okumuş, “Yeni Kaynakların Işığında Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (Yiğitbaşı) Hakkında Bâzı Yanlışların Düzeltilmesi (Yiğitbaşı Hakkındaki Yanlışlar)”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Yıl: 25, Sayı: 4 İstanbul, Ekim 1996, s. 179

¹⁶ Yiğitbaşı Velî, *Câmiu’l-Esrâr fî Tarîkı’t-ı Tasavvuf li-Ehlillâh ve’l-Mukarreb ve’l-Ebrâr (Câmiu’l-Esrâr)*, *Millet Ktp., Ali Emîri Ef., “Şer’iyye”, 1343/1, vr. 25^a*

Kânûnî Sultan Süleyman'ın büyük oğlu olan ve *Manisa*'da doğup, 1533-1541 yılları arasında burada şehzâdelik yapan Şehzâde Mustafa'nın doğumu 921/1515 olup 960/1553 yılında öldürülmüştür.¹⁷ Şu durumda müellifimiz, kendi eserinde Kânûnî'nin oğlu Sultan Mustafa'dan söz ettiğine göre, o târihlerde hayattaydı. Yine Yiğitbaşı Veli'nin *Câmiu'l-Esrâr* isimli eserindeki şu beyitlerde Kânûnî Sultan Süleyman (974/1566) ve onun döneminden bahsedilmektedir:

“Hem selâm olsun, dahi şol âlemin sultânıdır
Adl-i Hak etmek anın kalbinde dâim cânıdır
Devlet ile Âl-i Osmân'ın zamânıdır dilim
Şöhret ile ismidir Sultan Süleyman bin Selim.”¹⁸

Kânûnî'nin 927-974/1520-1566 yılları arasında pâdişahlık yaptığı¹⁹ göz önünde bulundurulursa, Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî yine bu târihlerde yaşıyordu.

Ayrıca *Ankara Millî Kütüphanesi*'de bulunan *Manisa Şer'iyye Sicilleri*'nin 2 no'-lu defterinin 161. sayfasındaki Yiğitbaşı ve tekkesiyle ilgili bir belgede Seyyid Hoca mahallesindeki Yiğitbaşı Tekkesi'nin sokağında bulunan çeşmenin suyunun kullanılmasıyla ilgili ortaya çıkan ihtilâfın çözümüne âit 955/1548 târihli mahkeme karârında,²⁰ şâhitler arasında Yiğitbaşı Veli'nin adı da geçmektedir; öyleyse bu târihte de müellifimiz hayattaydı.

Necdet Okumuş'un kaynakları arasında yer almamakla birlikte onun bu görüşünü destekler mâhiyette görünen *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları*, 194/2'de kayıtlı, müellifi belli olmayan ve Yiğitbaşı Veli'nin hayâtından ve menâkıbelerinden değişik kesitler sunan *Menâkab-ı Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Efendi (k.s.)* adlı el yazması eserin 8^b varağında onun (hicri) 991 târihinde *Marmara* kasabasından işâret-i şeyh ile *Manisa*'ya gelerek burada âzîm bir âsitâne ve imâret inşa ettirdiği, 995'te *Anadolu* tarafına imam olup atvâr-ı sülûk-i meşâyihî tashih edip nicelelerin başından taclarını alıp tekkelerini kapattığı kaydedilmektedir. Yine aynı eserde vefat târihi 1002 senesi olarak kaydedilmektedir.

Bütün bunlardan, ilk bakışta şu sonuç çıkarılabilir: Yiğitbaşı Veli'den bahseden tüm kaynaklarda onun 839-910/1435-1505 seneleri arasında yaşadığı kayıtlı ise de bir menâkıbnâme ile müellifimizin bizzat kendi eserleri dikkate alındığında Yiğitbaşı Veli, zikredilen târihlerden yaklaşık 50-60 yıl sonra hayattaydı.

Ancak biz bu görüşü ihtiyatla karşılamak gerektiğine inanıyoruz. Çünkü:

¹⁷ Bk.: Joseph von Hammer, *Osmânî Târîhi*, Mehmed Atâ Tercümesi'nden bugünkü dille özetleyerek yeniden yazan: Prof. Dr. Abdülkâdir Karahan, Ankara, 1990, c.II, s. 18; Çağatay Uluçay, “Mustafa Sultan”, *İA*, c. VIII, ss. 690/692

¹⁸ Yiğitbaşı Veli, *Câmiu'l-Esrâr*, vr. 4^b

¹⁹ Bk.: M. Tayyib Gökbilgin, “Süleyman I”, *İA*, c. XI, ss. 99-155

²⁰ Bk.: Necdet Okumuş, “Ahmed Şemseddîn Marmaravî (Yiğitbaşı) İle İlgili Kaynakların Değerlendirilmesi”, *Manisa*, Sayı: 1, Eylül 1992, ss. 25-26

1-) Hocaları ve talebeleri dikkate alınmak sûretiyle Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin tarîkat silsilesi içindeki yerine baktığımızda, yukarıda zikrettiğimiz Okumuş'un iddiâ ettiği görüşün doğru olmadığı târihen ortaya çıkmaktadır.

Meselâ, *Ahmediyye*'nin *Ramazâniyye* şûbesinin silsilesine²¹ bakalım:

Yahyâ Şîrvânî (868/1463)

Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî (869/1464)

İbrâhim Tâceddin Kayserî (883/1478)

Alâeddin Uşşâkî (890/1485)

Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemsiddîn-i Marmaravî (910/1505)

Hacı İzzeddin Karamânî (934/1527)

Şeyh Kâsım Çelebi (947/1540)

Muhammed Muhyiddin Karahisârî (994/1586)

Ramazan Mahfî Efendi (1025/1616)

Eğer Yiğitbaşı Velî'nin 910/1505'ten 50-60 yıl sonra hayatta olduğu görüşünü kabul edecek olursak kaydedilen bu silsilede Yiğitbaşı Velî'nin, vefat târihi itibâriyle **Muhammed Muhyiddin Karahisârî** (994/1586) ile aynı zaman diliminde hayatta bulunması lâzım gelir ki bu durumda *Ramazâniyye* silsilesi alt-üst olacaktır. Hiçbir kaynak, bu görüşü bu açıdan –en küçük bir karîneyle dahi olsa- desteklememektedir. Aksine *Halvetiyye* ile ilgili bilgi veren tüm eserlerde *Ramazâniyye*'nin silsilesi yukarıda bizim kaydettiğimiz gibi verilmektedir. Aynı durum, *Ahmediyye*'nin diğer şûbeleri için de söz konusudur.

2-) Kânûnî Sultan Süleyman'ın (974/1566) *Halvetiyye* ricâliyle çok yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle *Manisa*'da vâli iken (1513 ve sonrası)²² dostluk kurduğu Sünbül Sinân'ın (936/1529) halifesi Merkez Muslihuddin Efendi (959/1552) ile ömrünün sonuna kadar bağlantısını koparmamıştır. Ayrıca Sünbül Sinân'ın yanı sıra, *Rûşeniyye-i Gülşeniyye*'nin pîri İbrahim Gülşenî'ye (964/1557)'de yakın alâka duyan Kânûnî'nin, *Sinaniyye-i Ahmediyye*'nin kurucusu olan ve önceleri *Manisa* ve *Uşak* yöresinde, daha sonra da *İstanbul*'da *Ümmî Sinân Tek-*

²¹ *Ramazâniyye* silsilesi için bk.: Seyyid Mustafa Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediye-tü'l-Müte-reşşidîn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Yazmaları, 637

²² Bk.: Prof. Dr. Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara, 1989 s. 31vd.

kesi'nde faâliyetlerini yürüten İbrâhim Ümmî Sinân (976/1568) ile de tanışmış ve ona büyük hürmet göstermiştir.²³ *Manisa*'da vâfilik yapmış olması hasebiyle yörenin şeyhlerini yakından tanıyan ve sohbetlerine iştirak eden Kânûnî'nin münâsebette bulunduğu pek çok Halvetî ricâli arasında Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin adının hiçbir kaynakta zikredilmemesinin yanı sıra asıl önemli olan husus; Kânûnî'nin hayâtında, Yiğitbaşı Velî'nin halifelerinden İbrâhim Sinân Ümmî'nin önemli bir yer işgal etmiş olmasıdır. Eğer Marmaravî'nin yaşadığı dönem için Okumuş'un verdiği târihi kabul edecek olursak, o zaman o dönemde *Sinâniyye*'den değil, belki ancak yeni yeni *Ahmediyye*'den söz edebilmemiz gerekirdi. Öyleyse bu görüş, târihi gerçeklere ters düştüğünden dolayı bu açıdan da kabul edilemez.

3-) O halde geriye şu ihtimal kalıyor:

Câmiu'l Esrâr'ın *Kânûnî*'den ve oğlu *Şehzâde Mustafa*'dan bahseden "Fî Beyânî Hâtîmeti'l-Kitâb fî Şehr-i Manisa" adını taşıyan son bölümü, daha sonraki târihlerde müstensihler tarafından eklenmiş olabilir.

4-) Necdet Okumuş tarafından yayınlanan ve yukarıda zikredilen Yiğitbaşı Velî ve tekkesi+ ile ilgili belgeye gelince: *Manisa Şer'iyye Sicilleri, Defter No: 2, s. 161*'de kayıtlı bulunan 22 Şevval 955 / 1548 târîhli bu belgede "Şeyh Yiğitbaşı"; "Kudvetü'l-Meşâyih Yiğitbaşı" ve "Mevlânâ Şeyh eş-Şehîr Yiğitbaşı" isimleriyle anılan zâtın Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî olup olmadığı husûsu açık değildir. Kaldı ki "Yiğitbaşı" lakabının *Ahî* teşkilâtında bir unvan olduğu bilindiğinden, bu şahıs müellifimizden başka biri de olabilir. Ayrıca "Mevlânâ" lâkabının da Marmaravî için kullanıldığına başka hiçbir yerde şahit olamadık. Şu halde burada işaret edilen şahsın, bu ünvâna sâhip başka bir şeyh olabileceği ihtimâli de ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca burada, anılan arşiv belgesinde yer alan "955" rakamıyla ilgili olarak da farklı bâzı değerlendirmelerimiz olacaktır: Bilindiği gibi, Arapça'da "beş" rakamı "٥" ile ve "sıfır" rakamı da "٠" şeklinde yazılmaktadır. Bu durumda "955" târihi (٩٥٥) ve "900" târihi de (٩٠٠) biçiminde yazılmaktadır. Ancak, hicrî X., mîlâdî XVI. asrın ortalarına kadar bâzı târihî eserlerin kitâbelerinde ve paralarda (sikke) "sıfır (٠)" rakamının "beş (٥)"; "beş (٥)" rakamının ise, "dört (٤)" rakamı üzerine "bir (١)" rakamının çizilmesiyle (٩) şeklinde yazıldığı görülmektedir.²⁴ Şu halde Okumuş'un yayınlandığı belgedeki "٩٥٥"

²³ Kânûnî Sultan Süleyman'ın *Halvetiyye* meşâyihîyle münâsebetlerine dâir geniş bilgi için bk.: Reşat Öngören, *XVI. Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf (Anadolu'da Tasavvuf)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, ss. 211-218

²⁴ Bu konudaki değişik örnekler için bk.: Dr. Yüksek Mimar İ. Aydın Yüksel, "Murad Paşa Câmiî Kabristanındaki Mesih Paşa Kabri Hakkında Birkaç Söz", *Semavi Eyice Armağanı / İstanbul Yazıları*, İstanbul, 1992, ss. 121-138. İ. Aydın Yüksel, bu makâlesini hazırlarken tanıştığı, paralar üzerine araştırma yapan Yrd. Doç. Dr. Nezihi Aykut'un kendisine "eski sikkelerde takriben 900. hicrî yıla kadar "sıfır (٠)" rakamının "beş (٥)"; "beş"lerin ise (٩) şeklinde yazıldığı örneklerle rastladığını söylediğini bildirmektedir. (Bk.: Yüksel, *a.g.m.*, s. 124, "22" numaralı dipnot) Ayrıca bâzı türbe ve mezar taşı kitâbelerinde de aynı duruma rastlandığına dâir bk.: Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit

rakamının “955” değil, “900” olarak okunabileceği²⁵ ihtimâli ortaya çıkmaktadır. Bu ihtimâlin doğru olabileceğini varsayarsak, 910 H./1505 M. yılında vefât eden Yiğitbaşı Veli’nin isminin 900H./1495 M. târihli bir arşiv belgesinde yer alması, müellifimizden bahseden kaynaklardaki bilgilere de uygunluk arzemiş olmaktadır.²⁶

5-) Okumuş’un görüşünü destekler mâhiyette görünen bizim yukarıda zikrettiğimiz menâkıbnâme hakkında da şunu söyleyebiliriz: Bilindiği gibi menâkıbnâmeler, olağanüstü halleri konu edindiğinden²⁷ kronolojik târîh açısından tabâkat kitapları kadar önem taşımazlar. Dolayısıyla tüm tabâkat kitaplarının âdetâ ittifak ettiği bir hususta, menâkıbnâmeler daha az kıymeti hâizdirler. Kaldı ki zikrettiğimiz menâkıbnâmede verilen târihler, Okumuş’un verdiği târihlerden de 40-50 yıl sonraki bir zaman dilimini içine almaktadır.

Burada dile getirdiğimiz bütün bu hususlara şunları da ilâve etmek istiyoruz: Bâzi muahhar kaynaklar, Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî’nin hayâtı ile ilgili bilgileri, Nev’îzâde Atâî’nin Ahmed Şemseddin et-Tavîl²⁸ (975/1567) için verdiği bilgilerle karıştırarak takdim etmişlerdir. “Uzun Şems” lâkabıyla meşhur olan bu zat, Tire’li olup Halvetiyye’nin Sünbülüyye kolundan bir şeyhtir. Tire’de Paşa mahallesindeki Molla Çelebi zâviyesinde uzun yıllar şeyhlik yapmış ve 975/1567 senesinde vefât etmiştir. Tire’de Molla Çelebi zâviyesi güneyindeki kabristanda medfundur.

İşte bu zat ile müellifimiz, Hüseyin Vassâf Bey tarafından birbirine karıştırılarak Ahmed Şemseddin et-Tavîl’in hayâtıyla ilgili bâzı bilgiler, Ahmed Şemseddin-i Marmaravî’nin hayâtıymış gibi aktarılmıştır. Meselâ bu iki kaynakta, Marmaravî’nin *cehri zikri* benimsemiş olmasından dolayı genellikle müridleriyle berâber açıktan, *raks* ve

Tüfekçioğlu, “Türk-İslâm Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitâbelerinde Târih İbâreleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayâtına Etkileri Sempozyumu*, 18-20 Aralık 1998, İstanbul, 1999 ss. 394-404

²⁵ Eğer bu ihtimal doğru sayılırsa, söz konusu belgenin târihi “22 Şevvâl 955” (M. 22 Kasım 1548) değil, “22 Şevvâl 900” (M. 22 Haziran 1495) olarak kabul edilebilir.

²⁶ Manisa Şer’iyye Sicilleri üzerine ilk önemli araştırmaları yapan M. Çağatay Uluçay, söz konusu sicil defterlerindeki son defter târihinin 1333 H. yılına âit olduğunu, en eski târihli olanın ise 950 H., hattâ 920 H. yılına kadar ulaştığını, ancak H. VII. ve VIII. asırlara âit kayıtların günümüze kadar ulaşmadığını, muhtemelen bunların yanmış olabileceğini veya çeşitli nedenlerle yok olduklarını bildiriyor. (Bk.: M. Çağatay Uluçay, “Manisa Mahkeme-i Şer’iyye Sicilleri”, *Gediz*, sayı: 53, 1 Eylül 1941, s. 10; M. Çağatay Uluçay, “Manisa Mahkeme-i Şer’iyye Sicillerinin Değeri”, *Gediz*, sayı: 79, 1 Nisan 1945, s.2; M. Çağatay Uluçay “Manisa Şer’iyye Sicillerine Dâir Bir Araştırma”, *Türkiyat Mecmuası*, c. X’den ayrı basım, İst., 1953, s. 286). Ahmet Akgündüz de Manisa Şer’iyye Sicilleri’nin H. 929-1328 (M. 1522-1910) târihleri arasındaki kayıtları ihtivâ ettiğini bildiriyor. (Bk.: Ahmet Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, İstanbul, 1988, s. 11; Ayrıca bk.: Abdülmecit Mutaf, “Şehir Târihçiliği Açısından Manisa’nın Arşiv Kaynakları”, *Manisa*, sayı: 9, Haziran, 1995, s. 26). Her ne kadar durum böyleyse de burada biz, sâdece bir ihtimal olarak bu husûsu ilim dünyasının dikkatine sunmak istiyoruz.

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Târihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992, s. 33

²⁸ Ahmed Şemseddin et-Tavîl için bk.: Nev’îzâde Atâî, *Hadîkatü’l-Hakâik fî Tekmîleti’s-Şakâik (Hadîka’ü’l-Hakâik)*, İstanbul, 1989, c. I, s. 193

deveran ile zikir yaptığı, bu esnâda çoğu kez vecd hâli gâlip gelerek kendilerinden geçtikleri, galeyâna gelip bîtap düşünceye kadar sayha attıkları ve bu nedenle bâzı zâhir ehli ulemânın müdâhalelerine mâruz kaldığı nakledilir.²⁹ Oysa müellifimizin eserleri bir bütün olarak incelendiğinde, burada aktarılan bilgileri destekleyecek en küçük bir karîneye rastlamak mümkün olmamaktadır. Ayrıca onun hayâtının önceki ve sonraki bölümlerine baktığımızda bu bilgiler, **Yiğitbaşı Veli**'nin hayâtına hiç uymamakta ve onun yapısıyla taban tabana zıt düşmektedir. Bununla birlikte Vassâf'ın zikrettiği olay, onun tasvir ettiği meşrebe sâhip **Ahmed Şemseddin et-Tavil**'in hayâtında aynen vâki olmuştur.³⁰

Ayrıca **Hüseyin Vassâf**, “**Sultan Selim Hân-ı Evvel** hazretleri *Manisa*’da vâli iken çok kerreler ziyâret-i aliyyelerinde bulunup duâların almışlar ve şeref-kudûmları için *İzmir*’de bir zâviye binâ etmişlerdir” demektedir. Halbuki **I. Selim Manisa**’da değil, *Trabzon*’da şehzâdelik yapmıştır.³¹ *Manisa*’da şehzâdelik yapan, **Kânûnî**’nin oğlu **II. Selim**’dir.³² Dolayısıyla bu bilginin de târihi gerçeklere uymayışı bir yana, **Vassâf**’ın kaydettiği bilgilerin, **et-Tavil**’in hayâtından aynen alıntı olduğu anlaşılmaktadır.³³ **Hüseyin Vassâf** Bey, hem “...ism-i âlileri **Şems Ahmed et-Tavil** olarak meşhurdur... *Aydın* taraflarında yetişmiş... Hz. **Sünbül Sinan**’ın hizmet-i aliyyelerinde... Hz. **Merkez**’in âsitânesinde... tekmîl-i tarîk eyledi” gibi bilgileri aktarmış ve hem de bâzı çekincelerini şöyle dile getirmiştir: “İstîrâd-ı âcizâne: Mezkûr müşârün-ileyh hazretleri, vâkıâ Hz. **Sünbül**’ün zamân-ı aliyyelerini idrâk eylemişler ise de Hz. **Sünbül**’den yirmi altı (26), dahi rivâyeten otuz altı (36) sene mukaddem intikallerine bakılırsa ve asıl şeyhleri kibâr-ı meşâyih-i *Halvetiyye*’den **Alâeddin Uşşâkî** olduğu nazar-ı dikkate alınırsa, Hz. **Sünbül** ile sohbetlerinden kinâye olarak o yolda yazıldığı zâhir olur.”³⁴

Burada sanki birbiriyle çelişkili ifâdeler sunan iki ayrı müellif varmış gibi bir izlenim doğmaktadır. Hem “**Şemseddin Ahmed et-Tavil**” kaydını düşmek ve hem de **Marmaravî** ile karıştırmak pek anlaşılır gibi gözükmemektedir. Halbuki meselenin doğrusu şudur: **Kânûnî Sultan Süleyman**’ın şehzâdelerinden ve ondan sonra tahta geçecek olan **II. Selim (Sarı Selim)** (982/1574) *Manisa* sancağında vâli iken, *Aydın-Tire*’de faâliyetle bulunan ve **Merkez Efendi**’nin (959/1552) halîfesi olan **Şemseddin Ahmet et-Tavil**’i (975/1567) sık sık ziyâret ederek hayır duâlarını almış ve bu şeyh adına *İzmir*’de bir zâviye kurdurarak orada tarîkat faâliyetlerini yürütmesini sağlamıştır. Ayrıca **et-Tavil**, dervişlerine *raks* ve *deveran* yaptırdığı için, *Tire Kadısı Defterzâde Mehmed Çelebi*, *Birgi Kadısı Nûrullah Efendi*, diğer kadılardan **Bilâlzâde** ve *Dâru’l-Kurra şeyhi Mehmed Çelebi*

²⁹ Vassâf, *Sefîne*, c.IV, s. 156; Mehmet Akkuş da aynı ifâdeleri aktarmaktadır. (Bk: Mehmet Akkuş, “Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî’nin Hayatı ve Eserleri I-II”, *İlim ve Sanat*, Sayı: 21-22, İstanbul, Eylül-Ekim/Kasım-Aralık, 1988, s. 32)

³⁰ Bk.: Atâî, *Hadikatü’l-Hakâik*, c. I, s. 193

³¹ Bk.: Şinasi Altundağ, “Selim I” *İA*, c. X, s. 423

³² Bk.: Şerâfeddin Turan, “Selim II”, *İA*, c. X, s. 434

³³ Bk.: Atâî, *a.g.e.*, c. I, s. 193

³⁴ Vassâf, *Sefîne*, c. I, ss. 155-156

şeyhin bu hareketine ittifakla karşı çıkmışlardır.³⁵ Diğer kaynakların hiçbirinde, yukarıda kaydettiğimiz ihtilâflı ifâdelere rastlanmamaktadır.³⁶

Dr. Reşat Öngören'in, bu konuda farklı bir değerlendirmesi vardır: "**Hüseyin Vassâf** Bey *Sefîne*'de, şeyhin *Manisa*'daki tekkesine pek çok kimsenin yanı sıra, o târihlerde *Manisa* vâlisî olan **Yavuz Sultan Selim**'in de devam ettiğini ve şeyhe muhabbetinden dolayı *İzmir*'de onun adına bir de zâviye yaptırdığını kaydediyorsa da³⁷ **Yavuz Selim**'in *Manisa*'a vâilîlik yapmadığı bilindiği için bu bilginin yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bahsedilen bu zâtın, adı geçen yerde 19 sene (1483/1502) sancak beyliği yapıp bu müddet içinde *Sığla (İzmir)* sancağında da fiilî bir nüfuz kuran, diğer sâhalarda olduğu gibi tasavvuf sâhasında da eser verdiği bilinen³⁸ sûfî-meşrep **Şehzâde Korkut**³⁹ olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁰

Ancak meseleye yukarıda bizim îzah etmeye çalıştığımız gibi bakılırsa böyle bir yoruma gerek kalmadığı ve bu çelişkili ifâdelerin, **Şemseddin Ahmed et-Tavîl** ile **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin **Hüseyin Vassâf** Bey tarafından birbirine karıştırılmasından mütevellit olduğu ortaya çıkacaktır.

Bütün bunlardan hareketle şu sonuca varmış oluyoruz: Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin yaşadığı dönem, milâdî XV. asrın ortalarına doğru başlayarak XVI. yy.'ın hemen başlarına kadarki zaman dilimini, yâni 839 H./1435 M. ile 910 H./1505 M. yılları arasını kapsamaktadır.

³⁵ Atâî, *a.g.e.*, s. 193; Ayrıca bk.: Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, s. 244 ve s. 295

³⁶ Bk.: Harîrîzâde, *Tibyân*, c. I, vr. 53a; Vicdânî, *Tomar*, s. 232 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, c. I, s. 138; Bursalı, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih*, s. 17; Bursalı, *OM*, c. I, s. 225; Pa-kalın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s.30

³⁷ Vassâf, *a.g.e.*, c. IV, s. 156

³⁸ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Târîhi*, İstanbul, 1986, c.I, ss. 147-148

³⁹ **Şehzâde Korkut**'un bir sûfî ile arkadaşlığı için bk.: Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, Hazırlayan: Abdülkâdir Özcan, İstanbul, 1989, ss. 472-473; eserleri için bk.: Bursalı, *OM*, c. II, ss. 383-384

⁴⁰ Öngören, *Anadolu'da Tasavvuf*, s. 63

Prof. Dr. ALÂEDDİN YAVAŞCA
“Güfte, mûsikîyi bünyesinde taşımalı”

Yalçın ÇETİNKAYA

- Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, Batılılaşma politikalarından Türk mûsikîsi de nasibini almış ve bir dönem radyolarda dahi icrâ edilmesi yasaklanmıştı. Bu yasaklamalara rağmen, Türk mûsikîsi geleneğinin devam ettiği söylenebilir mi?

- Türk mûsikîsinin radyolarda yasaklanma döneminde olsun, II. Mahmut'tan sonra gelen dönemde olsun biliyorsunuz bir 'Batılılaşma' faaliyeti olmuştur, bu doğru. Batılılaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Mahmut hatta III. Selim'le başladığı ama III. Selim devri mûsikîmizin en şâsaalı, en rahat gelişmeye imkân kazandığı bir devredir. II. Mahmut zamânında ise dışardan ithal başlamıştır. Mızıkayı Hümâyun istihdam edilebilmiş, Enderun'un Yeniçeri Ocakları ile berâber çalışmasına son verilmiştir. II. Mahmut'un bir mûsikî tarafı vardı, büyük formlara fazla îtibar etmemiştir ama çok iyi bir şarkı bestekâridir, aynı zamanda amcası olan III. Selim'in onda bıraktığı intibâ ve bir de Enderun'da muhâfaza ettiği ve teşvik ettiği birçok büyük bestekârların O'na, O'nun devrine intikal etmiş bulunması karşısında onları da hoş tutmuştur ve çalışmalarına da imkân vermiştir. Fakat Abdülmecit zamânında bu iş tamâmiyle tersine dönmüştür. Abdülmecit'in Türk mûsikîsiyle yakından uzaktan ilgisi yoktur. Batı müziği tahsili görmüştür. Ve o sâhada mûsikîyle tanışmış, dolayısıyla yine III. Selim'den, II. Mahmut'tan kendisinin zamânına gelen büyük bestekârları bir nevi demirbaş muhâfazası gibi himâye etmiştir. Saygısını göstermiş fakat arka planda kalmalarına sebep olmuş, hatta bundan dolayıdır ki Dede Efendi 'artık bu oyunun tadı kalmadı' demiştir. Çünkü o, bütün bestekârların Mızıkayı Hümâyun'a devam etme mecbûriyeti koymuştur. Dede Efendi terk-i diyar eyleyip, hacca gidip orada yerleşmeyi düşünmüştür. Mutfazâde ve Dellâizâde'yi de yanına alarak hacca gitmiş ve orada kalmaya karar vermiş, yolda giderken de son bestesi olan Şehnaz makâmındaki ilâhîyi bestelemiş. Yâni bir nevi saray, devlet olduğuna göre, devlet Türk mûsikîsine karşı o eski ilgisini artık terketme yoluna girmiş.

- Devletin himâyesinden çıktıktan sonra, mûsikî icrâsı başka mekânlarda devam etme imkânı bulabilmiş mi?

- Tabii. Bu sefer konaklar devri, halk devri başlamış. Mûsikîlerine sâhip çıkmışlar. Konaklar ve evlerde meşkler başlamış. Yer değiştirmişler. Resmî devâirden çıkıp halkın içine girmiş, dolayısıyla bestekârlar da bu evlerde, bu konaklarda görevlerine devam ederken yavaş yavaş iş cemiyetleşmeye başlamış, cemiyetlerle daha da derli toplu bir çalışma düzeninin ve eski meşk sisteminin devâmı sağlanmış. Şimdi bir de Osmanlı

saltanatından cumhûriyete dönüş devri var. Ondan evvel, Sultan Abdülaziz son derece yakından ve severek bakmış Türk mûsikisine. Kendi de bir bestekâr. Abdülaziz'den sonra Abdülhamit çok mütedeyyin hatta tasavvufla meşgul olan bir insan. Aynı zamanda güzel sanatlarda, ince marangozlukta çok usta olan bir adam. Dînî vecibelerini son derece titizlikle yerine getiren bir adam olmasına rağmen Türk mûsikisiyle hiçbir alâkası olmamış. Tamâmıyla batı müziğinden hoşlanan bir Sultan imiş Abdülhamit. Son olarak Vahdeddin, Türk mûsikisine meraklıdır. Ama hepsi, Türk mûsikisine devam edenler de batı mûsikisi dersleri almışlardır. V. Murad da bunlardan birisidir. Batı müziği tarzında besteleri de var. Yalnız bu işi dâima karârında ve ölçüsünde götürmeye alışmamış bu toplum. Sarayda da bu böyle. Hangi fikre bağlanırsak tutku hâlinde bağlarız. Bunun dışında kalan fikirlere de rakip oluruz, düşman oluruz. Bu hâlâ devam ediyor. Particiliğimiz bile böyle. Ve sportif faaliyetlere yaklaşımımız da böyle. Kahvehâneleri ayıracaksınız, tribünleri ayıracaksınız, hatta tel örgü koyacaksınız kavga çıkmasın, dövüşmesinler, birbirlerine zarar vermesinler diye. Bu anlayış, saray zamânında da var olmuş. Her medeniyete adım atan toplumların Batının faaliyetlerine, hele hele batı sanatlarına yabancı kalması düşünülemez. Her sâhada medeniyetin gelişmesinden habersiz kalmışız. Geç kalmışız. Bu arada mûsikide de geç kalmışız. Batı müziği bu topluma yerleşmeli. Batı müziğinin her türü Türk toplumunun yabancı olmamalı. Ama bunu yapıyoruz diye kendi mûsikimize, kendi kültürel değerlerimize yabancılaşmamız gerekmez. Kaydetmek konusunda zayıf olmamıza rağmen, 9. yüzyıldan, Fârâbî'den günümüze intikal eden eserler var. Bu eserlerde görüyoruz ki, Türk mûsikisi uzun bir geçmişe sâhip. Ve makamlar üzerine ciddi çalışmalar yapılmış. Makamlar üzerine çalışmalar yapmışlar, burçlarla ilgisini incelemişler. Bununla da yetinilmemiş, müzikoterapi yâni müzik ile tedâvi alanında ilk kez Türk toplumunda olmak üzere, çok ciddi çalışmalar başlamış. Birçok dârûşşifâda, birçok hastalıkların tedâvisinde mûsikî denenmiş. Akıl hastânelerinde, ruh hastânelerinde bütün değişik tipteki ruh hastalıklarında denenmiş. Alınan neticeler, kaydedilmiş. Düşünün psikoterapide dahî kullanılacak bir Türk mûsikisi, daha o zaman mevcut.

- O zamandan bugüne ulaşabilmiş eser var mı?

- O zamâna âit eserler günümüze ulaşamamış ne yazık ki. Fârâbî'ye âit olduğu söylenen bâzı saz eserleri var elimizde, ama Fârâbî'ye âit olduğu söylendiği gibi Fârâbî'ye âit olmama ihtimâli de var. O devirden bu devre eser intikal ettiğine, yazılı kitapların dışında pek aklım ermiyor. Mûsikinin belli bir seviyeye gelmiş olduğu muhakkak. İbn-i Sinâ'da da görüyoruz buna âit kayıtları. Safiyyüddin Urmevî ve Abdülkâdir Merâgî gibi insanlar, mûsikimize büyük hizmetler vermiş. Ve Merâgî'ye âit olduğu söylenen kesin olmamakla berâber ama hiçbir zaman da Osmanlı İmparatorluğu devrinde ortaya çıkan Dîvan edebiyâtıyla her zaman ve kucak kucağa olan Klasik Türk Mûsikisi tarzının ve tavrının dışında ve biraz mehter kokusu taşıyan, ritmin usûlün, melodinin önünde olduğu, fakat melodinin de o ritme mükemmel uyduğu tarzda eserler. Merâgî'nin ve çocuklarının, II. Murad zamânında Osmanlı ile irtibâtı başlamış. Talebelerinin irtibâtı başlamış. Tahmin ediyorum ki Osmanlı'da klasik mûsikînin doğuşu bu münâsebetlerle ortaya konmuştur. Şimdi onu müteâkip elimizdeki imkânlar,

belgeler ve eserler ancak ve ancak 16 ve 17. yüzyıllara kadar ulaşabiliyor. İsmen bâzı bestekârlar ve onların eserleri var. Hepsi bu. Ama 16 ve 17. yüzyıllarda mûsikî çok gelişmiş, İtri, Hâfız Post o devirlerde yetişmiş. Ne var ki Sultan Abdülmecit'e gelindiğinde, Dede Efendi'nin söylediği gibi, işin tadı kaçıyor.

- Resmî ilgi, yâni devletin ilgisi azalıyor, ama halk, mûsikîsine sâhip çıkıyor.

- Aynen öyle oluyor. Geliyoruz sözümüzün başlangıcına; yâni bu sefer konaklar, evler, cemiyetler devreye giriyor. Halk kendisine âit olan bir değeri yaşatmak istiyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erişiyile Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş devrine kadar bu konu böyle inip çıkarak devam ediyor. Dernekler Türk mûsikîsine, Türkiye Cumhuriyetindeki mûsikî faâliyetlerine devam ediyorlar. Evler devam ediyor, konaklar devam ediyor. Bir rejimden çıkılıp başka bir rejime geçilmiştir ama, toplum henüz kalıp değiştirmemiştir. Benim soyumun 9. yüzyıldan beri ruh yapısını, sanatını, kültürünün bir kolunu ifâde eden müziktir bu. Niçin tamâmen ortadan kaldırmak yoluna gidiliyor? Maalesef politika buydu. Bunu îzah edebilmenin imkân ve ihtimâli yoktur.

- Siz, Türk mûsikîsine elli yılı aşkın bir süredir hizmet veriyorsunuz. Bu mûsikîyi eskilerden alıp size ulaştıran kuşağı tanıdınız. Siz de bu emâneti gelecek kuşaklara aktarıyorsunuz. Kuşaklar arası ilişki ve yenilerin Türk mûsikîsine ilgisi nasıl?

- Eskiden Avrupa'ya gidip üç gün kalan, değişip gelirmiş. Türkçe'yi bile, Frenkçe'nin tesirinde kaldığı için bir tuhaf konuşurlarmış. Bunları da gördük. Sanki başka bir dünyânın adamı imiş gibi Türkçe'yi, ana dillerini, sâdece ana dilleri değil Türk'e, yâni kendisine âit olan her şeyi beğenmemeye başladılar. Bu tür insanlar, sanata da zarar vermişlerdir. Söylediğiniz gibi, eski kuşaktakilerle de çok temâsım oldu, yaşadığım devredekilerle de çok temâsım oldu, bugün de hâlâ en genç kuşakla benim irtibâtım var. Ayrıca benim hocalığım yalnız mûsikîde değil, hekimlikte de. İki ayrı alanda hizmet verdiğim için, bu alanlardaki gelişmeleri biliyorum. 1957'den 90 yılına kadar hekim olarak çalıştım. Yetiştirdiğim kadın doğum mütehassıslarının sayısını bilmem. Hatta simâlarını unuttuğum bile var. Benim hocalığım oradan başlar. 1965'ten itibaren de İstanbul Radyosu'nda stajyer talebelere ders vermek sûretiyle başlar. Bugün içinde bulunduğumuz Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı'nın 1975'teki kurucularından biriyim. Bu konservatuar, zâten 76'da faâliyete geçti. Onun için benim her kuşakla irtibâtım olmuştur. Her kuşakla da ben rahat uyum içerisine girerim. Dolayısıyla, bu konuda cereyan eden olayların çeşitli kuşaklarda nasıl etki ettiğini müşâhede ettim. Şimdi bir defa şunu ısrarla söylemek isterim ki Türk mûsikîsi müntesiplerinde bâzı bağınaz olanlar dışında -ki onların sayısı da çok azdır- hiçbirisi batı mûsikîsine kötü bir nazarla bakmamıştır. Hepsinin yer yer batı mûsikîsi dinlediğine de şahidim. Hattâ hepimizde iyi kötü batı mûsikîsi klasiklerine âit olsun, hafif müziklerine ait olsun, birer koleksiyon var. Fakat maalesef ben batı müziğindeki arkadaşlarda bu esnekliği ve hoşgörüyü göremiyorum. Batı müzikçilerinin hiçbirisi, kendi konservatuarlarında bir Türk mûsikîsi bölümü kurma yoluna gitmediler. Ne yazık ki bugüne kadar kurulmuş batı müziği konservatuarlarının hiçbirinde, ne Türk müziği bölümü, ne de eğitimi yoktur. Ama biz ne yaptık? Türk mûsikîsi konservatuarında batı mûsikîsi eğitimi verilmesini sağladık.

Türk müziği ile ilgilenenlerin, batı müziği hakkında bir nosyonunun olması lâzım geldiğine inandığımız için yaptık bunu. Ve batı müziğinde belirli seviyeye gelmiş kişileri öğretmen olarak aldık. Bunu hiç kimse inkâr edemez. Herkesin gözüünün önünde cereyan etti bu. Ve burada Türk müziği solfeji dersinin yanında batı müziği solfej dersi vardır. Ama bakıyoruz, hüsniyetle yaptığımız şeyin karşılığında olumsuz şeyler oluyor ve çocuklarımıza tek taraflı bir bakış açısıyla, sâdece batı müziği aşılanıyor. Bu konservatuar, çok geç kalmış bir konservatuardır. Gerçi, arkası gelmiştir ama, nitelikli bir konservatuardır, kıymetinin bilinmesi gerekir. Bu konservatuar, bir grup genç arkadaş olarak 40'lı senelerden beri mücadelesini vererek 75'e gelip 75 senesinde muvaffak olabildiğimiz bir Türk mûsikîsi eğitim kurumudur. Devlete bağlı bir Türk mûsikîsi konservatuarı kurmak bugün mümkün oldu. Gün gün bâzı politik esintilerle bu kurumun zaafa uğratılmasına râzı olamayız. Biz burada gayret ediyoruz, öncekilerden aldığımız bilgilerimizi, deneyimlerimizi bu çocuklara aktarmaya çalışıyoruz. Ve bunlar yapılırken aşağıdan kazılıyor iş. Bu olmaz. "Geleneklere âit olan şeyler bugün devam ediyor mu?" diye sormuştunuz. Yaşıyor mu? Yaşamıyor mu? Yaşatmaya çalışıyoruz. Çünkü bunda samîmîyiz ve batı müziğine karşı değiliz.

- Kendinizi hem bestekâr, hem icrâcî ve hem de sayısız talebe yetiştirmiş bir hoca olarak, Türk mûsikîsinin genel seyri içinde nasıl konumlandırıyorsunuz?

- Şartların elvermemesine rağmen gene eski mûsikîmizin değer taşıyan ve klasik vasfını ortaya koyan işleri devam ettirmeye çalışmış birisiyim. Ve meşk sistemi her zaman geçerliliğini muhâfaza etmektedir. Meşk sistemi batı müziğinde de vardır. Şimdi meselâ aşağı yukarı 500'e yakın bestem var. Zamânımızda ben bir "takım" yaparsam; klâsik seri, peşrevinden, büyük formlu eserlerinden yaparsam okunur mu? İcrâ edilir mi? Bunu düşünmemişimdir. Ben üç tâne takım yaptım. Râhatülevah takımı. Peşreviyle, bestesiyle, ağır semâisi, yürük semâisiyle. Benim bir Evcârâ takımım vardır. Çamlıca Mûsikî Cemiyeti, Cemal Reşit Rey'de zâten o konseri verecekler. Benim bir Uşşak takımım vardır. Dikkat buyurursanız bunlar fazla kullanılan makamlar değil. İki tâne, bir Dügâh Kâr-ı Nâtık, (konuşan kâr), mûsikîyi bilen bir şâir, bu yönleriyle bize çok yardım etmiştir, bana güfte vermiştir, rahmetli Bekir'e (Sıdkı Sezgin) güfte vermiştir. Cinuçen'e (Tanrıkorur) güfte vermiştir. Ahmet Hatiboğlu'na ve Gönül Paçacı'ya da vermiştir. Yâni bir sürü hizmeti olan bir insan.

- Mustafa Tahralı Beyefendiyi kastediyor olmalısınız...

- Evet, Tahralı Bey'in gerçekten çok hizmeti ve katkısı olmuştur. Materyal bulmak çok önemli, materyal bulamazsanız hiçbir şey yapamazsınız. Tekrar Bâkî'ye Nedim'e veya Nef'î'ye dönmek de, onlardan güfte almak da yarını düşündüğümüz takdirde yanlış iş olur. Anlamazlar. Dîvan Edebiyatı maalesef bitirildi. Dîvan Edebiyatı Klasik Türk Mûsikîsi'yle dâima berâberdir. Dîvan Edebiyatı biterse, Türk mûsikîsi de biter. Ve öyle oldu. Bütün bunlar sistemli geliyor.

-Türk mûsikîsi ile Dîvan Edebiyatı arasındaki bu yakın ilişkiyi nasıl izah etmek gerekir?

- Sözlü mûsikîmiz ve enstrümantal mûsikîmiz var mâlûm. Batı mûsikîsinde küçük şarkılarla opera dışında operette biraz var, bunların dışında sözlü mûsikî yok. Yâni en önemli sanatın değerini ortaya koyan parçalar senfonik parçalardır. Bunu da senfoni orkestraları ortaya koyuyor, icrâ ediyor. Türk mûsikîsinde sözlü türler çok daha fazladır. Geriye saz eserleri kalıyor ki onu da sözlü mûsikî içinde kullanıyoruz. Fasıl yapıyor, faslın başında kullanıyor peşrevi. Bitirirken saz semâîsini faslın sonuna koyuyor. Saz eseri enstrümantal ama faslın bütünü sözlü. Şimdiki bestelerimiz hâkezâ öyle. Şâirlerimiz bile başka isim bulamamışlar, bir tarza gazel adını vermişler. Çünkü sürüp geliyor. Ondan sonra Nedîm kalkmış bir de şarkı tarzı koymuş ortaya. Yâni şâirlerimiz de bunu istiyor, mûsikîşinaslarımız da bunu istiyor. Halk da sözle hitâbı istiyor. İnsanı hakîkaten okşayan saz eserlerimiz var. Kabul etmemiz gerekir ki, çok güzel saz eserlerimiz var. Şimdi bir anket yapsanız, halkımızın saz eserlerinden ziyâde sözlü eserleri daha büyük bir zevkle dinlediği sonucunu elde edersiniz. Söz istiyorlar. Hani küçük bir anekdot var. Koskoca bir İbnülemin Mahmut Kemal... Hüz zam makâmını sevmezdi Allah rahmet eylesin. Faslı çok severdi. Bütün fasılları yaptık. Bir gün bana "Kuzum evlâdım, bugün ne yapılacak?" diye sordu. Ben de "Efendim bütün fasılları yaptık, eğer mûsâade ederseniz bugün de hüzzam yapalım" dedim. Ayağını yere vurdu. Hani bir mısra vardır. "Sen heman eyle tekellüm râzıyım, düşünâme ben." Yâni sen yeter ki konuş, ben küfre de râzıyım. Bunu hemen değiştirerek; "Sen heman eyle terennüm, râzıyım hüzzâma ben" dedi. Bu, Türk insanının rûhuna işlemiştir. Söz arıyor. Eğer mûsikî de güzel giydirilirse onun güzelliği katmerlenir. Onun için Türk toplumunda sözlü besteler, saz bestelerinden çok daha fazla olmuştur. Bu yüzden de edebiyâtle her devrede mûsikî, iç içe olmuştur.

- Türk halkının sözlü eserleri zevkle dinlediğini biliyorsunuz. Güftenin, mûsikîmiz için taşıdığı önemi biliyorsunuz. Türk mûsikîsi ile edebiyât arasındaki yakınlığı da kuşkusuz çok iyi biliyorsunuz. Bütün bu bilgilere sâhip olmak, bir bestekârı güfte seçiminde çok titiz davranmaya yönlendiriyor olmalı.

- Şunu söyleyeyim ki güfte biraz mûsikîyi bünyesinde taşımalı. İkincisi, kelimeler anti-mûzikal olmamalı. Müziğe ters düşmemeli. Meselâ öyle kelime var ki kurudur. Oku, melodi giyinemez. Ona çok dikkat etmek lâzım. Aruz zâten bu dili taşıyor. Bütün kalıpları ritim taşıyor. O ritmi bünyesinde mûsikîye getiriyor. Siz de onu rahat rahat bir usûle yerleştirebiliyorsunuz. Hece vezni öyle değil. Hece vezni çok usta şâirin elinden çıkmalı. Ve o usta şâir eğer şiirine bir müzik istiyorsa altı beşlikse meselâ veya beş altılıksa.. altı beşlikse o altı beşlik tümüyle hâkim olmalı. Altı beşlik yerine, beş altılık giydiremezsin. Çok önemli. Prozodi bakımından, ölçü bakımından şiir, yetenekli, bu işe kabiliyetli gelmeli. Bir defa şiiriyeti olacak. Şiiriyetinin yanı başında müzikle imtizaç edecek. Uyacak. Müziği çağırarak. Ve hatta bestekâr onu aldığı zaman rahatlayacak. Ben bu tür şiirleri severim. Tabîi meselâ Fârûk Nafiz gibi bir şâirde bunlar oluyor, var. Ayrıca her şâir de güfte yazamaz. Meselâ Dr. Rahmi Duman var. Allah için bu işte bir tânedir. Bir Mustafa Nâfiz Irmak var ki ,Yahyâ Kemal'le sohbetimizde bir gün, -ki Yahyâ Kemal hiçbir şâiri tutmazdı. Yanında da başka bir şâirin isminin geçmesine dahi

tahammül edemezdi- şöyle söyledi bana Yahyâ Kemal: “Bu deli oğlana imreniyorum” dedi. “Ben mûsikîyi çok seven adamım. Güfteyi yazmayı çok düşünürüm ama güfte olarak yazabildiğim şiir beşi-altıyı geçmez. Onlar da zâten bestelenmiştir. Fakat Allah bunu güfte yazmaya yaratmış” dedi. Yâni Mustafa Nâfîz’i takdir ettiğini duydum. Güfte ayrı bir şey.

- Siz Mustafa Tahralı Beyefendi’nin şiirlerini bestelediniz. Dügâh Kâr-ı Nâtık, Beste, Ağır Semâî..

- Dügâh Kâr-ı Nâtık’ta 25 makam var, on dört-on beş büyük ve küçük usûller vardır. Allah için şansımızdır. Mustafa Tahralı’nın mevcûdiyeti şansımızdır. Allah ömür sağlık versin.

- “Boğaziçi” adlı eseriniz, Boğaziçi’nin coşkusunu, canlılığını, rengârenkliğini anlatan yegâne eser. Eserinizde bir yaşanmışlık da var. Sizi bu eseri yazmaya teşvik eden şey neydi?

- O günkü İstanbul, o günkü Boğaziçi. Ama hâlâ güzel. Hâlâ güzel. Yâni el birliğiyle bozmaya çalıştığımız halde öyle bir direniyor ki. Tanrı bize böyle bir güzellik vermiş. Coğrafyası başka çünkü. Ama maalesef bu emânete pek gereken ihtimâmı gösteremiyoruz.

- 20. yüzyıla dikkatli baktığımızda, çok önemli bestekârların gelip geçtiğini görüyoruz. Özellikle kırklı yıllar, dikkatimizden kaçıyor. Bu dönem, Türk mûsikîsi için zirve dikkatimizden kaçıyor. Bu dönem, Türk mûsikîsi için bir zirve noktası olarak kabul edilebilir mi?

- Şimdi efendim şöyle düşünüyorum; Meselâ bir Suphi Ezgi birkaç tâne eser yapmış, çok fazla yapmamış. Ama hepsi güzel. Yâni bir birikimin mahsûlü. Gözlerinin görmediği el yordamıyla, etrâfının yaptıkları yardımıyla eserlerini kolladı. Daha da çok eser yapabilirdi belki. Şimdi bir Zeki Ârif yetişmiştir. Bir Râkım Elkutlu yetişmiştir. Bir Lem’i Atlı yetişmiştir. Bir Ziyâ Özbekkan yetişmiştir. Sâdeddin Kaynak yetişmiştir. Selâhattin Pınar yetişmiştir. Yesârî Âsım yetişmiştir. Bunlar 20. yüzyılı süsleyen ve 20. yüzyılda mûsikîye istikâmet veren güce sâhip, çok iyi yetişmiş ve günün bütün materyallerini almış, halkla olan bu mûsikînin irtibâtını devam ettirme yönünde fevkalâde güzel eserler yapmışlardır. Onun için 20. yüzyıl, her darbeye rağmen hayâtîyetini sürdüren ve aynı zamanda mûsikîye katkı sağlayabilecek evsafa bestekârları yetiştirmiştir. Şimdi toplumun meseleleri çok geniş, görüşler çok... edebiyat, sanat, fen, bütün kültüre âit olan şeylerin kaynağı İstanbul’dur. Eskiden beri de İstanbul olmuştur. Ankara bugün merkez olmasına rağmen, daha hâlâ merkez İstanbul’dur. Ama İstanbul’un İstanbulluğu gitti. İstanbul her bakımdan değişti. Görüntüsü değişti. Kültürü değişti. Ben de Anadolu çocuğuyum. Ben de Kilis’ten geldim. Ama 40’lı senelerde, 43’te buradaydım ben. 43’ten itibaren bizde şöyle bir eğilim vardı. İstanbullularla temas edip meselâ Avrupa’ya, Fransa’ya giden kişiler Fransızca’yı iyi öğrenmek için Türklerle irtibâtını kesip Fransızları görmek isterler. İngiltere’ye giden İngilizler’le konuşur. İstanbul’un şivesi gayet güzel bir şiveydi. Onun için Anadolu’dan gelen gençler İstanbullu gibi konuşma-

ya gayret ederdi. 750 bin nüfus. 750 bin nüfusun 600 bini İstanbulluydu. Ve bunlar kökten İstanbullu. Ben hatırlarım, Kadıköy vapurunda bir özel yer vardı, orada İstanbul'un en eski âileleri gider otururlar çay içer ve sohbet ederlerdi. Oraya fark ödeyerek geçerdiniz. Ben de o farkı ödeyerek gider onlara kulak misâfiri olurdum. Ve o zaman Anadolu'dan gelip burada okuyan çocukların hepsi aynı şeyi yaparlardı. Kilis'te kahvede veya herhangi bir yerde oturuyorlar meselâ, ahâli babamıza "Hacı Halil Bey sizin Alâeddin veya Sezâi veya Cemâl nasıl, İstanbullu gibi konuşmaya başladı mı?" diye merak ederek sorardı. Yâni bunun böyle olması için halk arzu duyuyor. Çocukları İstanbullu gibi olsun diye. Şimdi bu ters yüz oldu. Buraya gelen en büyük işadamı, mesela inadına şeddeleyerek konuşuyor. Nereden gelirse gelsin kendi şivesini buraya getiriyor. Ve ben şimdi İstanbullu gibi konuşan kişiyi bulamıyorum. Bulmakta güçlük çekiyorum. Şimdi burada hangi Türkçe'den bahsediyoruz. Yâni İstanbul'a has Türkçe bitti. Burada bir güneş parlıyordu; bu güneş ışığını, Anadolu'nun dört bir bucağına veriyordu. Hatta Anadolu'yu da aşarak, daha uzak diyarlara ulaştırıyordu. Bu yüzden İstanbul o hayâtını muhâfaza edebildiği sürece bu fonksiyonunu da devam ettirmiştir. Ne zaman ki artık 12 milyona dayandı, şimdi İstanbullu Kuzguncuk'un bilmem hangi korusunun içinde, Boğaz'ın bilmem neresinde eskimiş bir konağın içine kaçtı, sıyrıldı. Bulamıyoruz onları. O eski hayâtı, eski zarâfeti, eski inceliği, eski edebiyâtı bulamadığımız gibi, eski mûsikîyi de bulamıyoruz ne yazık ki...

- Bu şartlar altında, Türk mûsikîsinin geleceğine dâir neler düşünüyorsunuz?

- Türk toplumunun geleceği hakkında bir şey düşünemiyorum, bırakın müziği.. Türk toplumu ileride nasıl olacak? Çünkü iletişim çok gelişti. Bugün Türkiye Amerika'nın yaptığını yapmaya çalışan bir toplum hâline geldi. Âile yapısı farklılaştı, insanların birbirine olan davranışı farklılaştı. Özelliklerinden çok şeyler kaybetti. Acaba günün birinde insanoğlu meraklıdır, insanoğlu kültürü arttıkça öze bir dönüşü ihtiyaç olarak görür mü görmez mi? Tabii bunlar zamanla olacak şeyler, bizim yaşımız müsâit değil bunları görmeye. Zaman, zemin bizleri nereye götürecektir bilemiyorum.

ÖZBEK YAZARI AYBEK'İN NEVÂÎ ROMANINDA GÜL

Dr. Ayhan GÜLDAŞ

Bu incelemenin gayesi, M.T.Aybek ve romanı *Nevâî*¹ hakkında mümkün olduğunca özlü bilgi verdikten sonra, eserdeki gül ve gülle ilgili unsurları ortaya çıkarıp değerlendirmektir.

Bir Özbek yazarı olan Aybek, 1905 yılında Taşkent'te doğmuştur. Merak duyduğu şiirle meşguliyeti İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür. Daha sonra yazdığı “Çocukluk Hâtıralarım”, “Ulu Yel”, “Altın Vâdiden Esen Rüzgârlar”, “Nur Peşinde” gibi eserleri arasında kendisine edebiyat dünyasında büyük bir ün sağlayan romanı “Nevâî” olmuştur. Bu eser diğer komşu Türk lehçeleri dışında Rusça, Çince, Hintçe ve pek çok Slav dillerine de tercüme edilmiştir. Aybek, 1970 yılında Taşkent'te ölmüş; eserleri sonradan derlenip yeniden yayımlanmıştır.

“Nevâî” romanı için, hem târihî hem de biyografiktir, diyebiliriz. Çünkü bu eserde Timurluların son parlak devri, dolayısıyla Sultan Hüseyin Baykara'nın saltanat dönemi anlatılmış; aynı zamanda Ali Şîr Nevâî'nin gençlik çağından ölümüne kadarki hayatına ayrıntılı bir tarzda ağırlık verilmiştir. Olaylar, Sultan Hüseyin Baykara'nın, eski mahalle ve mektep arkadaşı Ali Şîr'i vezir-i âzamlığa getirmesiyle gelişmeye başlar. Vâzifesinde başarılı olan, pâdişaha ve halka kendisini çok sevdiren Ali Şîr'i sarayda çekemeyenler, kıskananlar çoğalır.Devletin ileri gelenlerinden bâzıları, oğlunu tahtın vârisi yapmak isteyen Hatice Sultan'ın da desteğiyle Ali Şîr'i pâdişahın gözünden düşürüp başvezirlikten uzaklaştırmak ve yüksek mevkilere geçmek için pek çok hileye başvururlar ve sonunda isteklerine kavuşurlar. Pâdişah tarafından, pâyitaht Herat'ın uzağındaki başka bir kente hâkimlik vazifesiyle âdetâ sürgüne gönderilen Ali Şîr, orada da halka hayırlı hizmetlerde bulunur; edebî çalışmalarına devam eder. Saraydaki kıskanç rakipleri yine rahat durmaz, onu zehirletip öldürmek isterler, ama başaramazlar. Baykara bir müddet sonra, içkili bir ânında vermiş olduğu kararın yanlışlığını anlayıp eski dostu, büyük yardımcısı Ali Şîr'i tekrar başvezirliğe getirir. Sırasıyla başvezirliğe yükselttiği,

¹ Nevâî (Roman); M.T.Aybek. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktaran:D.Ahsen Batur. Ötüken Yayınları. İst. 1995

sonradan yalan ve hilelerini ortaya çıkarttığı Mecdiddin'i ve Nizamülmülk'ü en ağır cezalara çarptırır. Nevâî'nin yaşlılık, yorgunluk ve hastalıktan dolayı eski gücü ve neşesi kalmamıştır. Baykara'ya hâlâ dargındır, ama devletin ve halkın menfaatini her şeyin üstünde tuttuğundan, çalışmalarını aksatmadan sürdürür. Ağırlaşan kalp rahatsızlığı, hekimlerin bütün ihtimamlarına rağmen ona daha fazla yaşama imkânı vermez. Öldüğü zaman ülkenin hemen her yerinde yas ilân edilir.

Yukarıda özetlediğim esas olayın etrafında dönen, iç içe girmiş bir takım yan hâdiseler ve hissi durumlar da vardır: Şehzâdelerin, saltanatı ele geçirmek için kendi aralarındaki kavgaları veya babaları Baykara ile olan mücadeleleri; Nevâî'nin bu kargaşaları önlemek için gösterdiği insanüstü gayret; âşıklar arasındaki gönül ilişkileri, kıskançlıklar, fedakârlıklar...

Kahramanlara gelince, romanın adından da anlaşılacağı üzere yazar, Nevâî'ye ağırlık vermiş; onu, şahsiyetinin ve yaptığı hizmetlerin büyüklüğünü göz önünde tutarak okuyucuya tanıtmaya çalışmıştır. Ülkesine yaptığı maddî ve manevî yardımlarla, Farsça'ya karşı Türk dilini savunmasıyla, ısrarla Farsça'yı kullananlara Türkçe şiirler yazmalarını teşvik etmesiyle Çağatay şâiri Ali Şîr, örnek alınacak bir tip halinde gösterilmiştir. Karışıklık ve mücadele dolu olaylar âdetâ onun mihveri etrafında dönmüş; düşümler yine kendisinin bilgi, tecrübe ve becerisi sayesinde çözüme kavuşmuştur. Türkçe şiirlerinde "Nevâî" mahlâsını kullanan Ali Şîr, manzum ve mensur olarak çok sayıda eser yazmıştır. Târih, felsefe ve mantıktan başka ok atıcılığa, hattatlığa, mûsikîye kadar hemen hiç bir konuyu ihmâl etmemiştir. Mûsikîde bâzı makamlar da icad etmiştir. Müneccimliğe ve hurâfelere kesinlikle karşıdır. Halkın ağır vergiler altında ezilmesine, tembellik, disiplinsizlik, adâletsizlik gibi şeylere hiç tahammülü yoktur. Maddî imkânlarıyla medrese, kütüphâne, hastahâne, hamam gibi imâretler yaptırmış; bâzılarının plânlarını kendisi çizmiştir. İbadetleriyle ilmî ve edebî çalışmalarını birlikte yürütmeye büyük titizlik göstermiştir.

Sultan Hüseyin Baykara ise, Nevâî'nin ideal karakteri yanında, zaaflarıyla daha bir yere basan şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Devlet işlerindeki dirâyetinde zikzaklar çizer. Aşırı derecede içki içmesi sebebiyle zaman zaman yanlış işler yapan, ters kararlar veren, küçüklüğünden beri tanıyıp hayran olduğu başveziri Ali Şîr'i bir müddet sarayından uzaklaştıracak kadar gaflete düşen Baykara, aslında iyi niyetli, Nevâî gibi sanatkârları koruyan, şâirlik yeteneği de olan bir insandır. Avcılığa, güvercin yetiştirip uçurtmaya ve koç dövüştürmeye çok meraklıdır. Ara sıra da içki içerek haremde gönül eğlendirmeyi ihmâl etmez.

Romanın diğer kahramanlarını önem sırasına göre kısaca şöyle tanıtabiliriz:

Alâeddin Meşhedî, Zeyniddin, Molla Sultan Murad, Doğanbey: Bâzı olayları saray dışında sürükleyip geliştiren bu dört arkadaş, eserin dokusuna renk ve kuvvet katıkları gibi, hâdiselerin birbirine bağlanmasına da vesile olurlar.

Mecdiddin, Nizamülmülk: Sırasıyla Baykara'nın başvezirliğini yapan kişilerdir.

Hatice Sultan : Baykara'nın hanımıdır.

Derviş Ali: Nevâî'nin kardeşidir.

Arslankul ile Dildar: Aşk mâcerâlarıyla esere romantik duygular katan kahramanlardır.

Molla Abdurrahman Câmî: Nevâî'nin çok saygı duyduğu bu insan, iyi bir edip ve âlimdir.

Behzat: Devrinin ünlü bir ressamıdır.

Bunlardan başka çok sayıda devlet ricâli, şehzade, şâir ve ilim adamı, romanın kalabalık şahıs kadrosu içerisinde uygun yerleri almışlardır.

Eserde olayların geçtiği zaman eskiye, başka bir deyişle târihe dayanır. 15. yüzyılın ikinci yarısı, olayların geçtiği zamandır.

Bugünkü Afganistan'ın sınırları içerisinde bulunan Herat ve çevresi, romanın mekânını teşkil eder. Baykara devrinde pâyitaht olarak kullanılan, aynı zamanda bir kültür merkezi olan Herat'tan başka, eserde Esterâbâd, Belh, Merv gibi şehirlerle bâzı köyler de anılmaktadır. İç mekân olarak sarayları, köşkleri, medreseleri, kaleleri, evleri ve câmilileri sayabiliriz. Dağlar, tepeler, pazar yerleri, bahçeler, çayırar, tarlalar, meyvelikler ve benzeri yerler dış mekânı oluşturmaktadır. Bunlar arasında "gül" münasebetiyle, adları belirtilmek üzere bahçelerden çokça bahsedilmektedir: "Bâğ-ı Zağân", "Bâğ-ı Cihanârâ", "Bâğ-ı Sefid", "Menekşe Bâğ" gibi...

Türkiye Türkçesi'ne, Özbek Türkçesi'nden aktarılan "Nevâî" romanında, yazarın kullandığı dil ve üslûp için şunları söyleyebiliriz :

Aybek, merak unsurunu da katarak hâdiseleri sanatsız, süssüz diyebileceğimiz bir tarzda ileriye doğru taşır. Yalın ifâdesi içerisinde parlak, gösterişli yerler de vardır. Mecaz ve teşbihlerle renklendirilmiş bu bölümler, eserin bütünlüğünü bozacak ölçüde değildir. Mekân tasvirlerine ve şahıs portrelerine yeterli derecede önem verilmiştir. Diyaloglar, romana dengeli bir şekilde dağıtılmıştır. Yazar, kahramanlara karşı mümkün olduğunca objektif davranmaya çalışmıştır. Ancak, Nevâî'nin fikirlerini okuyucuya iyice aksettirebilmek amacıyla, onun konuşma ve öğütlerini yer yer uzun tutmuş; böylece eserine ister istemez didaktik bir özellik vermiştir.

Romandaki Gül ve Gülle İlgili Unsurlar

Sultan Hüseyin Baykara devrindeki meclisler, şiir-sanat sohbetleri, özellikle gül bahçelerinin zenginliği ve güzelliği uzun zamanlar konuşulup dillere destan olmuştur. Avrupalı târihçilerin "Türk Rönesansı" diye adlandırdıkları bu çağda, meclis ve gül bahçelerinde yapılan sohbetler "Nevâî Sohbetleri" tâbiiriyle şöhretini uzun yıllar devam ettirmiştir. Yine saray ve gül bahçelerinde tertiplenen mûsikî meclisleri, "Hüseyin Baykara Faslı" deyimiyle yaygınlaşıp asırlarca anılmıştır.

Bu arada "Gül ile Ali Şîr" adlı halk hikâyesinden de kısaca bahsetmekte fayda vardır. Bu hikâye, Farsça'dan Rusça'ya sonra da Rusça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir.

Halk şâirlerimizden Posoflu âşık Müdâmî, türkülerini hikâyenin uygun yerlerine yerleştirerek Türk halk edebiyâtına değişik bir türkölü hikâye kazandırmıştır. Kanaatime göre burada önemli olan başka bir husus, Ali Şîr'e, devrinin ortamına uygun "Gül" adlı bir sevgilinin yakıştırılmış olmasıdır.

Şu gerçek ortaya çıkmaktadır ki Baykara-Nevâî döneminde gül ve gül bahçeleri önemli bir rol oynamış; sonraki zamanlarda da etkisini göstermiştir. Bunu çok iyi kavrayan Aybek, özellikle gülü ve gülle ilgili unsurları o devrin hayâtında önemli bir yer tuttuğunu göstermek için roman boyunca değişik yerlere serpiştirmiş; dikkatleri, âdetâ sembol hâline gelmiş olan bu çiçek üzerinde toplamaya çalışmıştır. Eserin bütününde de şâhit olduğumuz gibi Baykara döneminde hayat ile gül iç içedir. Adı geçen çiçek, yasantının her yerine, her safhasına akseder. Elbiselerden çizmelere, kumaşlardan halılara, ev eşyalarından yapılara, resim sanatına kadar renk, şekil ve desen olarak gülün girmedigi alan yok gibidir.

"Nevâî" romanında çokça geçen gül, üç bölüm halinde toplanıp değerlendirilecek; her bölümün başında, eserden aynen veya kısaltılarak alınmış örnekler gösterilecek; bölüm sonlarında ise, kısa hükümler verilecektir.

1 - Bahçelerde Gül

2 - Malzeme ve Eserlerde Gül

- a) Giyeceklerde Gül
- b) Kumaşlarda, Dokumalarda Gül
- c) Araç ve Gereçlerde Gül
- ç) Yapılarda Gül
- d) Resimlerde Gül

3 - Üslûplarda Gül

- a) Konuşmalarda, Sohbetlerde Gül
- b) Görüşlerde, Düşüncelerde Gül

1 - Bahçelerde Gül

Romandan Örnekler:

"Gül bahçeleri arasında beyzâdeler, mahremeler ve bâzı beylerle birlikte dolaşmakta olan pâdişah... (s. 110)

"Nevâî" geri dönüp gül bahçesi önündeki kerevete serilen halı üzerine oturdu." (s. 165)

"Sık ağaçlıkları ve gül bahçeleri güneşin kızgın ışıklarıyla kucaklaşan geniş bağda... (s. 399)

"... gül bahçeleriyle kaplı koca köşk cıvı cıvıldı. "(s. 368)

"Gül bahçeleri insanın gözünü alacak kadar nefisti. "(s. 365)

"Şâir bir zamanlar zevkle dolaştığı saraydaki gül bahçelerini özlem dolu nazarlarla temâşâ ederek... (s. 341)

"Dâire şeklinde tanzim edilen yeni gül bahçesine ulaştıklarında... (s. 297)

"... bahar tâzeliğiyle uyanan gül bahçeleri... (s. 296)

"Avludaki gül bahçesi bembeyaz açmış güllerle bezenmiş... (s. 287)

"Haydar isimli bir genç güller arasından çıkageldi. " (s. 165)

"... envâ-ı tür güllerle donatılmış geniş çimenlikler içindeki irili ufaklı köşkler insanı romantik bir atmosfere çekip götürüyordu." (s. 153)

"Her taraf, öbek öbek gül, menekşelerin dinlendirici renk ve letâfetleriyle insanlara bahar tâzeliğini zerkediyor... (s. 164)

Yazar, roman boyunca sık sık değişik mekânlardaki bahçelerin tasvirini yaparken çiçekler arasında, güllere dikkatleri çekmiş; onu dâimâ devrin remzi olarak ilk plânda tutmaya gayret göstermiştir. Nitekim romanın dikkat çekici şu bölümünde, hem dünyadaki bütün gül çeşitlerinin yetiştirildiği muazzam bir bahçenin tasviri yapılmakta, hem de Nevâî'nin gül zevki ortaya konmaktadır:

"...şâir (Nevâî) Bâğ-ı Zağân'a girdi. Bu, pek çok saray, köşk ve bir dizi birbirinden güzel evlerle bezenmiş koskocaman bir bahçeydi. Ağaçlar arasında kıvrılan geniş fakat oldukça aydınlık yolda ilerleyerek büyük bir yeri işgal eden muazzam gül bahçesine daldı. Burada dünyadaki bütün gül çeşitlerini bulmak mümkündü. Nevâî gülü ve gül rengini çok severdi. Her zamanki gibi bir süre durarak bu rengârenk gülleri seyrettikten sonra karşıdaki kâşâneye, duvarları, sütun ve kapıları nakkaşlar tarafından özel el emeği, göz nuruyla süslenmiş olan devâsâ binâya yöneldi." (s. 39, 40)

Eserde, bir tek örnek dışında, koparılıp ele alınmış veya bir yere yerleştirilmiş güller mevcut değildir. Ele alınan güllere misâl şudur:

"(Hatice Sultan) eteklerini tutan câriyelerden başka, peşindeki yüzlerce şık giyimli genç kızla, elinde bir yığın güllerle birlikte mağrur bir şekilde yürüyüp bağın ortasındaki kâşâneye doğru ilerledi." (s. 161)

2-) Malzeme ve Eserlerde Gül

a-) Giyeceklerde Gül

Romandan Örnekler:

"... sim işlemeli gülleri lâv lâv yanan ipek elbise... " (s. 337)

"... gül desenli ipek don (giysi)... " (s. 228)

"... altın güller işlenmiş koyu kızıl Çin ipeğinden oldukça uzun ve geniş bir bluz.. " (s. 160)

"... sırtında, yakası altın güller, kıymetli taşlarla rengârenk parıldayan kırmızı ibrişim bir don (giysi) vardı." (s. 41)

"... gül desenli bir çizme... " (s. 110)

"... gül kurusu renkli çizmeler... " (s. 16)

"... gül kurusu etek... " (s. 307)

Görüldüğü gibi güller, ipek elbiseler üzerinde boy göstermekte, çizmelere desen olmaktadır. Ayrıca "gül kurusu" denen renk yine çizmelerde ve eteklerde göze hitap etmektedir.

b-) Kumaşlarda, Dokumalarda Gül

Romandan Örnekler:

"Bâğ-ı Cihan-ârâ'nın ana giriş kapıları, muazzam sarayı, duvarları, kasır ve köşklerinin caddeye bakan cepheleri Hint ve Mısır'ın ipek dokumaları, Çin'in hercaî gül desenli nefis atlaslarıyla bezenmişti. " (s. 327)

"Gülleri altın ve gümüş sırmalarla işlenen bâzı kumaşlar güneş altında al kızıl alevler saçıyor gibi görünüyordu. " (s. 327)

"Yolun her iki tarafındaki evler ve dükkânlar, bahçe duvarları serâpâ ucuz kumaşlarla süslenmişti. Sadece renkleri, desenleri ve gülleri değişti. " (s. 327)

"Hem kendisi hem de büyüünce kızına ışık dikmek için sakladığı iki çift gül desenli basma... " (s. 326)

"İçeri dökülen güneş ışıklarının... diğer kısmı ise halının güllerini canlandırıyordu. " (s. 352)

Anlaşıyor ki Baykara devrinde ipek, atlas gibi en pahalısından en ucuzuna kadar, her yerde teşhir edilebilen pek çok kumaşa gül desenleri ağır basmaktadır. Güllerden bir kısmı hercaî görünümlü olup bir kısmı da altın ve gümüş sırmalarla işlenmiştir. Sandıkta -belki çeyiz için - saklanan basmalarda, ayrıca el emeği ve göz nuruyla meydana getirilen halılarda gül, yine bütün güzelliğiyle karşımıza çıkmaktadır.

c-) Araç ve gereçlerde Gül

Romandan Örnekler:

"Mürekkep kuruduktan sonra kâğıdı, üzeri oyma gül desenli deri dosyaya koyup.. " (s. 39)

"Oturduğu halı üzerinde deste deste kâğıtlar, kaliteli deriden yeni yapılmış, gül desenli bir çanta... " (s.276)

"Gül desenli deri ciltlerin zarâfet ve sağlamlığını kontrol ettikten sonra... " (s. 165)

"Bostan, (Hizmetçi kız) ince bezeklerle süslenmiş sürâhiden gül desenli kâseye şerbet dökerek tevâzu ile uzattı. " (s. 45)

"İçeri dökülen gün ışıklarının bir kısmı.... duru su konulmuş, göz akı gibi taze, kenarları minnacık güllerle süslenmiş sevimli kâseyi okşuyor... " (s. 352)

"Koridordaki gül desenli nefis bezekli leğenden su alıp elini yüzünü yıkadı. " (s. 335)

"Şâir Tûrâbî... .. nefis işçilik örneği sergileyen gül desenli bakır leğençede kesme helvayla dönüp geldi. " (s. 17, 18)

"İhtiyar kadın sofrayı yazıp, gül desenli tabaklarla umaç getirdikten sonra..." (s. 227)

"Arkasından da gül desenli tabaklara yemekler konuldu. " (s. 189)

"... gül desenli tabaklarda et ve tâze pide bu sofrayı süsledi. " (s. 33)

"Kuyruğundan hortumuna kadar seccâdeler, özel ipek papuklarla süslenen filerin sırtına, çevresi oyma gül desenli mahfeler² konulmuştu. " (s. 331)

Yazı-kırtasiye malzemeleri diyebileceğimiz kitap cildi, dosya ve çantada; ev-mutfak eşyalarından kâse, leğen, leğence ve tabakta; hatta fillerin üstüne yerleştirilen iki kişilik kapalı vâsıtada bile gülün cazibeli güzelliğinin desen olarak sergilendiğini görüyoruz.

ç-) Yapılarda Gül

Romandan Örnekler:

"... balkonlu, rengârenk, gül desenleriyle bezeli imâretlerin serpildiği yeni sokaklarda güneş bütün cömertliğini sergilemekteydi. " (s. 14)

"Duvarları altın nakışlı güllerle bezenmiş bu salonun ihtişamı.." (s.161)

"... rafları envâ-ı türlü gül desenleriyle süslenmiş büyük salon ağzına kadar insanla doluydu. " (s.30, 31)

"Burası duvarları gül desenli koyu kırmızı şâhî ile kaplanmış küçük ve kare şeklinde bir odaydı. " (s. 146)

"... oyma gül desenleriyle bezenmiş kapı... .. " (s. 40)

"Tabanı gül desenli çinilerle kaplı koridor... .. " (s. 41)

"... gül desenli camı tıkırdattı. " (s. 211)

İmâretlerin, salonların, odaların, koridor çinilerinin, kapıların ve camların bezenmesi sırasında, yine gül motiflerinden faydalanıldığına şahit oluyoruz. Sadece yüksek tabakanın oturduğu saray, köşk gibi binâlarda değil, halkın barındığı evlerde de gül desenlerine rastlıyoruz.

d-) Resimlerde Gül

Romandan Örnekler:

"... bu genç ressamın (Behzat) çizdiği resimlerdeki gül, ağaç ve yaprakların ince detayları, canlılık ve renkleri Nevâî'ye çok iyi yazılmış bir şiirin sihirli kelimeleri gibi göründü. " (s. 151)

² Mahaffe (Mahfe) : Deve, katır, fil gibi hayvanların sırtına konulan ve içine iki kişi oturabilen kapalı vâsıta.

"Nevâî, kelimenin tam anlamıyla gözlerinde beliren bir ihtirarla resimlere baktı: ... Üstünü küçücük, gül desenli halı kaplamış deve; âşık ile maşûkun gül bahçesinde buluşmaları... " (s. 343)

Nevâî'nin takdir ettiği ressam Behzat'ın resimlerindeki güller de o devrin san'atına akseden parıltılar olarak dikkatleri çeker.

3-) Şahısların Üslûbunda Gül

a-) Konuşmalarda, Sohbetlerde Gül

Romandan Örnekler:

"Bu dille (Türkçe ile) rûhun ve gülün her hâlini ifade etmek mümkün. " (s. 43)

"Tahminimce bu gazeli yüz şâire dağıtsak, onların yapacakları nazîre ile yüz gazel ortaya çıkar. Böylece bir top gül, yüz gonca vermiş olur. " (s. 43)

"Onların (Halk arasında çok sayıdaki basiret ve akl-ı selim sahibi kişilerin) bütün güzellikleri kalplerindedir; gül ne kadar yıpranırsa yıpransın, yaprakları yırtılırsa yırtılsın, yine de cemâli güzel değil mi ? " (s. 314)

"Memleketin başına diliyle gönlü bir olan, sadece halkın menfaatini düşünen, âlicenap, temiz vicdanlı insanlar gelmedikçe, hayâtın gülleri solmaya devam edecektir. " (s. 377, 378)

"Bu aziz toprakların şirin gülleri olan sizin gibi değerli insanlardan ayrılmak son derece üzücü..." (s. 421)

Yukarıdaki konuşmalar, Nevâî'ye aittir. Yazar, Nevâî'nin, güle ve gül rengine olan sevgisini diğer sayfalarda belirttiği gibi, bu konuşma ve sohbetlerde de onun, ifâdesini, güllerle süslemeğe çalıştığını vurgulamıştır.

Mesleği helvacı olan şâir Tûrâbî de bir sohbet sırasında Nevâî'yi gül bahçesinde dolaşan kelebeğe benzeterek şöyle der :

"Kelebeğin, gül bahçesinde dolaştığı gibi o zât-ı âli de çocukluktan başlayarak ilim, fikir, şiir ve sanat bahçelerinde dolaşıp durdular. " (s. 20)

Gülden faydalanan diğer konuşmalar:

"İki tane peri çehreli kız. Güzellik bahçesinin tâze gülleri. " (s. 347) (Bu cümle roman kahramanlarından Şehzade Muzaffer Mirza'nın Doğan Bey'e, iki kızın tasvirini yaptığı bölümden alınmıştır.)

"Gel, canımın gülşeni!" (s. 129) (Roman kahramanlarından Sultan Murad'ın Zeyniddin'e hitabıdır.)

Bütün bu konuşmalarda, sohbetlerde gül, mecazlar ve benzetmeler için çok yerinde ve güçlü bir ifâde vasıtası olmuştur.

b-) Görüşlerde, Düşüncelerde Gül

Romandan Örnekler:

"Kalbindeki ilham ve hayâlle beslenen çemenzardan rengârenk güller, birbirinden güzel, şâirane hikâyeler derledi. (s. 419) (Yazarın Nevâî hakkındaki görüşü.)

"Soğuk, meş'um rüzgârlar esmeden ilham bahçesinden mümkün olduğunca çok gül toplaması şarttı. " (s. 419) (Yazarın Nevâî hakkındaki görüşü)

"Hükümdar o gülü kokladı bile. " (s. 219) (Sultan Murad'ın düşüncesi, kanaati olup, gül, burada Dildar adlı kız için kullanılmıştır.)

Yazar, baştaki iki örnekte Nevâî'ye yakışır görüşlerini dile getirirken farkında olarak veya olmayarak kendisini de gül ortamının içinde hissetmektedir.

* * *

Bir esere değişik açılardan bakış, yazarının üslup özelliklerini ve edebî şahsiyetini daha iyi ortaya çıkarabildiği gibi, okuyucunun ufkunu genişletip, göremediği tarafları yakalamasına da yardımcı olabilmektedir. Araştırmacı bir gözle okunmadığı takdirde, "Nevâî" adlı romandaki gülle ilgili motifler, unsurlar fazla dikkat çekmeyebilir. Çünkü makalenin başında da belirttiğim gibi yazar, gülü romanın değişik yerlerine serpiştirmiştir. Ancak ilgi duyarak okunduğu zaman, eserde gülün gerektiği ölçüde işlendiği, dolayısıyla gül-insan münasebetine de yeteri kadar yer verildiği görülür. Şunu söyleyebiliriz ki romanda altmışın üzerinde "gül" kelimesini kullanan Aybek, şehzadelerin salтанat mücadeleleri ve çeşitli saray entrikalarıyla dolu olan hâdiseler zincirindeki ağırlığı, ciddiyeti adı geçen çiçekle hafifletip yumuşatmaya çalışmış; daha önemlisi, Baykara-Nevâî devrini hayâlimizde çıplak değil, ortamına uygun gül bahçeleriyle, gül kokularıyla, gül renkleriyle, gül desenleriyle canlandırmıştır.

SEELİDA PROJESİ

Kübrâ YETİŞ

23 ve 24 Haziran tarihlerinde Türkiye, çok farklı ve mühim bir toplantıya ev sahipliği yaptı. Kısaca SEELİDA adını alan (South East Europe Leadership Initiative: a Dialog for Action – Güneydoğu Avrupa Liderlik Girişimi: Eylem İçin Diyalog), “21. Yüzyılın kadın liderleri: Demokrasi için başarılı, yerel, bölgesel ve uluslararası ortaklıklar” konulu proje çerçevesinde, Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya’dan sonra, son toplantı, Türk Kadınları Kültür Derneğinin Ankara’daki genel merkezi tarafından, derneğin başkan yardımcısı Emine Bağlı Hanımefendi’nin de büyük gayretleriyle, Ankara’da düzenlendi. Türk Kadınları Kültür Derneği, Seelida’nın, çeşitli ülkelerin sivil toplum kuruluşlarından¹ müteşekkil yürütme kurulunda ülkemizi temsil ediyordu. Bu toplantıya sayın Dr. Fahrünnisa Bilecik² ile beraber Kubbealtı gençlerini temsilen katıldık.

Finansmanı Avrupa Konseyi tarafından sağlanan projenin hedefleri , yeni kânun ve düzenlemeler yapmak için kadınlara lobicilik kabiliyeti kazandırmak; yurttaşlık ve insan haklarını yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde savunabilmeleri için kampanya yürütmelerini sağlamak; kadın politikacılar ve sivil toplum kuruluşları arasında bağlantı kurmak; kadın liderleri desteklemek; kadınların çeşitli karar mekanizmalarındaki rollerini güçlendirmek şeklinde hülâsa edilebilir.

Programın en mühim yönü, demokratikleşme sürecindeki Balkan ülkelerinde, bu sürece kadınları da dâhil ederek onların aktif roller üstlenmelerini temin etmek suretiyle, demokrasinin nîrengi noktasını teşkil eden insan haklarının önemli bir ayağı olan kadın haklarını gerçekleştirmeye ve böylece demokrasiyi daha sağlam temellere oturtmaya yönelik çok ciddî faaliyetler ihtivâ etmesi idi. Böylece SEELİDA çerçevesinde, bölgedeki sınırlar arası işbirliği için yeni bir model meydana getirmek hedefleniyordu.

Katılımcılar, bu alanlarda eğitim almış; uzmanlaşmış; ülkelerinde ve dünyanın bir çok yerinde son derece ciddi ve profesyonel çalışmalar yapmış; seçim kampanyalarında ve çeşitli siyasi partilerde danışman olarak görev almış; akademik araştırmalar

¹ Arnavutluk, Kadınlar Merkezi ; Bosna-Hersek, Kadından Kadına ; Bulgaristan, Değerler Vakfı ; Hırvatistan, Kadınlar Savaş Kurbanları Merkezi ; Yunanistan, Atlantik ve Avrupa İşbirliği için Yunan Derneği ; Makedonya, Kadınlar Özgürlük Dayanışma ve Eşitlik Derneği ; Romanya, Kadınlar Fırsat Eşitliği Vakfı ; Slovenya, Çağdaş Sosyal ve Siyasi İncelemeler Barış Enstitüsü ; Türkiye, Türk Kadınları Kültür Derneği ; Yugoslav Federal Cumhuriyeti, İş Kadınları Derneği.

² Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

yürütmüş ve SEELİDA benzeri pek çok organizasyonda gönüllü olarak yer almış hanımlardan müteşekkildi.

23 Haziran Cumartesi günü sabahı yürütme kurulu toplantısı yapıldıktan sonra, Emine Bağlı ve derneğin diğer muhterem üyeleri, misafirlere Ankara'yı gezdirdiler. 24 Haziran'da ise Dikmen Hâkim Evi'nin konferans salonunda, "Kâr amaçlı olmayan kuruluşların yürütülmesi esasları" ve "Kadınlar için politik kampanya yürütülmesi esasları" konulu seminer gerçekleştirildi. Bir müddet mühendis olarak çalıştıktan sonra Oxford üniversitesinde işletme eğitimi almış; sâhasında uzmanlaşmış, derin ve birikimli bir hanım olan Romanyalı katılımcı Dina Loghin'in yürüttüğü seminer, değerli arkadaşlarımız Mehvar Ergün ve Sevil Recepti tarafından başarılı bir şekilde ve simultane olarak tercüme edildi.

Dina Loghin'in dinleyicilere dağıtılan belge ve notlarla zenginleştirdiği bu faydalı konuşmasının ana başlıkları üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Birinci kısımda Loghin, kâr amaçlı olmayan organizasyonlarda gâyenin ve hedef kitlenin tesbiti; bu kitlenin ihtiyaçlarının belirlenerek çözümlerin sunulması; proje seçiminde, planlanmasında ve yürütülmesinde göz önüne alınacak kriterler; liderin taşıması gereken özellikler ve çalışma grubunun teşekkülünde dikkat edilecek hususlar hakkında bilgi verdi. Kâr amacı gütmeyen organizasyonlarda en önemli faktörün insan olması sebebiyle, eleman kalitesinin yükseltilebilmesi için teknik bilgisi olan uzmanlara ihtiyaç duyulduğundan ve liderin iyi bir çalıştırıcı niteliği taşıması gereğinden bahsetti. Vizyon, yetenek, teşvik, kaynak ve aksiyon planı unsurlarından birinin eksikliği halinde projenin bir değişimi sağlamanın ve hedeflerine ulaşmasının mümkün olmadığını belirtti.

İkinci bölümde ise, politikada başarı için gücün gerekliliğinden söz açtı ve bu alanda İngiliz ekolünün tanımını benimsediğini söyleyerek gücün, ferdî kuvvet, uzmanlaşma, kaynak ve mevkiden teşekkül ettiğini dile getirdi. Liderlik kriterleri ve idare esasları hakkında bilgi verdikten sonra, bir kadının her şeyden evvel kendi liderliğini yapmak zorunda olduğunu ; bu noktada sosyal, profesyonel ve özel hayatın ayrı ayrı planlanması gerektiğini vurguladı ve konuşmasını partizan politika³ ile uğraşan herkesin, başarıya ulaşmak için, göz önünde bulundurması gereken bir tavsiye ile noktaladı: "Her zaman insanları düşünerek hareket edin, onlar mesajı alacaktır."

Yazıya son verirken, bu organizasyonun gerçekleştirilmesinde büyük çaba ve emek sarf eden, bizlere kıymetli vakitlerini ayıran Türk Kadınları Kültür Derneği'nin idare heyeti üyelerine⁴, özellikle de derneğin genel başkanı muhterem Sabahat Gülay Hanımefendi'ye ve bu proje için büyük gayret göstermiş olan Emine Bağlı Hanımefen-

³ Kâr amacı gütmeyen organizasyonlarda, meselâ sendikalarda yürütülen faaliyetler de politika kapsamına girmektedir. Partizan politika ise siyâsâ hâyatta aktif rol alma, bir partide görev yapma mânâsına gelir.

⁴ Tülay Tuğran (genel sekreter); Nihal Aral (muhâsip); Gülten Okutan; Serap Taylak; Neşe Koç; Filiz Demir; Rânâ Özkan

di'ye teşekkür ediyor; bundan sonraki faaliyetlerinde de başarılarının devâmını temenni ediyoruz.

DÜZELTME

2001/Nisan sayımızda yayınlanan Mustafa Tahralı'nın AŞK isimli şiirinde yapılan bir harf hatasından dolayı özür diliyor ve şiiri yeniden yayınlıyoruz.

AŞK

Mustafa TAHRALI

Vech-i aşktan görünen canları Leylâ kılar aşk
Gösterir hüsnünü, meftûnunu şeydâ kılar aşk
Ref'edip aklını Mecnun diye sahrâya salar
Sonra Mecnûn'unu bin akl ile dânâ kılar aşk.

Ağustos, 1991

SÛFÎ ŞÂİR SEYYİD SEYFULLÂH'IN VAHDET-İ VÜCÛDA DÂİR RİSÂLESİ: MİFTÂH-I VAHDET-İ VÜCÛD

Yard. Doç. Dr. Bilâl KEMİKLİ*

GİRİŞ

Osmanlı şiirinin en önemli kaynaklarından birinin, Müslüman toplumlar içerisinde çeşitli fonksiyonlar icrâ etmiş olan tasavvufî düşünce ve hayat olduğu bilinen bir gerçektir. Bir yandan mârifetullâhı, bir yandan da nefsin arındırılmasını gerçekleştirmeye dönük gayretleri ifâde eden tasavvufun, Türk edebiyâtına iki şekilde etkisinden söz edilmektedir: İlki vezin, şekil ve muhtevâ itibâriyle İslâm kültür coğrafyasının bir eseri olan klasik tarzdaki şiirin, özellikle Osmanlı Devleti'nin târihî süreci içerisinde gelişip XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçek anlamda hüviyetini kazanan dîvan şiirine etkisi bağlamındadır. Daha çok tasavvufî *mesnevî*ler olmak üzere, *menâkıbnâme* ve *tezkiye*’l-evliyâ türünde eserler ile tasavvufî mânâyâ işaret eden mazmunlarda görülen bu etki, İranlı şâirlere yazılan nazîrelerle gelişmiştir. Zikredilmesi gereken ikinci etki ise, Ahmet Yesevî’nin başlattığı ve Yesevî dervişleriyle gelişip yayılan “*hikmet geleneği*” eksenindedir. Bu gelenek, özellikle Anadolu’da, halk dili ve hece vezni ile halk edebiyâtına mahsus şekillerle tamâmiyle yerli ve orijinal yeni bir şiirin doğmasına imkân vermiştir. Bu şiirin düşünce zemîni, *Acem* kültürünün tesiri ile yazılan şiirlerden ayrı olmamakla birlikte, gerek dil ve ifâdede, gerekse üslûp ve vezinde tamâmiyle farklı ve orijinaldir. Bir başka ifâde ile *Farsça* ve *Acem* etkisiyle tasavvufî düşüncelerini yazan büyük şâir *Mevlânâ* ile *Türkçe* ve hikmet geleneği etkisine bağlı olarak yazan *Yûnus Emre*’nin şiirlerindeki ahlâkî öğreti ve felsefe aynı olup; dil, edâ, vezin ve şekil ise farklıdır. Halk nezdinde derin tesir yaratarak asırlarca yazılı ve sözlü bir gelenek hâlini alan tasavvufî anlayışı da sözü edilen bu ikinci etkinin eseri olarak görmek mümkündür.

Tasavvufun *varlık*, *varlık mertebeleri* ve *mârifet* gibi konular etrâfında geliştirdiği nazariyeleri, şiiri “İlâhî ilham esintileri ve Sübhânî feyz havalarının eseri” olarak gören anlayışın en önemli açılım kaynağı olsa gerektir. Bu anlayışa göre, dili cennetin anahtarı olan şâirlerin içlerindeki denizlerden düşünce kabarcıkları ile kenara çıkan irfan cevherleri ile mârifet ve mânâ incileri, ilâhî sır ve vâridat hazînelerinde toplanarak şiir hâlini alırlar. Şiir ve şâirlik latif evrene âit unsurlardır. Nitekim şâirin yegâne malzemesi olan söz, iyiler için gökten inmiş bir lütuftur. Şu halde bu lütfu nîmet bilinci ile yerli ye-

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

rinde kullanmak, “her sözün bir mânâsı, her ismin bir müsemmâsı, her sözün bir tevilî ve her tevilin bir temsîlî” olduğunu bilen mutasavvıf şâirin, şiir dünyâsında olduğu kadar, tasavvufî tecrübesi olmamakla birlikte bu anlayışın varlığını sürdürdüğü ortamda şiir yazan herhangi bir şâirin de öncelik verdiği konular arasında olması gerektir. Bu nedendir ki şâir, gerçek sevgilinin mutlak güzelliğın sâhibi olan Vâcibü’l-Vücûd olduğunu ve başka şeylerin de onun sembolünden ibâret bulunduğunu anlayan irfan sâhibi kimse olarak da tanımlanmıştır¹. Bu tanımdan yola çıkarak klasik dönemin pek çok şâirinde birinci derecede göze çarpan tasavvufî kaynaklı konunun *varlık* ve *mârifet* anlayışı olduğu düşüncesini ileri sürebiliriz. Varlık ve mârifet anlayışı, tasavvuf felsefesinin en önemli konularından biri olan vahdet-i vücûd düşüncesi içerisinde anlam kazanmaktadır. Bu düşünce, *Anadolu*’da *Sadreddin Konevî*, *Dâvûd-ı Kayserî* ve daha sonraki dönemlerde *Abdullah Bosnevî*, *İsmail Hakkı Bursevî*, *Abdullah Salâhî* ve *Muhammed Nûru’l-Arabî* gibi bazı entelektüel âlimlerin yerleşmesini sağladıkları *İbnü’l-Arabî* felsefesi ile *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*, *Ferîd-üd-dîn-i Attâr* ve *Yûnus Emre* gibi sûfî şâirlerin çizgisinden beslenerek gelişmiştir.

“Varlığın tekliği” yahut “varlığın birliği” olarak tercüme edebileceğimiz *vahdet-i vücûd* terkîbî lafız itibâriyle şiirde genellikle kullanılmasa da, bu terkipte ifâde edilen varlık ve mârifet anlayışına sıkça rastlamak mümkündür. Şiirlerde bu düşünceye, *tecellî*, *fenâ-bekâ*, *vahdet-kesret*, *can-beden*, *cemal*, *âdîd* ve *yâr* gibi mefhumlar etrafında teşekkül eden anlamlar ve bu anlamların teşekkül etmesine kaynaklık eden âyet ve hadis metinlerinden yapılan lafız ve mânâ iktibâsları ile *Hallâc-ı Mansûr*, *Cüneyd-i Bağdâdî*, *Şeyh-i Ekber* ve *Şems-i Tebrîzî* gibi sûfilerin menâkıblarına ilişkin mazmunlarda açıkça yer verildiğine tanık olmaktadır. Bir başka ifâde ile pek çok şâirde gerek anlam, gerekse iktibas ve mazmun olarak *vahdet-i vücûd* düşüncesi önemli bir açılım vâsıtası olarak bulunmaktadır. Ancak bu düşüncenin şiirimizdeki târîhî seyrine ve bu süreç içerisinde kazandığı anlamlara ilişkin herhangi bir tetkik yapılmamıştır². Dolayısıyla şâirin, şiirine kaynaklık eden tasavvuf felsefesinin bu en temel düşüncesine ilişkin yaklaşımını konunun teorisyenleriyle birebir aynı anlam çerçevesi içerisinde algıladığı meselesi

¹ Burada işâret edilen klasik dönem şâir tanımları ünlü tezkireci Latfî’nin *Tezkire*’nin önsözünde ileri sürdüğü düşünceler (Bkz. *Latfî Tezkiresi*, Haz. Mustafa İsen, Ankara, 1990, 1-11) ile Mehmet Çavuşoğlu’nun Dîvan edebiyatında ve Osmanlı toplumunda bir meslek olarak şâirliğe ilişkin değerlendirmelerinden (Bkz. “XVI. Yüzyılda Dîvan Edebiyatı: Dîvan Edebiyatında Şiir Kavramı”, *Çevren*, Yıl IX, No: 35, Eylül 1982, 53-64.) mülhemdir.

² Esasen Osmanlı şiirinin öncelikli kaynakları arasında zikredilen tasavvufa ilişkin başta Fuat Köprülü’nün *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar* (Ankara, 1982)’ı ile konuya ilişkin müteferrik makâleleri olmak üzere, Abdülbâki Gölpınarlı’nın müteaddit eserleri ve E.J.W.Gibb’in *Osmanlı Şiir Târîhi* (Çev. Ali Çavuşoğlu, I-II, Ankara, 1999, 44-62) isimli çalışması önemli açılımları içermektedir. Fakat bütün bunlar genel değerlendirmelere müstenittir. Öte yandan son dönemlerde belirli oranda artan dîvan tahlillerinde ise konu, sistematik tahlil metodu ekseninde vahdet-kesret, tecellî, hayret, mârifet ve aşk gibi kavramlar etrafında odaklanmaktadır. Bu kabil çalışmaların, artarak devam etmesi hâlinde, burada söz konusu edilen eksikliği giderici çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülebilir.

müphemdir. Bu nedenle bir kısım mefhum ve mazmundan yola çıkarak şiirde nazmedilen *vahdet-i vücûd* düşüncesini, bu düşüncenin felsefi boyutta teorisyenleri olan **İbnü'l-Arâbî** ve diğerlerinin eserleri konteksinde okumak ya da sistematik tahlille şâirin mısralarından yola çıkarak bir kısım kalıp cümleler ile konuyu izah etmek yeterli olmamaktadır.

Her ne kadar ehl-i tahkîkin ileri sürdüğü gibi bu düşünce *tevhid* inancını tebellür ettiren metinlerden mülhem ise de terimin icâdı ve anlamındaki gelişmeler büyük oranda artefakt (insânî) bir yönü hâizdir. Daha açık bir ifâde ile bu düşüncenin metinler etrafında düşünen sûfî / muhakkikler tarafından geliştirildiği, diğer felsefî anlayışlar gibi insânî ve târihsel olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla terimin şiirimizde kazandığı anlamı, hem içinden geline dinî ve tasavvufî atmosferi ve hem de terekkün eden geleneği göz önünde bulundurarak okumak durumundayız. Nitekim bu terimin târihine *Anadolu*'da yetişen şâirin manzum ve mensur eserleri de önemli katkı sağlamış olsa gerektir. Bu itibarla öncelikle yapılması gereken, sûfî şâirin *vahdet-i vücûd* kelimesinden ne anladığı sorusuna sağlıklı bir cevap aramaktır. Bu arayış, şiir ve düşünce târihimizde önemli bir etkiye sâhip olan bir terimin anlaşılmasına katkı sağlamanın yanında, eski şiirimizin şerhi / okunması için de kayda değer malzeme sunacaktır. Bunun için şiir ve kültür târihimize dâir metinleri kronolojik esâsa mâtuf okumalar büyük oranda gerekli malzemeyi sunacaktır. Bu noktadan hareketle, burada şiirlerinde *vahdet-i vücûd* düşüncesini yetkin bir üslûp ile işleyen ünlü sûfî şâir Seyyid Seyfullâh'ın konuya dâir telif ettiği mensur bir risâlesi, ilgi duyan okuyucuların dikkatine sunulacaktır.

Asıl adı **Seyfullah Kâsım** olan ve babasına istinâden **Seyyid Nizâmoğlu** olarak da bilinen şâir, *Halvetiye* tarikatının *Ahmediye* kolunun kurucusu olan **Yığıtbaşı Veli**'nin ünlü halifesi ve aynı kolun *Sinâniye* şubesinin bânisi **İbrâhîm Ümmî Sinân**'ın müridlerindendir. Tarikate iyi bir öğrenim gördükten sonra intisap etmiş, seyr ü sülûkünü tamamlayarak müstahlef olduktan sonra da *Silivrikapı*'da bulunan *Emirler Tekkesi*'nde uzunca bir dönem postnişin olarak bulunmuştur. Hayâtına ilişkin ayrıntılı bilgilerden yoksun olduğumuz şâir, nesebinin Hz. **Hüseyin** yoluyla Hz. **Peygamber**'e ulaştığını, aslen *İran*'da yerleşmiş olan dedesi **Şihâbüddin Efendi**'nin **Şah İsmâil**'in zulmünden kaçarak *Bağdat*'a göç etmiş olduğunu ve babası **Seyyid Nizam**'ın da **Kâsım Zülfikar Mâzenderânî**'ye müntesip bir *Gülşenî* olduğunu bâzı eserlerinde zikretmektedir. Babası **Seyyid Nizam**, **Yavuz**'un hükümdarlığı döneminde *İstanbul*'a gelerek buraya yerleşmiş, **Seyyid Seyfullah** da burada doğmuştur³.

Şiirlerinde *hakikî aşk* ve *Ehl-i Beyt* sevgisine çokça yer veren şâirin eserleri, *Dîvân*, *Mîracü'l-Mü'minin*, *Şeref-i Siyâdet*, *Ma'denü'l-Maârif*, *Esrârü'l-Ârifin*, *Seyr ü Sülûk*, *Câmiu'l-Maârif*, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, *Adâb-ı Menâzil* ve bu makâlenin konusu olan *Miftâh-ı vahdet-i vücûd*'dur. Tasavvuf düşüncesinin ameli ve nazarı pek çok alanın-

³ Şâirin hayâtı hakkında ayrıntılı bilgi ve ilgili kaynakça için bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, "Seyyid Seyfullah (Nizamoğlu)", *Türk Dili*, XIX/207, Ankara, 1968, 407; Necdet Tosun, "Seyyid Nizâm-oğlu Seyfullah Hayâtı ve Eserleri", *İLAM Araştırma Dergisi*, II (1), Ocak-Haziran 1997, 153-164.

da sâhib-i fikir olan Seyyid Seyfullah'ın bilhassa *Miftâh-ı vahdet-i vücûd*'da *vücûd* ve *varlık mertebelerini* anlaşılır bir üslûp ile izah etmesi, ele aldığı konuya bihakkın vâkıf olduğunun delili olarak değerlendirilebilir. *Miftâh-ı vahdet-i vücûd* on üç sahîfeli küçük bir risâledir. Bildiğimiz kadarıyla iki defa neşredilmiştir; bunlardan ilki târihsiz olarak *İstanbul*'da basılan müstakil neşirdir, ikincisi ise *Reşahât Tercümesi*'nin (İstanbul, 1291, s. 382-401) kenarında neşredilmiştir. Burada Türk tasavvuf düşüncesi ve tasavvuf edebiyâtıyla alâkadar olan kesime hitap etmeyi amaçlayarak, herhangi bir sâdeleştirilmeye gidilmeksizin risâlenin metni takdim edilmektedir. Ancak metinde yer alan Arapça kısımlar ile âyet ve hadislerin tercümesi tarafımızdan yapılmıştır. Böylece ele alınan metin güncelleştirilmeye çalışılmıştır.

RİSÂLE-İ MİFTÂH-I VAHDET-İ VÜCÛD

Bismillâhîrrâhmânirrahîm

Evvelâ Cenâb-ı Hakk’a hamd ü senâ ve Habîbine salât ü selâm u iktidâdan sonra ma’lûm ola ki; vahdet-i vücûda kâil olan ehlullâhın kelâmından fehm olunan ma’nâ budur ki; “vücûd” birdir, birden artuk değildir. Ol vücûd Hakk’ın vücûdudur. Hakk’ın vücûdundan gayrı bir şeyin vücûdu yoktur. Bu kesret-i kevnîyyede görünen cemî’-i kâinâtın varlığı bir zâtandır. Şek yoktur ki, bu cümle eşyâda ol cümle Zât-ı vâhid kendi varlığın gösterdi. Pes bu cümle eşyanın her birinde ol Zât-ı vâhid kendi birliğin gösterdi. Pes bunların her biri onun birliğine delâlet ederler. Sanma ki bunlardan her biri başlı başına varlardır. Veyâ cümlesi bir uğurdan varlardır. Ne başlı başına her biri var olabilir ve ne cümlesi bir uğurdan var olabilir. Belki bu cümle eşyâ ile götürü ‘âlem yok idi. Ol Zât-ı vâhid var idi. El-ân kemâ-kân var olan, ol Zât-ı vâhiddir. Ve ol Zât-ı vâhiden gayrı bir mevcûd yoktur. ‘Âlem dedikleri onun varlığının’ âlâmetidir. Ve bu ‘âlem yüzünde görünen kesret-i kevnîyyede cemî’-i kâinât bir anda var görünür. Yine ol ân içinde yok olur. Varlık ile yokluk beyninde ziyâde sür’ât ile inkılâbından her şeyin varlığı hiss ile idrâk olunur. Ol içinde yine yokluğu idrâk olunmaz. Zîrâ her anda yokluğa varlık teâkub eder. Bu ecilden müddet-i medîde üzere her şeyi varlık ile mütemâdî olur zannederler. Her şey’-i mümkinde ise varlık bir karâr üzere mütemâdî olmaz. Belki bir varlık gelip seyl gibi sür’at ile gider, yine yerine bir varlık dahi gelir. Her anda ve her lahza biri gidip biri gelmedir. Ne geldiği görünür ve ne gittiği hiss olunur. Onun çün her şey’-i mümkinde varlık bir karâr üzere durur zann olunur. Ol ise her ânda ademe gidip ma’dûm olmaktadır. Zîrâ an-asl yok idi, yine yoktur. Pes ol yok üzerine bir varlık per-tevi uğrayıp tareyân eyledi; ol varlık pertevi la-yenkâtı’ seyl gibi seyelân etmektedir. Yâhud dâire-i cevvalê misâli cevelân etmektedir. Pes imdi mecmû’-ı âlem ol varlık per-tevi içinde bir zıll-i hayâldir. Zîrâ varı varlık bir var ki, evvel ü âhir var olan ol vardır, ondan gayrı var yoktur.

Bu âlem bir var imiş bir yok imiş misâlineindir. Ya’nî ezel-i âzâlde bir Zât var idi, ondan gayrı hiç bir kimse yok idi. Ol Zât-ı âlînin ilminde bu âlem böyle olacağı var idi. Pes kendi perteviyle ilminde olduğu gibi bu âlemi var eyledi ve varlık sûretinde bunca eşyâyı âşikâr eyledi. Yine her ânda yok eder ve var eder. Yokluk ile varlık arasında sun’unu izhâr ider; ezel-i âzâlde yok olan her hâlde yoktur; gerekse var sûretinde görünsün, gerekse görünmesün. Yine hiç ebedî ol yoktur. Ve ezel-i âzâlde var olan hemîşe ebedî vardır. Ve bu cümle eşyâ ile var olan yine ol vardır; evvel vardır. Mine’l-ezel ile’l-ebed birdir; birliğiyle bu cümleye kâdirdir. Ol Kâdir-i mutlak, kemâl-ı kudretiyle kendi vücûd-i zıllısını sana ve bana ve efrâd-ı âlemden her ferde i’tâ eyledi. Sen ve ben,

senlik ve benlik ile birbirimizden seçilip imtiyâz eyledi. Pes taayyün-i vücûd-i zıllî-i hayâlî ile her birimiz başka başka müteayyin olduk. Ve ol taayyün içre bize her ne gerekse levâzım-ı taayyün vücûdumuzu kesir ve noksan etmeyip ol Zât-ı mutlak i'tâ eyledi. Ve mübtedâ-yı isti'dâd-ı ezelimize göre her birimizi kendüye hidâyet eyledi. Nitekim buyurur: *"A'tâ külle şey'in halakahû sümme hedâ."*⁴ Pes bu takdîrce her birimize isti'dâd-ı ezelimiz muktezâsınca Hak Sübhânehû ve Teâlâ hidâyet eyleyip pertev-i vücûduyla nûr-ı hidâyetin bahş u i'tâ eyledi. Fe-lillâhi'l-hamd hisse-i mukadderemize râzı ve hoşnûd olmaktan gayri bizim için bir şey' bâkî kalmadı. Ve eğer bunu böyle bildikden sonra yine kendi varlığımıza i'tinâ eyleyip senlik ve benlik ortasında Hak varlığından başka varlık vardır kıyâs edip, bir kimse ol varlığın artukluğun tahsil etmek için sa'y eylese 'abes yere zahmete giriftâr olur. Hemîşe âh u zâr olur; belki müstehakk-ı düzeh u nâr olur. Zîrâ kendi varlığın görüp ve varlığına i'tinâ ile i'timâd edenin hâli düşvâr olur. Ammâ eğer kendimizden ol varlığı nefy ü selb edip varlığı Zât-ı vâcibü'l-vücûd'a versek, ona teslim olup kendimizi yok yerine tutsak, ol teslim ile yokluk içinde devamda olsak bize Hakk'ın varlığı bir vechile zâhir olur ki, ol varlık tükenmez ve vüs'atının nihâyeti yoktur. Ve fûshatının sıkleti olmaz. Ve ol bir meydân-ı vahdetdir ki, onda kesret-i kevnîyyenin zahmeti olmaz. Mâdemki kendi varlığımızı görmedikçe onda bize müzâhim yoktur; pes Hakk'ın varlığı sâyesinde ebedî râhat içinde bâkî oluruz.

İmdi kemâl-i dikkat ile merâtib-i tevhîde riâyete tenbîhe muhtâc olduğu ecilden ma'lûm ola ki, tevhîd-i ef'âl ile tevhîd eyleyen muvahhid-i ârife eğerçi her ef'âlî, gerek insandan sâdır olsun, gerek melekten ve gerek hayvandan ve gerek şeytandan, cümle fiili Hak bilip ve lâkin ilm ü irfânla merâtib-i vücûda riâyet edip âdâb-ı şerîati gözetir. Zîrâ muvahhid-i ârif ibtidâ hakâyıkı ârif olmak gerek; zîrâ hakâyık-ı ilâhiyye olmak var, hakâyık-ı kevnîyye olmak var. Hakâyık-ı ilâhiyyeden misâl, mertebe-i esmâda Allah, Rahmân, Rezzâk gibi isimler var; bu isimlerin müsemması hakikat-i vâhidedir. Ammâ yine her birinin medlûlü, bi-hasebi'l-mefhûm, âhirine mugâyirdir. Eğerçi bi-hasbi'z-zât mugâyir değil ise de inde'l-akl hakâyık-ı mütemâyize oldular. Pes ârif bunların mâ-bihi'l-imtiyazlarını ve mâ-bihi'l-ittihadlarını bilip cihetine riâyet ile âdâb-ı şerîati gözetir. Ve hakâyık-ı kevnîyyeden misâl, mertebe-i esmâda, insan ve hayvan ve melek ve şeytan gibi isimler var. Bu esmaların müsemmaları mertebe-i vâhidiyyette; mertebe-i vâhidiyyet, taayyün-i evvel, âlem-i ceberût, hakikat-i Muhammediyye dahi derler. Eğerçi müsemma-yı vâhidedir; ammâ yine ol mertebeden tenezzül ile her biri kendi mertebesinden taayyün eylemiştir. Şek yoktur ki, bunlardan her biri kendi muayyinesi i'tibârıyla âhirin aynı olmaz; belki gayri olur. Pes hakâyık-ı kevnîyyeden bunların hakâyık-ı muayyeneleri aklen ve hissene sâbit ve mütehakkık olur. Ve ârif-i ehl-i şühûd, eğerçi bu cümle hakâyık-ı ilâhiyye ve hakâyık-ı kevnîyyede hakikat-ı vâhide-i mutlakayı müşâhede edip cemî'-i ef'âl ü sıfâtı ona nisbet eder. Ammâ yine her birinde inde'l-akl temeyyüz ve inde'l-hiss taayyün görüp temeyyüzleri ve taayyünleri cihetiyle merâtib-i vücûda riâyet eder.

⁴ "Her şeye hilkatini veren, sonra da doğru yolu gösterendir." Tâhâ, 50.

İmdi kâil olan ya keşf ü iyân ile veyâ keşf ü iyâna îmanla kâil olandan hatâ ve zelel-i mutasavvıra değildir; meğer münkire nisbet mutasavvır ola. Ammâ keşf ü iyâna îmanla kâil olandan elfâz u ibârât ile kendi edâsında hatâ etmek ihtimâli vardır. Pes iyân mertebesinde olmayıp iyâna îmân mertebesinde olana lâıyk olan odur ki, vahdet-i vücûd kelâmında lisânın hatâdan hıfz etmek için ziyâde ihtimâm eyleye. Zîrâ vahdet-i vücûd sarf-ı elfâzla ta'bîre gelmez; illâ kesret zımnında gelir. Anın çün "*el-Hakikatü vâhidediün ve't-taayyünâtü müteaddidetün*"⁵ buyurdular. Nazar-ı ârif-i ehl-i tahkîk, sûret-i müteşâbihede mütezâhire olan ayn-ı vâhidedir. Kesret-i taayyünâtı gayr-ı mütenâhiye görür; kim esmâ-i ilâhiyyeden Kadîr, Âlim, Hâlık ve Rezzâk gibi. Bu esmâların bi-hasebi'l-mefhûm ihtilâf-ı meânileriyle bile medlûlleri bi'l-hakîka medlûl-i vâhiddir; ki pes esmâ-i ilâhiyyenin ihtilâf-ı meânisi bir kesret-i ma'küledir, ki müsâvî-yi vâhidü'l-aynda i'tibâr olunur; anın ayn-ı hakikatinde asla kesret yoktur. Ve her ismin sûretinde görünen tecelliyât-ı müteâkıbe-i müteşâbihe hakîkatte birdir; taayyünâtla müteaddide ve mütekessiredir. Pes bu mukaddemâtta ma'lûm oldu ki, ârif-i ehl-i tahkîk katında vahdet-i vücûdu idrâk, kesret-i ma'küle ile kesret-i meşhûde zımnında sâbit olur.

Merâtib-i Vücûd-i Mutlak: İmdi, bu ma'lûm olduysa bu dahi ma'lûm ola ki, vahdet-i vücûd mes'elesi bâbında kuvvet-i râsiha sâhibi olup tefevvüh-i kelâm eyleyen ba'zı sikâttan menküldür ki: Evvelâ vücûdun vahdetinde ve merâtibinde ihtilâf vâki' olmuşdur. Ekallı, vücûd-i Hakk'ın iki mertebesi vardır: Bir mertebesi oldur ki, anda sıfât olmaz ki birbirine mukâbil ve muhâlif ola; hemân Zât-ı bahtdır. Ol mertebeye ahadiyyet denilir. 'Âlem-i lâhût ve 'âlem-i lâ-taayyün ve gayb-i hüviyyet dahi derler. Ve ol mertebeye ancak zevkle bilinir. Ve ikinci mertebesi oldur ki, anda cemî-i sıfât bulunur, ol sıfât ile birbirine muhâlif ve mütekâbil görünür. Ol mertebeye hazret-i vâhidiyet denilir; âlem-i ceberût, taayyün-i evvel ve hakikat-i Muhammediyye dahi denilir. Ve bu hazret-i vâhidiyyetin iki yüzü vardır; biri bâtındır ve biri zâhirdir. Bâtın yüzüne hazret-i ulûhiyet denilir ve zâhir yüzüne hazret-i rubûbiyyet denilir. Ve dahi merâtib-i vücûdun vahdetinde üç mertebeye ve beş mertebeye ve yedi mertebeye, dahi bundan ziyâde merâtib-i kesîre üzre beyân olunduğu kütüb-i kavimde mastûrdur. Hattâ Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin hafîd-i emcedleri eş-Şeyh Abdülkerîm Cîlî (kuddise sirruhû) kendi müellefâtından *Merâtib-i Vücûd Risâlesi*'nde vücûd için kırk mertebeye beyân edip ve yine buyurmuşlardır: "*Fe-inne merâtibe'l-vücûdi kesîretiün lâ-tuhsâ.*"⁶ Velhâsıl aded-i mahsûr ile zikr eyledikleri merâtib-i vücûdun hadd ü hasrı yoktur, gayr-ı mütenâhîdir.

Pes imdi vücûdun vahdeti bilinmez, illâ merâtibin sıhhati ile bilinir. Ve merâtibi bilmek vücûdun vahdetini zevk etmeğe mevkûfdur. Ve ol vahdet-i vücûdun zevki muhabbetullâhın semeresidir. Ve merâtib-i vücûd dediğimiz, vücûd-i vâhidin vücûhâtıdır; kim ol vücûd-i vâhiden zâid değildir. Nitekim şemsin eş'ası ayn-ı şemsden zâid olmadığı gibi. Pes, Hakk'ın kelâmında; "*Fe-eyne-mâ tüvellû fe-semme vecullâh*"⁷ buyurul-

⁵ Hakikat tek, ortaya çıkışı çoktur.

⁶ Vücûd mertebeleri sayılamayacak kadar çoktur.

⁷ "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır", Bakara, 115.

duğu, vücûd-i vâhidin merâtibine işârettir. Fe-emmâ vücûd-i vâhidin merâtibini ilimde râsih ve muhakkik olanlar üç bölüktür. Bir bölümü muzmahil ehlidir. Ya'nî vücûd-i vâhiden gayri kendilerde vücûd za'im eyleyip, ol vücûd-i mev'hûmlarının izmihlâline sa'y etmeğe meşgûl olanlardır. Ve bir bölümü mün'adim ve fenâ ehlidir. Bunlar kendilerde za'im eyledikleri vücûdun in'idâm ü fenâsına mukayyed olanlardır. Bu iki bölüm, vücûd-i vâhidin vücûhâtını ya'nî merâtibini, sıhhati üzre bilmemek ile kendilerini muzmahil eylemek ya mün'adim ü fânî kılmak kaydına giriftâr oldukları ecilden ekserisi şirk-i hafîye mâillerdir. Zîrâ bunlar vücûd-i vâhidin vücûhâtını vücûd-i vâhidin vücûdundan başka tevehhüm edip ol tevehhûmleri üzre şirk-i hafîye düşerler. Bu esnâf-ı selâsenin üçüncü bölümü oldur ki, vücûd-i vâhidin vücûhâtını bildiler. Şöyle ki; cemî'-i eşyâ ol vücûd-i vâhidin vücûhâtındandır. Nitekim "*Fe-eynemâ tüvellû fe-semme vechu'llâh*" buyuruldu. Bu takdîrce insanda olan vücûh-ı cehl dahi ol vücûdun vücûhâtından bir vechedir.

Pes tâife-i evvel, vech-i cehlin mün'adim ve müzmahil olmasına zâhib oldular ve hicâb-ı cehlin izâlesini taleb eylediler; tâ ki vücûd-i vâhid vech-i ilm ile mütecellî ola. Ve yine vücûd-i vâhidin vücûhâtın vücûd-i vâhid üzerine zâid görmediler. Eğerçi kim vech-i mahsûs ile taayyünde vücûd-i vâhide mugâyir görünür ise de inde't-tahkîk vücûd-i vâhid üzerine zâid değildir. Ve dahi ma'lûm ola ki cemî'-i menhiyyât ol vech-i vâhidin vücûhâtıdır. Şöyle ki; ol menhiyyât vech-i cehlin zuhûruna sebebdır. Bu vech-i cehl gayret ile gayriyet artırır. İmdi bu i'tibâr ile cehl ve esbâb-ı cehl ve gayret ve gayriyet cehennemdir ki vücûd-i vâhidin vech-i kahrıdır. Ve cemî'-i evâmîr-i şer'iyye ol vücûd-i vâhidin şol vücûhâtıdır ki vech-i ilmi ve vech-i ayniyyeti artırır. Pes bu i'tibâr ile ilm ü esbâb, ilm ü ayniyyet cennettir ki vücûd-i vâhidin vech-i latîfidir.

İmdi sâlik bilmek gerektir ki, vech-i cehl ile mütemessil midir; yoksa vech-i ilm ile mütecellî midir? Eğer vech-i cehl ile mütemessil ise yine bilmek gerektir ki, zulmânî midir ve yâhud nûrânî midir? Eğer vech-i ilm ile mütecellî ise, nazar eyleye; tecellîsi fiilî midir ve sıfatî midir ve zâtî midir? Bu takdîrce merâtibi beş oldu; ya'nî vech-i cehlin temsilde mertebe-i zulmânî ve mertebe-i nûrânî ve vech-i ilmle tecellîde mertebe-i fiilî ve mertebe-i sıfatî ve mertebe-i zâtîsi mecmûu beş mertebe oldu. Ve altıncısı cemî'-i vücûhâtı vücûd-i vâhidde cem' ile 'ayn-ı vâhid bilip ve hiçbir şeyi zâid görmemektir. Ol mertebe-i cem'idir. Ve yedincisi vücûd-i vâhidin vücûhâtı, vücûd-i vâhiden zâid değil iken ol vücûhâtı birbirinden tefrîk etmektir. Şöyle tefrîk ide kim ne tefrîki cem'a ve ne cem'i tefrîka mâni' ola; ol cem'ü'l-cemdir ve fark-ı sânidir. Nitekim evvel emirden bu merâtibi fark edip vücûd-i vâhide mugâyir bilmek, fark-ı evveldir. Pes mürşid-i kâmil ve ârif-i âdil oldur kim, tefrîk u cemî'-i câmi' ola. Ya'nî sûret-i bâtınisinde cismi tefrîk ve cânî cem' ola. Ol kimesne akl-ı kâsıraya ve nefsi-i nâkısaya kemâlât-ı ilâhiyyeden haber verip irşâda sâlih ve müstaid olur.

Bundan sonra şöyle bilesin ki, cehlin hasâyısındandır: Vücûd-i vâhidin vahdet-i kesret-i mezâhirden göstermeyip bu mezâhirin kesreti sebebiyle cehlin sâhibi mahcûb olur. Ammâ ilim böyle değildir. İlmin sâhibi kesret-i mezâhirden vahdet-i vücûdu isbât

eder. "Eûzü billâhi min zâlike'l-cehl ve yesserallâhü lenâ min hâze'l-ilmî"⁸. İmdi her kim ki sûret-i bâtniyyesi ayniyyet ile mütecellî ola; ol kimse ehl-i ilim ve ehl-i tevhîd-dir. Ve eğer özünü bilmek dilersen ki âlim misin yohsa câhil misin; tekavvülâtına ve tahayyülâtına i'tibâr etme. Ya'nî makâlâtında olan muhsenâta ve hayâlâtında olan müstahsenâta ve mekrûhâta nazar eyleme; belki sûret-i bâtnında olan temessülâtına nazar eyle. Ol bâtnında olan temessülâtın gayriyyet ile midir, yoksa ayniyyet ile midir? Eğer gayriyyet ile ise câhilsin; cemî'-i kitapların mef'hûmâtı hıfzında dahi olur ise fi'l-hakîka âlim değilsin. Ve eğer bâtnında olan temessülâtın ayniyyet ile ise 'âlim-i Rabbânîsin; ümmî dahi olursan hakikatde âlimsin. Bu takdîrce "Rabbi zidnî 'ilmen"⁹ diyesin.

Ve dahi temessülât-ı bâtniyye mir'ât-ı kalbinde nefis-i nâtuka ki mün'akis ve münkeşif olan suver-i ma'ânîdir ki henüz fikirle hayâle ve hâricde lisanla kâle gelmekte. Mukaddem ona nazar olursa, ya budur ki gayriyyet ile temessülde; veyâ budur ki ayniyyet ile tecellîdedir. Kaçan gayriyyet ile temessül eylese, ol nefisine mugâyir ve Hakk'ın gayri görünür. Ondan sana gayret hâsıl olup, ol gayret sebebiyle kesrete ve dağdağa-i vahsete düşersin; vahdet-i vücûd zevkini bilemezsin. Ammâ kaçan ayniyyet ile tecellî eylese ol nefisine mugâyir gelmez ve Hakk'ın gayri görünmez; ondan sana saffet ile muhabbet hâsıl olur. Ol muhabbet sebebiyle kesretten ve dağdağa-i vahsetten halâs olup vahdet-i vücûd zevkine nâil olursun ve cemî'-i esrâr-ı ulûm sana münkeşif olur.

Ve dahi gayriyyet ile sûret-i bâtniyyesi mütemessil olan kimesne şundan hâlî değildir ki; ol kimesne vücûd-i vâhidin vahdetini tasdîk eyleye ve esbâb-ı cehl ile muttasıf olup ehl-i tevkîf ola. Ya'nî ilim ile ma'rifetullâh kesbine meşgûl olmaya; onun hakkında korkulur ki ol belki zındık ola. Zîrâ esbâb-ı cehl ile vukûf eyleyen kimse vahdet-i vücûda kâil olmak hatardır. Ve şol kimse ki, sûret-i bâtniyyesi gayriyyet ile mütemessil iken ol hâlde vücûdu birdir, birden artık değildir, deyu vahdet-i vücûda kâil olup tasdîk etse ve esbâb-ı ilim ile muttasıf olup dâimâ ma'rifetullâh üzre terakkîde olsa; ümididir ki ol kimse şirkten halâs olup ehl-i tevhîd ola, vahdet-i vücûd esrârına muttali' ola. Ve dahi ol gayriyyet ile mütemessil iken temessülâtını kendi üzerine mugâyir zanneylemek cehl-i mahzûd. Zîrâ hakikatte nazar ile ol temessülâtı kendi özüdür. Pes kendi özünün temessülâtını özüne mugâyir zanneyleyen, bu zanda iken kamu eşyâyı Hakk'a mugâyir sanır. Mugâyir değil idüğün bilmeyince kesretten halâs olup esrâr-ı vahdete vâsıl olamaz. Ve dahi bundan mukaddem zikr olunan müzmahil ve mün'adim ehl-i zan ve vehm sâhibleridir. Ol ecilden anlar şirk-i hafîye mâillerdir.

Ammâ vaktâ ki, tâlib-i Hak olan kimesnenin sûret-i bâtniyyesi ayniyyet-i berr ile mütemessil ve mütecellî olsa, fiil-i Hak ona Hak görüne. Ya'nî her gördüğünü fiil-i Hak bilip ve kendi temessülâtını ve özünü cemî'-i eşyâya zâhiren ve bâtinen fiil-i Hak bilip onda ayn-ı Hakk'ı müşâhede eylese bu mertebeye "tevhîd-i ef'âl" derler. Ve dahi vaktâ ki ol kimse ayniyyet ile temessülde sûret-i bâtniyyesin taltîf edip kemâl-i letâfet-

⁸ Bu bilgisizlikten Allah'a sığınırım. Allah böylesi bir bilgiyi edinmeyi bize kolay kılsın.

⁹ "Rabbim benim ilmimi artır.", Tâhâ, 114.

ten gözü kamaşıp ve sâir havâssı dahi gaşy olup ecsâm-ı kesîfeyi idrakten kalsa, bahr-i maânî'-i sıfâta gavyâs olup dalsa, şol vechile ki ancak Hakk'ı ilm ile bilir olsa, ya'nî nûru nûr ile bulur olsa, bu mertebeye "tevhîd-i sıfât" derler. Ve yine bundan sonra ol kimesnenin sûret-i bâtinîyesi 'ayniyyette dahi ziyâde taltîf olunup kemâl-i letâfet ile bir gâyete bâliğ olsa ki, gözü bu kesret-i mezâhiri görmekten ve akli bu kamuyu farkla bilmekten kalsa, ol halde Hakk'ı Hak ile zevk u vicdânından bilse, bu mertebeye "tevhîd-i zât" derler.

İmdi öyle ma'lûm olsun ki havâtır-ı nefsânî ve şeytânî, cehl-i zulmânî mertebesindedir. Ve havâtır-ı melekî, cehl-i nûrânî mertebesindedir. Ve havâtır-ı kalbî, tevhîd-i ef'âl mertebesindedir. Ve havâtır-ı hakkÂnî, tevhîd-i sıfât mertebesindedir. Ve tevhîd-i zâtta havâtır yoktur.

Ve's-selâmü 'alâ men'itteba'a'l-Hüdâ. Temmet el-kitâbü bi-'inâyeti'l-Vehhâb.

29 Mayıs 2001 Salı günü, İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından Kubbealtı Gençlik Kolu'nun katılımıyla düzenlenen "Fethin 548.Yılı Merâsimi"nde,Kübra Yetiş tarafından yapılan konuşmanın metnidir.

İSTANBUL'UN FETHİN 548. YILI

Kübrâ YETİŞ

Muhterem misafirler, değerli kardeşlerim,

İstanbul'un fethinin 548. Yıldönümü merâsimine hoş geldiniz. Müstesnâ bir İstanbul beyefendisi olan Ekrem Hakkı Ayverdi, fethin 523. yılı münâsebetiyle yapmış olduğu bir konuşmayı, "Aziz hemşehrilerim, bu günde siz de benim gibi sevinçli misiniz?" "cümlesiyle bitiriyordu. Bu mukaddes sevinci paylaşabilmek ancak fethin önemini ve mânâsını tam olarak idrâk etmekle mümkün olabilir. Fetih hâdisesinin büyüklüğünü anlayabilmek için yeni neslin en büyük yardımcılarından biri, şüphesiz, bu idrakte belki de en müstesnâ bir mevkie erişmiş bulunan rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendi'dir. Mehmet Kaplan'ın "Hem şahsiyeti hem eserleri hem de çalışma metodu ile gençler için kendisinden dâimâ ders alınacak bir örnek" dediği Ekrem Hakkı Ayverdi'yi ve faaliyetlerini kısaca hatırlamakta büyük fayda vardır. İstanbul'un fethinin 500. Yıldönümünde yapılacak kutlamaları düzenlemek için kurulmuş olan İstanbul Fetih Cemiyeti yıllarca onun gayretiyle bu büyük hâdisenin yıldönümlerinde toplanılar, konserler düzenlenmiş; resmî merâsimlere iştirak etmiş, mehter takımına destek vermiştir. Muharrem Ergin bunlardan bahsederken şöyle diyor: "Fetih günlerinde Ulubatlı Hasan'ın bayrağı diktığı yerin önünde yapılan merâsim yerinde olsun, gazetelerdeki aksinde olsun o merâsimler Ekrem Hakkı Bey'in âdetâ tek başına yaptığı merâsimlerdi. Gittiğiniz zaman orada binlerce insanın çehresi silinir, ortada yalnız Ekrem Hakkı Bey'in büyük şahsiyeti, büyük vücûdunun güzel hayâlî kalırdı."

O, bunların dışında İstanbul, Fâtih ve fetih ile ilgili çeşitli neşriyatta bulunmuş; Anadolu, Rumeli ve Balkanlar'ı karış karış gezerek Osmanlı'nın ilk devir ve Fâtih devri mîmârisini âbidevî eserlerle ortaya koymuştur. Velhâsıl, Ekrem Hakkı Beyefendi hakkında söylenmiş ve söylenecek çok söz var. Bu bahsi, Muharrem Ergin'in onun tüm husûsiyetlerini hulâsa eder nitelikteki şu sözleri ile noktalıyorum: "Gerçekten Ekrem Hakkı Bey, bütün bu vasıfları dolayısıyla bana göre, dâimâ İstanbul'daki son Osmanlı âbidesi olarak kalmıştır." Bizler, bu son Osmanlı âbidesinin eşsiz kavrayış ve idrâkinden fethin 548. yılında da faydalanmak, sesine kulak vermek istedik ve onun fetihle alâkalı konuşmalarından, makâlelerinden bir derleme yaptık.

Fethin 520. yılı münâsebetiyle yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: "Milletimizin direği, bir parçası olan bu mübârek şehrin fethi üzerinden 520 sene geçmiş bulunmak -

tadır. Bu öyle sıradan bir vak'a değildir. Mektebesi lâfla anlatılamaz, şümullüdür, yaygındır. Yalnız Türkler'in değil, bütün İslâm âleminin hisselendiği bir feth-i mübindir. İstanbul, Türkler'in ve Müslümanlar'ın kalesidir; maddi ve mânevî varlığımız burada birleşmiş ve birleşmekte devam edecektir. Zamanın bir târihçisi, bütün bir milletin fethi günlerindeki hâlini şöyle anlatmaktadır: "Hizmet kuşağını çift kuşandılar, bir yılda yapılacak işleri bir ayda, bir ayda olacakları bir günde başardılar." İşte Türk milletinin geleceği budur ve bu ölçüde yürüdüğü müddetçe de muvaffak olmuştur.

Ekrem Hakkı Beyefendi, fethi tam mânâsıyla idrâk edebilmek için fethin evvelini, İstanbul'un çeşitli defâlar muhâsara edilişini, devrin şartlarını, fethi hazırlayan sâikleri ve hattâ Türkler'in Anadolu mâcerâsını da idrâk etmek gerektiğini biliyor; bu sebeple de Muslim World Mecmûası'nda yayınlanan "Fâtih Sultan Mehmet" başlıklı makâlesinde bu noktalar üzerinde önemle duruyordu ve fethi âdetâ Türkler'in Anadolu târihinin bir özetiyle berâber anlatıyordu. Bu nedenle biz de, Osmanlı Devleti öncesinde Anadolu'da yaşanan hâdiselerin önemli noktaları üzerinde kısaca duralım istedik.

İstanbul, konumu ve tabii güzellikleriyle, târihte pek çok devletin alâkasını çekmiş, pek çok kereler muhâsara edilmiştir. Peçenekler ve diğer bâzı Türk boyları da İstanbul'u almaya teşebbüs edenler arasında yer almışlardır. Özellikle İslâmiyet'i kabul eden kavimler için, Peygamber Efendimiz'in, İstanbul'un fethini âdetâ müjdeleyen hadîs-i şerifleri sebebiyle, İstanbul'un alınması, mutlaka ulaşılmaması gereken bir hedef olmuştur.

Anadolu'nun fiilen Türkleşmesi, mütemâdî sûretle göçlerle beslenerek 5 asır sürmüş ve bu uzun târihte isimler değişmekle berâber hedef aynı kalmıştır ki, bu belki de, Müslüman Türk'ün kızı elmasıdır.

Kahramânın isminin Osmanlı Devleti olduğu devrede de, İstanbul, hep bir hasret, hep bir zarûret olagelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve âdetâ mucizevî bir nitelik arz eden gelişimini, Ekrem Hakkı Beyefendi'nin kaleminden dinleyelim: "Selçuk Devleti'nin enkazı üzerinde 10'dan fazla küçük Türk hükümeti kuruldu. Bunlardan biri de Selçuk sultanları tarafından Bizans'a en yakın yerde teessüsü kabul edilen Osmanlı Beyliği idi. Bu küçük beylik, pek seri bir inkişâfa mazhar olarak, teessüsünden 25 sene sonra Marmara sahillerine dayandı. Yarım asır sonra, Kantakuzen'in yardım için dâveti üzerine, Avrupa kıtasına geçtiler, fakat kararlaştırılan tazminâtın verilmemesi üzerine Gelibolu'ya yerleşip Edirne'yi aldılar ve kendilerine pâyitaht yaptılar.

Bütün Balkanlar'ın, Trakya, Makedonya, Bulgaristan ve Teselya'nın havsala almaz bir sûretle Osmanlılar tarafından işgali 9-10 asırdır o topraklarda yerleşmiş ve mecburi bir şekilde Hristiyanlığı kabul etmiş olan Türklerin saf ve dürüst halleriyle âdâlet ve nizam getiren ırkdaşlarına kucak açmalarıyla mümkün olabilmektedir. Türk unsuru büyük kitlenin dini olan Müslümanlığı kabul etmekte de tereddüt etmedi, bu suretle Cenâb-ı Hakk'ın takdiriyle Bizans'a en yakın hudutlara yerleşerek, yine ezeli irâde ile târihte büyük rol oynamaya memur edilen küçük Osmanlı Beyliği, 30 senede öz ülkesinden birkaç defâ daha büyük bir kıtaya sâhip oldu. Bundan sonra Bizans'ı Türkler'in

elinde bîr tâbî hâlinde görmekteyiz, pâdişahlar imparatorun tahta çıkmasına, komşula - rıyla münâsebetlerine hattâ surları tâmir etmesine dahî müdâhale ediyor ve her sene Bizans'tan vergi alıyorlardı.”

Osmanlı pâdişahları da gerek İstanbul'un konumu, gerekse Peygamber Efendi - miz'in müjdelediği şerefe nâil olabilmek için, İstanbul'u almaya pek çok kez teşebbüs etmişlerdir. Yıldırım Beyazıt, fetret devrinde Musa Çelebi ve 2. Murat, şehri çeşitli de - fâlar muhâsara ettilerse de muvaffak olamadılar.

2. Murat'ın vefâtından sonra Sultan Mehmet tahta çıktı. Onun devrine kadar İslam'la yoğrulmuş büyük bir medeniyet teşekkül etmişti; ahlâken, rûhen, içtimâî düzen yönünden yüce bir mertebeye erişilmişti. Ulaşılan olgunluk seviyesi bakımından toplum ve fert öylesine hazır ki, İstanbul'un fethi kaçınılmaz bir son olarak istikbâlin ufkunda görünmüştü. Fâtih'in elinin altında ve Doğu'nun tefekkür zenginliği ve tüm maddî im - kânlar mevcuttu. Bu maddî hazırlık safhasından önce fethin mânevî yönünden bahset - mek gerekir ki, bu noktada diğer pek çok hocanın arasında özellikle üzerinde durulması gereken Akşemseddin ismi karşımıza çıkar.

Kimdir Akşemseddin? Tahsilini ve âlim yönünü bir yana bırakırsak, o, kütlenin dert ve mihnetleri için bir devâ rüzgarı gibi esen, esas vazifesinin üstünde toplandığı Fâtih'i, işleyerek kemale erdirip yeryüzüne hediye eden bir büyük üstad, bir büyük mürşiddir. Fâtih'in mânâsının bir başka sûrette ifâdelenip yüz göstermiş halidir. Fâtih ise kütlenin sembolüdür ki mürşidi bu vâsitadan çıkış yapmış, kütle ile alışverişini bu kanaldan kurmuştu.

Biri yol gösterici ise, diğeri hem görücü, hem gösterici, hem de işleyiciydi. Fikri, fiil hâlinde geliştirip cihâna arz ediyordu. Eğer Fâtih, fikirde ve fiilde tasavvuf şuuruna sahip olmasaydı, belki yine dünyânın sayılı cihangirlerinden olacak, ama bu Fâtih ola - mayacaktı.

Fethin diğer yüzünde ise, insan üstü bir çabanın, azmin ve irâdenin mahsulü olan hazırlıklar var ki, bunu Ekrem Hakkı Beyefendi'den dinleyelim. “Ru meli Hisarı'nın in - şâsı Fâtih'in İstanbul muhâsarasını ne kadar ciddi tuttuğunun en kuvvetli bir delilidir. Târihte esas vazifesi bu kadar süratle nihâyete eren aynı ehemmiyette ikinci bir kale mi - sali yoktur. Fâtih bu kadar kısa zamanda muattal kalacağını bildiği bu muazzam tesisi yapmakta, fethin selâmeti nokta-i nazarından, bir an tereddüt etmemiştir.

O zamana kadar büyük toparlarla nişan alınması kâbil değildi ancak Fâtih bizzat icat ettiği nişangâhlarla arayıp bulduğu balistik kâidelerle bu hususu da temin ederek büyük topar döktürtmeye başladı. Ayrıca dünyâda ilk defâ olarak dik mahrekli havan topunu icat etti. Donanmayı takviye etti. Velhâsıl bütün kışı durmadan, dinlenmeden, uyumadan hazırlıkla geçirdi.

Muhâsara resmen 6 Nisan 1453'te başladı. Fâtih, surları Haliç'ten tazyik etmek istiyordu. Fevkalâde bir buluşla 72 küçük gemiyi kalaslar üzerinde tirfillerle 1500 metre bir mesafe yürüterek Galata duvarları yanından Haliç'e indirdi. 27 Mayıs'ta padişah bir

harp meclisi topladı. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın muhâlif reyine karşı bütün kumandan, ulemâ ve şeyhler umûmî hücumla taraftar oldular, bilhassa Fâtih'in müşidi, manevî müzahiri Akşemseddin fethin yakın olduğunu tebşir ederek celâdetli bir hitâbe de bulundu. Fâtih 29 mayıs 1453 Salı sabahını umûmî hücum günü olarak tâyin etti. Hücum karşısında müdâfî Bizanslılar birinci hatta çekilirken, Ulubatlı Hasan isminde gayet kuvvetli bir serdengeçtinin otuz arkadaşıyla beraber surların üstüne çıkmasına mâni olamadılar. Hasan şehid olmakla berâber arkadaşları geri hattı da işgal etti. Teslim olan Bizanslı askerler esir alınmakla iktifâ olundu, vatanlarını müdâfaa ettikleri düşüncesiyle canlarına dokunulmadı. Halbuki bu kitleye ceza tertip etmek ortaçağın garpta ve şarkta vâkî bir çok misallerle teessüs eden bir harp kaidesiydi. Fâtih öğle üzeri Top Kapısından azim bir alayla şehre girdi. Etrafını temâşâ ederek Ayasofya'ya doğru ilerledi. Buraya sığınan ve teslim olmayan halk esir edildi ve sükûnetle dışarı çıkarıldı."

Ekrem Hakkı Beyefendi'nin yüksek târîh şuurunda elbette fetih burada nihâyete ermiyordu. O, İstanbul'un esas fethinin bu noktada başladığını, bunun ise kılıçla ve harp dehâsıyla değil eşsiz bir medeniyetle gerçekleştirildiğini çok iyi biliyor; bu noktada Fâtih'in şahsında Türk milletinin kazanmış olduğu büyük zaferi hakkıyla takdir ediyor. Bu ikinci fethi onun ağzından dinleyelim: "Fâtih'in en büyük ve köklü Türk devleti -nin çatısını çatmış olduğu, memleketin iki yakasını birleştirdiği, 18 hükûmeti osmanlılığa kattığı, çağ kapayıp yeni bir devir açtığı söylenir; bir de üstünde az durulan tarafı vardır ki, yalnız onu başarması bile şereflerin en büyüğüne hak kazandırır. Fâtih bu şehrin yapıcısı, kurucusu, baş mimarı ve ilk belediye reisidir. Devrinde bu şehrin bütün mahalleleri teşekkül etmiş bulunuyordu. Fâtih, Konstantiniyye harâbesinden bir şâheser çıkarmıştır. Bu şehir tek başına bir medeniyeti temsil eder. Türkler burada dilleri, edebiyâtları, sanatları, mimârileriyle kendilerinin millî hülâsalarını toplamışlardır. İstanbul Türk medeniyet devirlerinin en derini, en özlüsü olan ve Allah'ın bu millete emânet ettiği Müslümanlığın potasında yoğrulmuş büyük imparatorluğun müşahhas sembolüdür. Bu şehri bir nizam ve üslûba sokan ve o çerçeve içinde kıymet ve ehemmiyetini hiç kaybetmeden yaşayacak, bünyesine uygun ebedî âbidelerle süsleyen, ne eski Yunan, ne Roma ve ne de onun taklitçisi Bizans olabilmıştır. Bu mazhariyet ancak cetlerimize nasip olmuştur. Eğer onlar bu şehri bünyesinin istediği tamamlayıcı üslûba kavuşturmasaydı İstanbul olmaz, Bizans kalırdı.

Osmanlılar İstanbul'u alır almaz sanki ezelden beri bu işe hazırlamışlar gibi şehrin bünyesine lâzım olanı tatbik mevkiine koydular. Kanlı Bizans forumu cirrit oyunlarının, yarışların, şahane sünnet düğünlerinin sahnesi olan Sultan Ahmet Meydanı hâline gelirken Boğaz da kasırların, yalıların, köşklerin vatanı oldu. Böylece Türk'e mahsus Boğaziçi medeniyeti doğdu.

İstanbul'un maddesi nasıl yeniden kurulduysa aynı içtimâî psikoloji bir de İstanbulluluk ruhu meydana getirdi. Bu ezeli şehrin âbidesi, mahrem ve dâhilî hayatının geçtiği her köşesi bir şahsiyet ve husûsiyete büründü. Basma kalıbın taban tabana zıddı bir sokak, bir mahalle ve semt ve oralarda yerleşen halkın ölçüleri istikrarlı, ahlâk ve tabiatı durmuş oturmuş ruhu, tefekkürü, zevki teşekkül etti."

Geçmişin mükemmelliğini, gücünü ve ihtişamını bu şekilde tasvir eden Ekrem Hakkı Ayverdi, maalesef hâlihâzır hiç de iyi bulmaz. Ama bizlerden de ümidini kesmez: “Bu şehrin şirâzesi bozulmuştur, umûmi hayatında şahsiyet, câzibe yoktur, alâkayı celb etmekten uzaktır.” der ve sözlerine şöyle devam eder: “Ben de o eski şehri arıyorum. Yahya Kemal’in:

*“İrkin seni iklimine benzer yaratırken,
Kaç fethe koşan tuğlar ufuklarla yarışmış.
Târihini aksettirebilsin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.”*

diye tavsif ettiği; kellesi koltuğunda, serdengeçti neslin bu şehri yeniden kurmasını bekliyorum. Her şeyin başı, mastarı olan iman ve sevgiyi, İstanbul’da timsalleştirerek telkin edebildimse, mâzideki büyük mucizeyi yeniden yaratacak nesli şahsınızda selâmlamakla bahtiyar olacağım.”

Muhterem misafirler, İstanbul, 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilmişti. Fethin üzerinden 548 sene geçti ve bugün de 29 Mayıs 2001 Salı!

Bugün sizlere, Ekrem Hakkı Ayverdi’nin yarım asır evvelki his ve fikir dünyasını aksettirmeye çalıştık.

Onun yazdıkları ve söyledikleri, biz gençlerin hislerine tercüman oldu. Bugün bizler de aynı fikriyâtın ve hissiyâtın temsilcileri olduğumuzu düşünüyor ve bu serdengeçti neslin birer mensubu olabilmek temennisiyle; Fâtihi Sultan Mehmet Han’ın, Akşemseddin-i Velî Hazretleri’nin, fetih şehitlerimizin ve Ekrem Hakkı Ayverdi Beyefendi’nin aziz hâtıraları huzurunda hürmetle eğiliyor; hepinizi saygıyla selâmlıyoruz.

GÖRDÜKLERİM-DUYDUKLARIM-OKUDUKLARIM

Kemâl Yurdakul AREN

NE GÜZEL GÜNLER YAŞIYORUZ YÂRABBİM!..

Aziz okuyucularım, nisan-mayıs-haziran dönemi Kubbealtı Akademisi'nin faaliyetleri bakımından öylesine dolu geçti ki bunların birini ele alıp uzun uzun anlatmak diğerlerinin hakkını yemek olacaktır. Ama neylersiniz hayat şartları bazen birkaçını ön plâna çıkarıyor, diğerleri geride kalıyor.

Fazla sızlanmanın âlemi yok!.. Yerimin müsaadesi nispetinde o güzelim anların lezzetinden birer damlacık da olsa arz etmeye çalışayım:

İnsanlık çağlar boyunca gençlik iksirini aramış durmuş!

Ben buldum!..

Gençler topluluğu... Yaşınız kaç olursa olsun böyle bir topluluğa girdiniz mi siz de onlardan oluyorsunuz.

Bu hal ne yazık ki kalıcı değil!.. Oradan ayrılınca gene eski hâlinize döntüyorsunuz. Eh, hiç yoktan iyidir. Üç saat-beş saat o lezzeti doya doya tadıyorsunuz ya, o da bir kazanç!..

Gençlerle yaptığımız KÜTAHYA GEZİSİ tek kelimeyle enfesti. Kütahyalı dostların misafirperverliği ise kelimelerin de ötesinde... Allah hepsinden razı olsun!..

* * *

KUBBEALTI AKADEMİSİ'nin an'ane hâline getirdiği VÂKIFLARI ANMA TOPLANTISI bu sene de nisanın ilk haftasında yapıldı. Duygu yüklü, ibretlere açık, feyizli bir toplantıydı.

* * *

Mayıs ayında düzenlenen ve Cemâl Reşit Rey'de icra edilen İLÂHİLER ve RUMELİ TÜRKÜLERİ konseri fevkalâde güzeldi. Hele Tuğrul İNANÇER beyefendinin İNSAN-I KÂMİL temalı konuşması... aman yâ rabbim ne kadar rûhânî, veciz ve îmân yüklü idi. Olursa bu kadar olur!..

Kermesler, toplantılar, geziler, güzellikler, güzellikler!.. Rabbim bütün kullarını bu güzelliklerden hisseyâb eylesin, amin!...

TARİHİ UNUTTURALIM MI?.. YA DA ECDADIMIZIN TÜRBELERİNE MÜSTEVLİLERİN SIKTIKLARI KURŞUNLARI ÖRTELİM Mİ?..

Dr. Alper KAHRAMAN Bey'in¹ mektubunu noktasına, virgülüne dokunmadan buraya alıyorum:

(Efendim, o kadar az mektup alıyorum ki...)²

"Kemâl Ağabey

28.03.2001

Japonya'ya Atılan Atom Bombaları Hakkında:

İnternette Japonların hazırladığı bir site (www.csi.ad.jp/ABOMB) ve bağlantı verdiği ilgili adreslerde yaptığım kısa bir geziden sonra tespiitlerimi ve düşündüklerimi şöyle özetleyebilirim:

- 1- 6 Ağustos 1945'de Hiroşima'ya ve üç gün sonra Nagazaki'ye atılan iki atom bombasının yaklaşık 270 bin kişinin ölümüne sebep olduğu, bombaların kısa özellikleri ve fotoğrafları ile birlikte yazılmıştır.
- 2- Hiroşima'da bombanın düştüğü bölgede bir barış parkı kurulmuştur. Parkta, ölenlerin hatırası için yapılan pek çok anıt, hatıra ve bir müze bulunmaktadır. Bunlara ait fotoğraflar, müzedeki parçaların fotoğrafları ve parkın planı verilmektedir.
- 3- Bombanın patladığı yerin (hypocenter) tam altına fotoğraflı bir kitabe konmuştur.
- 4- Patlama noktasının çevresi için müzede verilen temsili resim ilgi çekicidir.
- 5- Barış parkı içinde muhafaza edilen ağır hasarlı bir yapının (dome, ibadethane?) resmi ilgi çekicidir.
- 6- Site sayfalarından birinde özetle şunlar yazılmıştır: Her sene Japonya'nın Hiroşima şehrinde, insanlar dua, dilek ve barış mesajlarıyla atom bombasını anmaktadırlar. Bu festivale katılmak için Hiroşima'ya gitmek yerine artık düşüncelerinizi bu siteye yazabilirsiniz ve başkalarının yazdıklarını okuyabilirsiniz. 6 Ağustos'ta yapılan festival sırasında, yazdığınız mektuplar yüzen fenerlere yapıştırılıp nehre bırakılacaktır. Bu olay sitede canlı olarak gösterilecektir. Aynı sayfada, 'Bu site, bombalamayı şikayet ya da görmezden gelmek amacıyla hazırlanmamıştır. Amacımız barışın ne olduğu ve nasıl sağlanacağı konusunda insanların fikirlerini ifade etmelerini sağlamaktır' deniliyor.

¹ Dr. Alper KAHRAMAN. Atom mühendisi ve Fizik doktoru.

² Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın 2001/1 Ocak sayısı s.70'deki DUA ÇINARI başlıklı yazımıza cevaben gelen mektup. O yazıda, Bursa'daki Osman Gazi Türbesi'nin duvarlarında İstiklâl Savaşı'ndan kalma kurşun deliklerinin restorasyon esnasında kapatılmış olduğunu, bunu anlamadığımı anlatmıştım.

- 7- Japon halkına özel hazırlanan bir başka sayfada özetle şunlar yazılmıştır: Keşke biz Japon halkı, tarihimiz hakkında daha ciddi olsaydık. Öyle olsaydı geçmişimizle gerçekten yüzleşebilirdik. Asla fark edemediğimiz şey şu: Bu (bombalama) gelecek nesillerin öğrenmek zorunda olduğu bir şeydir ve dikkatlice kaydedilmiş olmalıydı. Tarih perspektifinden bakınca, kendimizi tatmin için 'biz bombanın mağduruyuz bizden özür dileyin' diye rakibimizi suçlamak mantıksızdır. Mesele 'geçmişimizden ne öğrenebiliriz?' dir. (...) Newsweek'deki bir yazıyı okuduktan sonra, rakibimizin kendi geçmişiyle yüzleşmekte ve bu geçmişi yorumlamakta ne kadar ciddi olduğunu anladım. Biz geçmişimizi bu anlamda gözden geçirdik mi? Nanjing katliamı ve Pearl Harbor'u ciddi olarak inceledik mi? (...) İkinci Dünya Savaşı'nın ne olduğunu ve bu savaşta neler yaptığımızı anlamak zorundayız.

Site'ye gönderilen bazı mektuplarda ise, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında yaptıkları ağır şekilde eleştirilmekte ve atom bombalarını tamamen hakettiği, ancak bu şekilde durdurulabildiği ifade edilmektedir. Bazı japonlar da bu mealde mektup yazmışlardır.

Kıssadan Hisse;

1. Bir koca park, içinde müzesi ve pek çok bombalama hatırası ile korunmaktadır. Her yıl düzenlenen bir festival* ile olay anılmaktadır. Bilimsel literatürde, bu bombaların Japon halkı üzerindeki etkileri hakkında yüzlerce makale vardır. İkinci Dünya Savaşı ve Japonlar hakkında yazılı basında çıkan ve televizyonda gösterilen malzeme ayrı bir kütüphane dolduracak kadardır ve Türk tarihi için eldeki hazır malzemeye kıyasla çok çok fazladır. Buna rağmen, bu sitedeki Japon uzman, ikinci dünya savaşı tarihini ciddiyetle tespit edemediklerini, öğretmediklerini ve yorumlayamadıklarını söylemektedir.
2. Bu bombaların akabinde Japonya kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Yani kullanan şey bir zafer değil tam bir hezimetdir. Buna rağmen, hezimetin yeteri kadar tespit edilmediğinden yakınılıp gelecek nesillere eksik tespit devredileceğinden korkulmaktadır. Aynı zamanda, pek çok kişi bu hezimetin Japonya'nın, yaptığı katliamlar yüzünden, hakettiğini söylemektedir. Ya bizim hiç hak etmediğimiz hezimetlerimiz? Bir Balkan Müzemiz var mı? İçinde, kurduğumuz medeniyetin unsurları ve bu unsurların nasıl katledildiği gösterilsin. İkinci dünya savaşının filmleri dizi yapıldı ve aylarca televizyonda gösterildi. Ya bizim savaşlarımız? Ne kadar kayıtlı fotoğraf veya film var? Kitap veya doküman inceleme alışkanlığı olmayan insanlara tarihi devamlılık duygusu nasıl verilir?
3. Bu site, bilgisayarın karşılıklı (interactive) bilgi ve duygu paylaşımında kullanılmasının güzel bir örneğidir. Japon genci hiç olmazsa, atom bombaları ve kendi tarihi hakkındaki düşüncelerini buraya yazabiliyor, başkalarının yazdıklarını okuyabiliyor (kağıt kalem zahmetine girmeden). Ya biz? Günlük siyasi yönlendirme niyeti olmayan ve insanların bilgi ve duygularını çekinmeden paylaşabileceği bir tarih sitemiz var mı? Varsa niçin duymadım, rastlamadım?

* Orijinal ismi 'Lantern Floating Festival' – 'Yüzen Kandil Festivali'. Böyle bir anma merasimine niçin festival gibi daha çok kutlama ve eğlence için kullanılan bir isim verilmiş anlamadım. Bir başka yerde de 'celebration – kutlama'

Kemal Ağabey, Nisan 1995'te Viyana'ya gittiğimde Kahlenberg tepesindeki kilisede bağış toplanan para sandığının üstündeki yazı ilgimi çektiği için fotoğrafını çekmiştim. Muhtelif dillerde yazılan cümlelerin çevirisi (anladığım şekliyle) şöyle;

Sayın Ziyaretçi,

*Bağışımızla, 12 Eylül 1683'te Viyana'nın
Kurtuluşu ile bağlantılı bu tarihi kilisenin
Korunmasına katkıda bulunulacaktır.
Teşekkür ederiz.*

*Kilisenin adını unuttum fakat Baki Ağabey'den öğrenebiliriz. İkinci Viyana kuşatması-
nın bozulmasında bu kilisede yapılanlar duvar levhalarında ayrıca anlatılıyordu. Bağışın,
kilisenin bu rolünden bahisle toplanıyor olması enteresan. Maksat bağış mı
toplamak, yoksa bir tarihi hatırayı bu vesile ile canlı mı tutmak?*

*Vakıf Mecmuası'nın Ocak sayısında Bursa Osman Gazi Türbesi'ndeki kurşun izlerinin
silinmesinden bahseden yazınızdan ve sonraki konuşmamızdan mülhem yukarıdakileri
yazmak ihtiyacı duydum. Kurşun izlerini silmek yerine aynı şekilde muhafaza edip
altına da bir koca levhaya bu izlerin nasıl oluştuğu yazılmalıydı. Dünya milletleri ço-
cuklarına tarihlerini öğretme yolunda en yeni teknik imkanları kullanıyor ve masraftan
kaçınmıyor. Biz elimizdeki hazır malzemeyi heba ediyoruz.*

*Selam eder ellerinizden öperim,
Alper Kahraman*

Mektup bu!.. Ne yazık ki belge niteliğindeki fotoğrafları yerimin müsaadesizliği sebebiyle buraya alamadım. Sizlerden ve Alper Bey'den özür dilerim.

* * *

YAYINLAR:

Sâmiha Ayverdi'nin eserleri yeni kapak dizaynı ve yeni mizanpajla ikinci-
üçüncü baskılar olarak neşrediliyor. İlk olarak, İNSAN ve ŞEYTAN / BATMAYAN
GÜN / YERYÜZÜNDE BİRKAÇ ADIM çıktı.

İnsan ve Şeytan'ı – kimbilir kaçınıcı defa oluyor – tekrar okudum. İnsanı tanı-
mak ve kendimizi şeytanın şerrinden izole etmek için tekrar be tekrar okumak gerekti-
ğine karar verdim. Eserin son sahifesini çevirdiğinizde hissediyorsunuz ki geldiğiniz
nokta neresi olursa olsun emniyette değilsiniz. Her an ayağınız kayabilir. Çare?.. Çare,
bence îmân!...

Hayatta “benim!” diyebileceğimiz iki şeyimiz var:
ZAMANIMIZ ve İMÂNIMIZ!...

* * *

SADRAZAM ÂLİ PAŞA – Hayâtı, zamânı ve siyâsî vasiyetnâmesi³

Tanzimat'ın üç büyük ismi: Mustafa Reşit Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa. Fuad Paşa ile Âli Paşa, M. Reşit Paşa'nın yetiştirmesi. Her üçü Tanzimat'a damgalarını vurmuşlar. İdâri reformlar, onlara ait.

“Şevketlû Hünkârım Sultan Abdülaziz Han'a” hitabıyla başlayan vasiyetnâme-nin Âli Paşa'nın vefatından üç-beş gün önce yazıldığı anlaşılıyor. Âli Paşa'nın vefatı: 6 Eylül 1871 vasiyetnâmenin altındaki tarih: Eylül 1871 şeklinde.

Bu vesikanın beni niye bu kadar etkilediğini anlatmaya geçmeden şu satırları yazarların ifadelerinden alıyorum:

“Osmanlı Devleti'nin bütün yükünü âdetâ sırtında taşıyan bu vücut-ça ufak tefek adam 1871 yılında hastalandı. Veremdi.. Ağustos ayında Bebek'teki yalısına çekildi ve 6 Eylül 1871'de Hakk'ın rahmetine kavuştu. Elli altı yaşındaydı. Dört buçuk sene süren son sadrazamlığı Osmanlı tarihinde en uzun süren sadrazamlıklardan biriydi. Fuad Paşa'nın 1869 senesinde vefatına kadar hep beraber çalışmışlar ve imparatorluğa reformu beraber getirmişlerdi. Hayatının son üç senesini Osmanlı Devleti'nin devamı için ne yapmak lâzımsa tek başına yapmaya vermişti.

Âli Paşa'nın hususî hayatı hakkında bilgimiz çok az. Tarihçilerin yazdıklarına göre sonsuz bir ansiklopedik malûmata sahipti. Son derece zeki idi ve en ufak teferruata kadar inmeyi, bunları sonuna kadar incelemeyi severdi. Daima ciddî ve protokola düşkündü. Davet edilmesinden önce görüşülecek meseleleri en ufak teferruatına kadar incelemeyi saraya ayak atmazdı. Hiçbir şekilde protokol dışına çıkmazdı. Rivayete göre Sultan Abdülaziz bir gece Âli Paşa'yı geç vakit acele saraya davet etmiş ve kendisini gecelik ve hırka ile kabul etmişti. Huzura giren Âli Paşa padişahı bu şekilde görünce kendisine refakat eden mabeyinciye dönüp “Efendimizi istirahatte iken rahatsız etmeye nasıl cesaret ettiniz?” diyerek huzurdan çıkmıştı. Az sonra Sultan Abdülaziz zamanın geleneğine uyarak büyük üniformasını giymiş ve sadrazamını öyle huzura kabul etmişti. Âli Paşa'nın padişahın lâubaliliğine bile tahammülü yoktu. Her halde kendi şahsı için değil, Osmanlı sadrazamı olduğu için.”

Peki, ne diyor Âli Paşa zamanın hükümdârına vasiyetnâmesinde?..

Dediklerini maddeleştirerek özetlersek, şöyle:

- 1- Vergilerin toplanması işini itimâda şayan şirketlere devretmelidir.
- 2- Yabancıların mülk edinmesine imkân verilmelidir.

(Fikrini şöyle savunuyor:)

³ Fuat Andıç – Süphan Andıç. Eren Yayıncılık. İstanbul 2000.

"Alman, İsviçreli, İrlandalı göçmen Amerika'ya gidince Amerikanlaşıyor; Avusturalya'ya giden Avusturalyalı oluyor. Memleketimizde yaşayan Avrupalı sanayici veya tüccar bizden ziyâde Osmanlı!.."

- 3- Ziraat bugün tefecilerin elinde. Bunun çaresi ehliyetli göçmenler getirip bunların Türkiye'de yerleşmelerini sağlamak.
- 4- Sanayi için de ÖZEL SEKTÖR'ü tavsiye ediyor. Zira model olarak kurulan devlet işletmelerinin hiçbirinin bir kuruluşluk faydası yoktur. Çünkü, (ifade aynen Âli Paşa'nın) *"onların idarecileri genellikle işi ucundan tutarlar ve iflâs etmelerine sebep olurlar. Bunda şaşılacak bir taraf da yoktur: İş başında bulunan devlet memurudur. Mümtaz vasıfları: Devlet mallarına karşı lâkaytlık ve para hırsıdır."*
- 5- Meclis yerine merkezî idarenin tayin edeceği zekâsına ve dürüstlüklerine güvenilir tecrübeli ve malûmatlı müfettişler, memleket için yapılması icabeden faydalı işleri soğukkanlılıkla düşünüp kararlaştırırlar.
- 6- Basın hürriyetinden korkulmamalıdır.

En önemlisi:

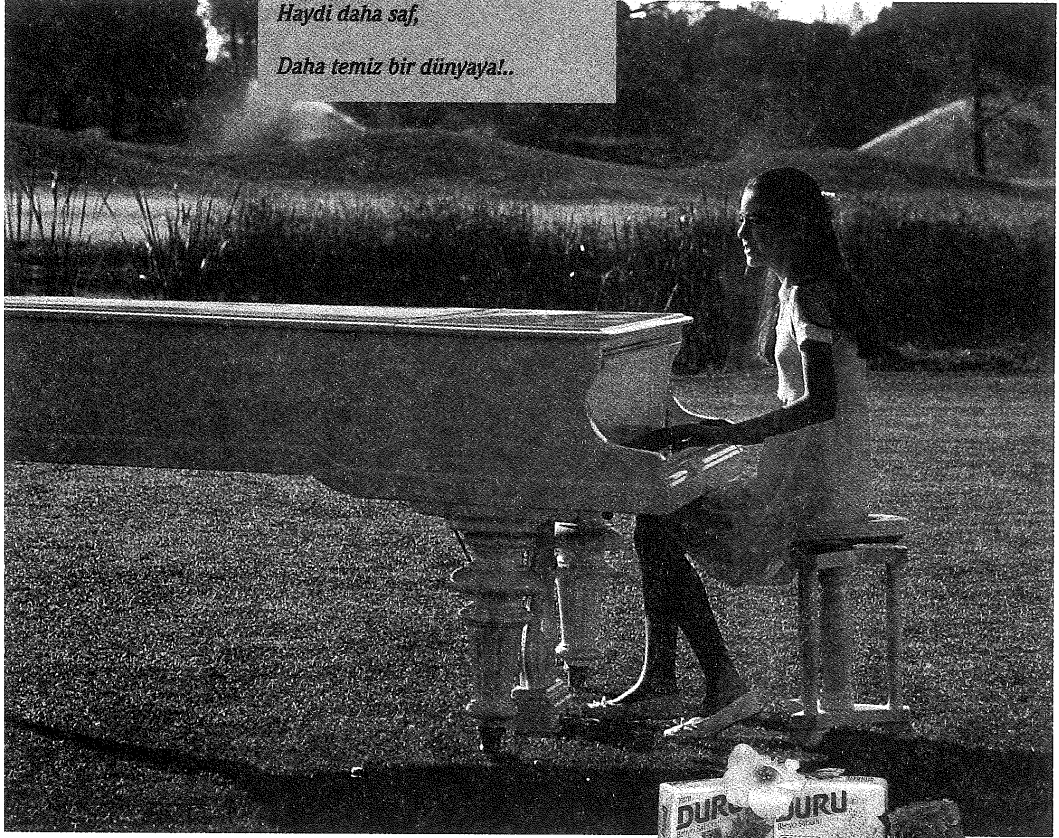
- 7- Donanma askerî amaçlı değil, ticârî amaçlı olmalıdır. (Aynen alıyorum.)

"...Fakat yabancı tersanelerde büyük masraflarla inşa edilmiş muhteşem zırhlılar mutlaka tesis etmek mecburiyetinde olduğumuz ticaret filosunun ve bahriye okulunun yerini almaktadırlar. Bu şahane gemileri sarayın önünde demirli görmek bizi daima kederli düşüncelere sevkettiştir. Ne kadar lüzumsuzca harcedilen bir para!.. Bu donanmayı hayranlıkla seyretmek zevki, malolduğu milyonlara değmez. Bu filonun bir faydası olsaydı yapılan masraf için üzülmezdik. Fakat bize ne bir fayda sağlıyor, ne harbediyor, ne de yeniyor! Bu hususta Avrupa bize örnek olmamalıdır. Büyük donanma sahibi Avrupa devletlerinin sömürgeleri ve müdafaa edecek menfaatleri var. Aralarındaki rekabet yüzünden zırhlılar yapmaya mecbur oldukları da düşünülebilir. Belki de devletlerce maden sanayilerini geliştirmek için bu devletler demirden yapılmış zırhlıları inşa etmek yoluna gitmişlerdir. Evvelce donanmaları ordu ve malzeme nakletmek ve kıyılarını müdafaa etmek için lâzımdı. Bugün ise buharlı ticaret filoları savaş halinde olan orduları nakledecek durumdadır. Eldeki yeni vasıtalar kıyıları korumaya kâfidir. Son Fransız harbi bunu açıkça göstermiştir. Muhteşem Fransız donanması Baltık Denizi'nde hiçbir netice doğurmayan gösterilerden başka bir şey yapmamıştır. Bizim gibi bir devlet için bir donanma yapmak ve bunun bakımı için para sarfetmek tamamen lüzumsuzdur."

Bu vasiyetnâme beni derin derin düşündürdü aziz okuyucularımla!...

B

en temizim, tertemizim,
Yarınıym ülkesizin...
Yaşanması günler için
Bana temiz bir dünya verin!
Bir Duru, bir Duru, bir Duru daha..
Haydi daha saf,
Daha temiz bir dünyaya!..

Duru! Daha saf, daha temiz,
daha doğal bir dünya.

Sizinle aynı takımdayız!

*Hayatın bir takım oyunu
olduğunu, her deneyim bize
yeniden hatırlatıyor.*

*Güneş Sigorta dostlarının, her
parçası uyum içinde çalışan
sistemimize olan güveni ve inancı
işte bu yüzden.*

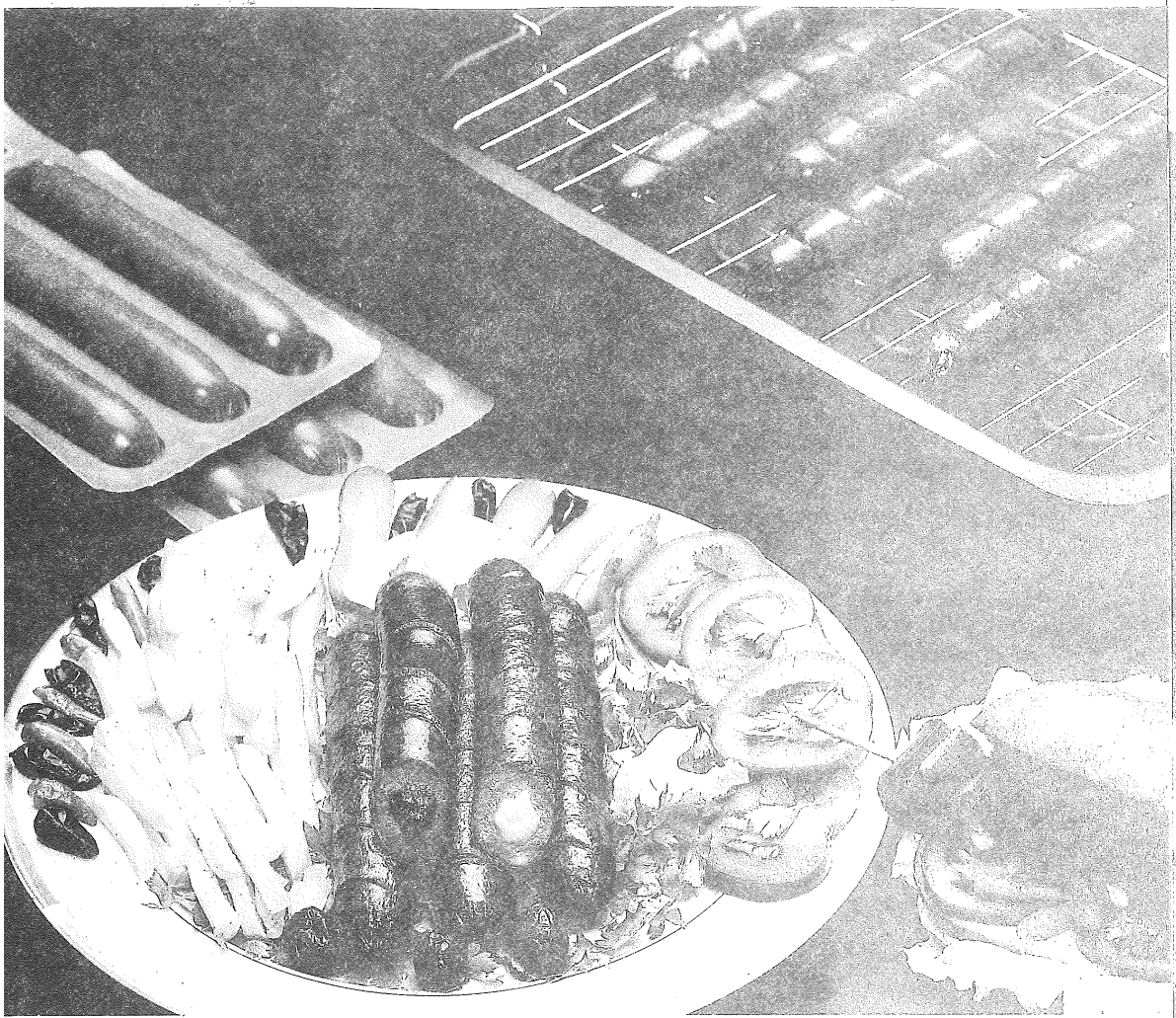
*Ve işte bu yüzden, uzman bir
kadronun ötesinde, uyum içinde
çalışan güçlü bir ekibe ve tam
bir takım ruhuna sahibiz.*

*Çünkü bizim gücümüz, sizin
gücünüz...*

*Çünkü bu takım daima birlikte
olacak...*

İçiniz rahat olsun..

GÜNEŞ SİGORTA

Beşler'den yepyeni bir sosıs... Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...

Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosıslar.

"Yenince Beşler yenir."

Sizinle aynı takımdayız!

*Hayatın bir takım oyunu
olduğunu, her deneyim bize
yeniden hatırlatıyor.*

*Güneş Sigorta dostlarının, her
parçası uyum içinde çalışan
sistemimize olan güveni ve inancı
işte bu yüzden.*

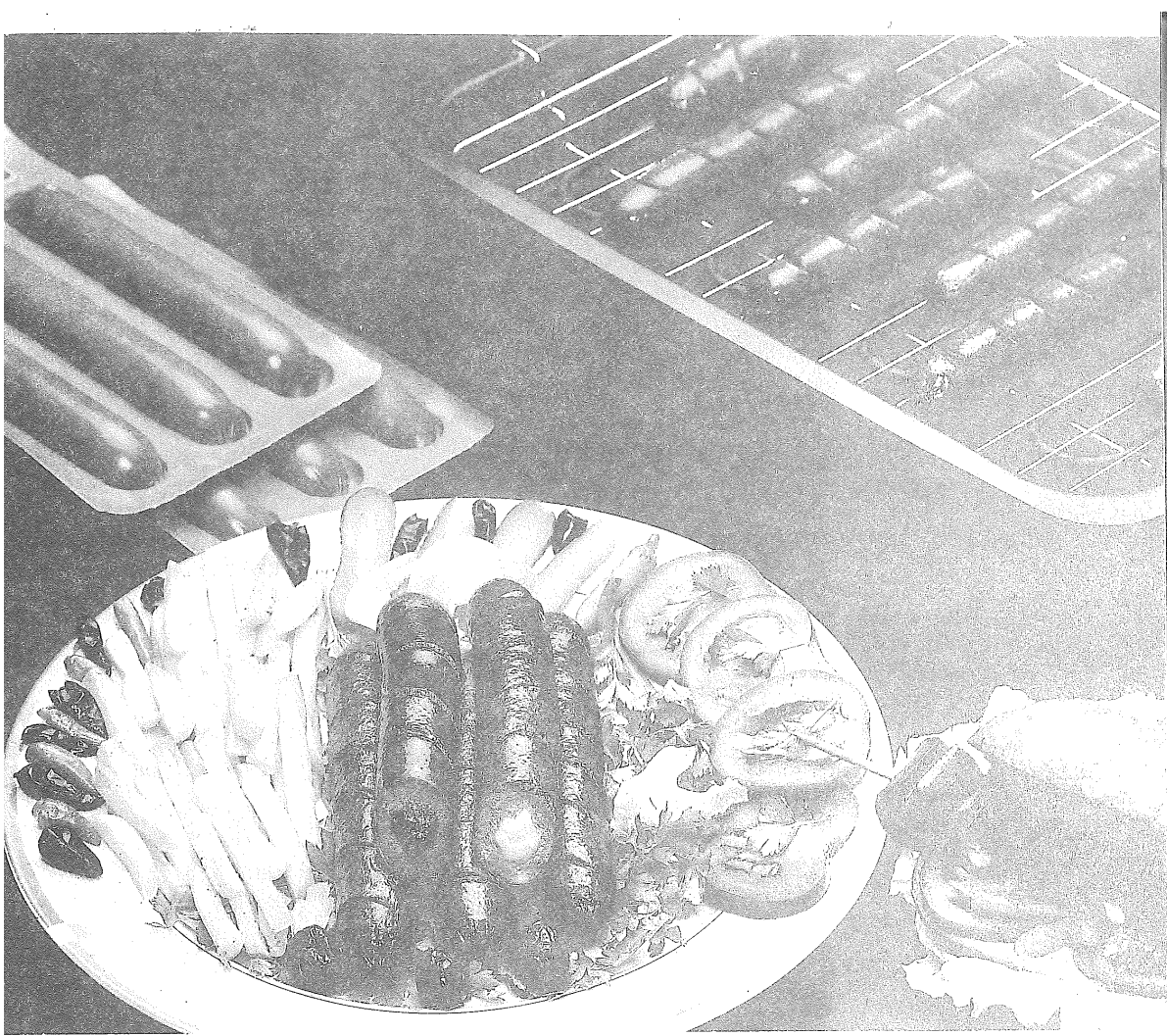
*Ve işte bu yüzden, uzman bir
kadronun ötesinde, uyum içinde
çalışan güçlü bir ekibe ve tam
bir takım ruhuna sahibiz.*

*Çünkü bizim gücümüz, sizin
gücünüz...*

*Çünkü bu takım daima birlikte
olacak...*

İçiniz rahat olsun..

GÜNEŞ SİGORTA

Beşler'den yepyeni bir sosıs... Beşler Karnaval

Beşler damak zevkinize yepyeni bir
lezzet armağan ediyor: Karnaval...

Türkiye'de ilk kez çift dolum tekniğiyle
hazırlanan iki ayrı lezzet; Özel Soslu
ve Kaşarpeyniri katkılı sosisler.

"Yenince Beşler yenir."

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA-TÜRKİYE

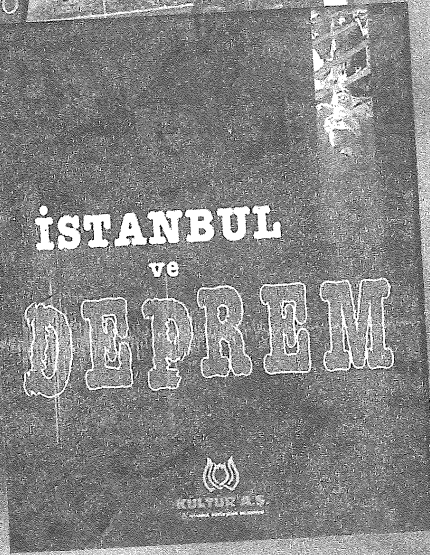
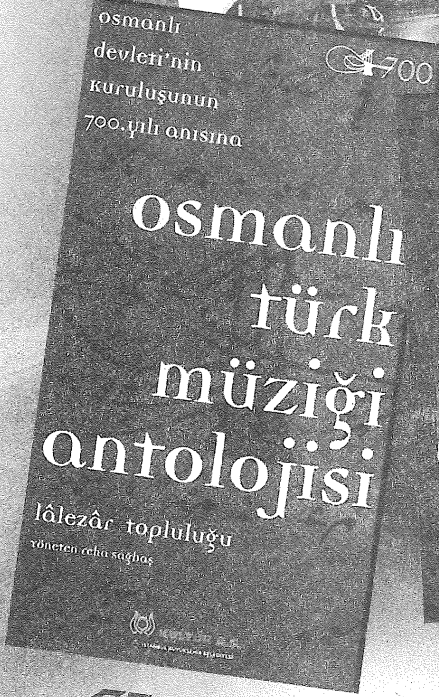
Sebilerenler Cad. Karamalıgil Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60

KON

ATRO

SEMPOLZYUM

KÜLTÜR VE SANAT'IN HER ALANINDA

KÜLTÜR A.Ş.

İSTANBUL-BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL KÜLTÜR VE SANAT ÜRÜNLERİ TİCARET A.Ş.

Fulya Mah. Mevlüt Pehlivan Sk. No:23 Gayrettepe - İstanbul Tel: 0212. 317 77 00 Faks: 0212. 274 58 40

<http://www.kultursanat.org> e-mail: kultursanat@kultursanat.org

sarkuysan

ELEKTROLİTİK BAKIR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MERKEZ : Sarkuysan İş Merkezi, Şişhane,
Okçumusa cad. No.1 80020
Beyoğlu - İstanbul / Türkiye
Tel. : (0.212) 252 60 00
Fax : (0.212) 251 23 04

FABRİKA : Osmangazi, 41401 Gebze-Kocaeli
Tel. : (0.262) 653 45 07 - 653 26 04
Fax : (0.262) 653 55 12 - 653 27 69

osmanlı koleksiyonu bursa serisi

Canakkale Seramiği
Kalebodur
SERAMİK BODUR

Dağıtıcı Firma: Kale Pazarlama Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Kat Kat: 1 Beşiktaş/İstanbul Telefon: 0 212 270 70 00
İhracatçı Firma: Kale Export, Dış Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Kat Kat: 1 Beşiktaş/İstanbul Telefon: 0 212 270 70 00

www.kale.com.tr

